

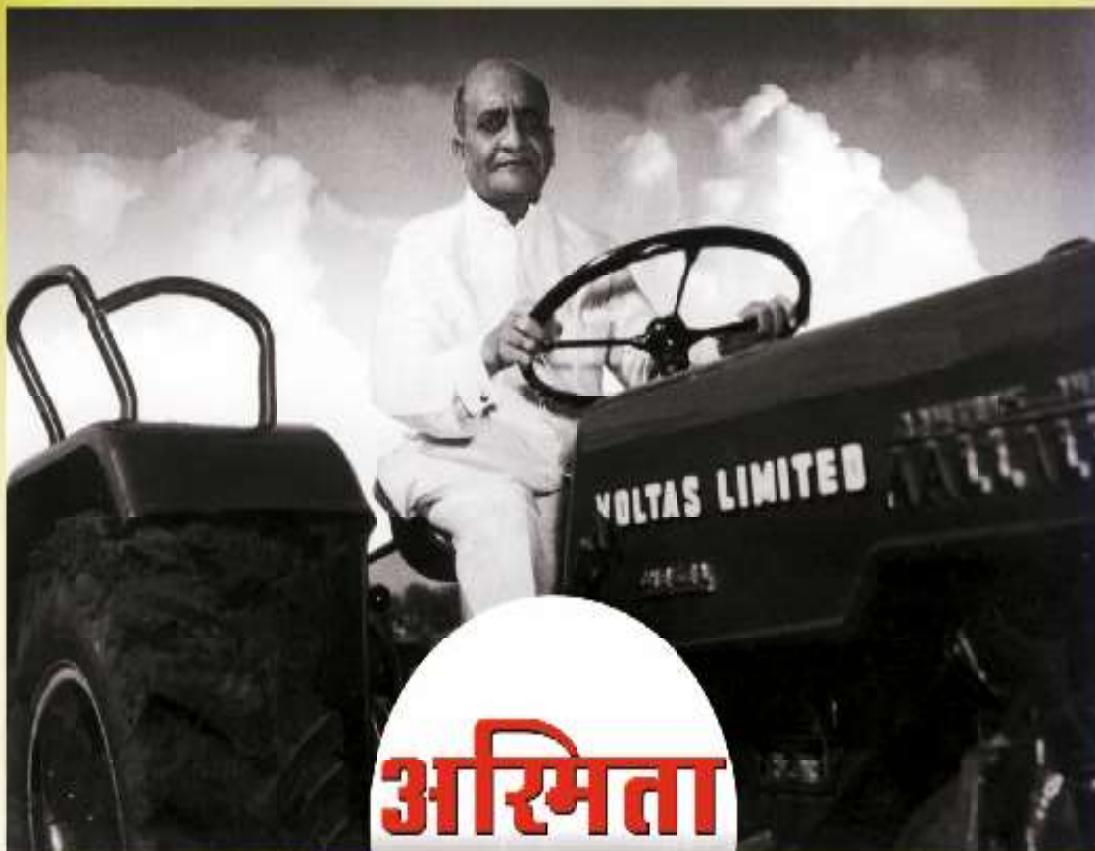

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

जे. डी. पाटील सांगलूदकर महाविद्यालय

दर्यापूर, जि. अमरावती

नैकद्वारा 'ब' श्रेणीने मानांकित

अंक-४० शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाध्य भाऊसाहेब देशमुख विशेषांक २०१९-२०२०

महाविद्यालयातील विविध उपक्रम

जन्म : २७ डिसें. १८९८ (शीताजनवंशी) महाविर्गत : २० एप्रिल १९६५ (रामरावमी)

शिक्षण : M. A. (Edin); D.Phil. (Oxon); Bar-at-Law

शिक्षणमहर्षी तथा कृषिरत्न

स्व. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख

प्रथम केंद्रिय कृषीमंत्री, भारत सरकार

संस्थापक अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, आमरावती

वन्हाडातल्या कृषीजनाना उद्धारण्या सरसावले
दादी-बाबा तुम्ही अमुचे भाग्य विधाते बनले

चिरंतन प्रेरणा

आमचे श्रद्धास्थान

स्व. जे. ही. पाटील

उपाख्य बाबासाहेब सांगलूदकर

(माजी आमदार)

* जन्म: १६ ऑक्टो. १९१५ * मृत्यु: १३ जाने. १९६१

स्व. कोकिलाबाई

ज. पाटील सांगलूदकर

(माजी आमदार)

माजी कोकाध्यक्षा, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, आमरावती

* जन्म: ७ से १९११ * मृत्यु: २३ एप्रिल १९८६

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती

कार्यकारिणी : २०१७-२०२२

मा. श्री. हर्षवर्धन प्र. देशमुख
अध्यक्ष

श्री. नरेशचंद्र ठाकरे
उपाध्यक्ष

डॉ. रामचंद्र शेळके
उपाध्यक्ष

अॅड. गजानन पुंडकर
उपाध्यक्ष

श्री. दिलीप इंगोले
कोचाध्यक्ष

श्री. हेमंत काळमेघ
सदस्य

श्री. केशवराव गावंडे
सदस्य

श्री. केशवराव मेतकर
सदस्य

अॅड. अशोककराव तुपे
सदस्य

श्री. रेवराव खाडे
सचिव

डॉ. विल. ठाकरे
स्वीकृत सदस्य

श्री. नरेश म. पाटील
स्वीकृत सदस्य

डॉ. पी. एस. वावाळ
स्वीकृत सदस्य

डॉ. अमोल म. गढ़डे
स्वीकृत सदस्य

अस्मिता

प्रकाशक

२०१९-२०२०

डॉ. दीनदयाल सेवकरामजी ठाकरे
प्राचार्य

संपादक मंडळ

डॉ. वि. आ. कोकणे
संपादक

डॉ. मि. जा. भिलपदार
सहसंपादक

डॉ. न. अ. माने
सदस्य

प्रा. सं. ज. जागलाले
सदस्य

प्रा. सं. रा. ढवळे
सदस्य

प्रा. सौ. र. गो. गीरखेडे
सदस्य

प्रा. डॉ. कु. म. गं. पांडिय
सदस्य

श्री. पंडीत बारडे
सदस्य

विशेष नैपुण्यप्राप्त शिक्षक, आजी व माजी विद्यार्थी : २०१९-२०

**डॉ. एम. डी. चरण
पी.एच. डी. भौतिकशास्त्र**

**डॉ. कु. पी. डी. लिवाण
पी.एच. डी. प्राणिशास्त्र**

**डॉ. एस. एस. थोटे
वी.एच. डी. रसायनशास्त्र**

**डॉ. एन. एस. गोपकर
पी.एच. डी. बनस्पतीशास्त्र**

**डॉ. कु. पी. एस. दिपंगकर
पी.एच. डी. रसायनशास्त्र**

**कु. भुषिका पत्वार, वि.ए.-१
ज्युदो कलर**

**कु. रोशनी महानकारा, ११ वा
ज्युदो राज्यकारीय**

**साहिल मनोहर, ११ वा
ज्युदो राज्यकारीय**

राष्ट्रीय छात्र सेना

**कृपाल दलाल
सिनिअर अंडर ऑफिसर
आर.डी.सी.-२०२० (न्यु दिल्ली)**

**अभिषेक माकोडे
सिनिअर अंडर ऑफिसर
नर्मदा ट्रॉकिंग कॅम्प**

**नितिक चोपडे
ज्युनिअर अंडर ऑफिसर**

कु. तेजश्री ठाळे

भूषण सालटकर

शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित
जे.डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय,
दर्यापूर, जि. अमरावती (स्थापना-१९६१)
नॅकद्वारा 'ब' श्रेणीने मानांकित

अस्मिता

अंक ४० वा
सत्र २०१९-२०

संपादक मंडळ

संपादक - प्राचार्य, डॉ. दीनदयाल सेवकरामजी ठाकरे
संपादक सचिव - प्रा. डॉ. विनोद कोकणे
समिती सदस्य - प्रा. डॉ. मिलिंद भिलपवार, प्रा. संजय आगलावे, प्रा. डॉ. नरेंद्र माने,
प्रा. संजय ढवळे, सौ. रंजना गौरखेडे प्रा. कु. एम. जी. पाण्डेय,
श्री. पंडीत बारब्दे

प्रकाशक-प्रेरणा-मार्गदर्शक

प्राचार्य, डॉ. दीनदयाल सेवकरामजी ठाकरे
जे.डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय, दर्यापूर जि. अमरावती.

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती.

संचालक मंडळ

(२०१७-२०२२)

१)	मा. श्री. हर्षवर्धन प्रतापसिंह देशमुख	अध्यक्ष
२)	मा. श्री. नरेशचंद्र पंजाबराव ठाकरे	उपाध्यक्ष
३)	मा. डॉ. रामचंद्र नारायणराव शेळके	उपाध्यक्ष
४)	मा. अँड. गजानन केशवराव पुंडकर	उपाध्यक्ष
५)	मा. श्री. दिलीप भगवंतराव इंगोले	कोषाध्यक्ष
६)	मा. श्री. हेमंत वासुदेवराव काळमेघ	सदस्य
७)	मा. प्राचार्य केशवराव रामकृष्णराव गावंडे	सदस्य
८)	मा. श्री. केशवराव जगन्नाथराव मेतकर	सदस्य
९)	मा. अँड. अशोकराव उत्तमराव तुसे	सदस्य
१०)	मा. श्री. शेषराव शंकरराव खाडे	सचिव
११)	मा. डॉ. वि. गो. ठाकरे, प्राचार्य	स्विकृत सदस्य महाविद्यालयीन
१२)	श्री. नरेश म. पाटील	स्विकृत सदस्य
१३)	डॉ. पी. एस. वायाळ	स्विकृत सदस्य
१४)	डॉ. अमोल म. महले	स्विकृत सदस्य

स्थानिक व्यवस्थापन समिती

मा. श्री. हर्षवर्धन प्रतापसिंह देशमुख	अध्यक्ष
मा. श्री. नरेशचंद्र पंजाबराव ठाकरे	सदस्य
मा. डॉ. रामचंद्र नारायणराव शेळके	सदस्य
मा. श्री. दिलीप भगवंतराव इंगोले	सदस्य
मा. प्राचार्य श्री. केशवराव रामकृष्णराव गावंडे	सदस्य
मा. श्री. भालचंद्र सितारामजी कोरपे	सदस्य
प्रा. सुरेंद्र अंबकरराव काळे	प्राचार्य नामित सदस्य
डॉ. दीनदयाल सेवकराम ठाकरे	शिक्षक प्रतिनिधि
डॉ. श्रीमती प्रफुल्लता विनोदराव कोलखेडे	महिला शिक्षक प्रतिनिधि
डॉ. अरुण पांडुरंगजी चांदुरकर	शिक्षक प्रतिनिधि
प्रा. मनिष कृष्णकांत होले	नॅक समन्वयक
श्री. पंडीत भाऊराव बारब्दे	शिक्षकेतर कर्मचारी प्रतिनिधि
डॉ. दीनदयाल सेवकराम ठाकरे	सचिव/प्राचार्य

शाळा समिती

मा. श्री. हर्षवर्धन प्रतापसिंह देशमुख	अध्यक्ष
मा. प्रा. प्रभाकरराव कोलखेडे	सदस्य
मा. श्री. शिवाजीराव देशमुख	सदस्य
मा. श्री. जयप्रकाश भुतडा	सदस्य
मा. श्री. प्रदिपराव वि. देशमुख	सदस्य
मा. श्री. प्रदिपराव वि. देशमुख	विशेष निमंत्रीत
मा. सौ. रंजना गो. गौरखेडे	शिक्षक प्रतिनिधि
श्री. सुनिल मनोहरराव काळे	शिक्षकेतर कर्मचारी प्रतिनिधि
डॉ. दीनदयाल सेवकराम ठाकरे (प्राचार्य)	पदसिद्ध सचिव

* आमची प्रतिज्ञा *

आम्ही भारताचे नागरिक आहोत. देशाच्या अहिंसा व सहिष्णुतेच्या परंपरेविषयी निष्ठा बाळगून सर्व प्रकारच्या दहशतवादाचा व हिंसाचाराचा आपल्या सर्व शक्तीनिशी मुकाबला करण्याची गांभीर्यपूर्वक प्रतिज्ञा करीत आहोत. आम्ही प्रतिज्ञा करतो की, आम्ही सर्व गावामध्ये शांती, सामाजिक ऐक्य आणि सामंजस्य टिकवून राष्ट्रीय भावना वर्दिष्णु करू, तसेच मानवी जीवन आणि मूल्य धोक्यात आणणाऱ्या विघटनकारी शक्तीचा प्रतिकार करू.

* राष्ट्रीय कर्तव्य *

१) आपल्या राष्ट्रीय ध्वजाचा सदैव मान राखा. २) राष्ट्रासाठी बलिदान करण्याचा हुतात्म्यांचे नेहमी स्मरण करा.

नजर फिरविता महाविद्यालयावर

पितृसंस्था	:	श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती.
अभिनाम	:	जे.डी. पाटील सांगलूदकर महाविद्यालय, दर्यापूर जि. अमरावती
ब्रिद	:	'तमसो मा ज्योतिर्गमय'
संपर्क	:	जे.डी. पाटील सांगलूदकर महाविद्यालय, दर्यापूर जि.अमरावती. पिन कोड : ४४४ ८०३
दूरध्वनी	:	२३४२३३ (कार्या.) २३४३०६ (नि.) दूरध्वनी शहर सांकेतांक- ०७२२४ महाविद्यालय सांकेतांक -वरिष्ठ महा. -१०७ कनिष्ठ महा.- ०२-१२-००२
स्थापना	:	* वरिष्ठ महाविद्यालय कला-वाणिज्य विभाग -१९६१ * वरिष्ठ महाविद्यालय विज्ञान विभाग - १९८९ * पदव्युत्तर विभाग (मराठी व इतिहास) - १९९९-२००० * पदव्युत्तर विभाग (संगीत) - २००९-२०१० * कनिष्ठ महाविद्यालय- (कला/वाणिज्य) - १९७५ विज्ञान - २०१६ * कि. कौ. आ. अभ्यासक्रम- १९८९
महा. संलग्नीकरण	:	संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अंतर्गत संलग्नीकरण प्राप्त विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली मार्फत 2F व 12 B प्रमाणपत्र प्राप्त
सत्र २०१९-२०२०	:	प्राध्यापक संख्या- वरिष्ठ ३३ कनिष्ठ महाविद्यालय शिक्षक संख्या ०४ कि. कौ. आ.अ. शिक्षक संख्या - शिक्षक- ०४, कर्मचारी- ०२ शिक्षकेतर कर्मचारी संख्या - १७
सत्र २०१९-२०२०	:	विद्यार्थी संख्या- वरिष्ठ महाविद्यालय - १५९७
(मुले-मुली) एकूण	:	कनिष्ठ महाविद्यालय - ५२३ कि.कौ. आ.अ.- ५२ एकूण - २१७२
सत्र २०१९-२०२०	:	ग्रंथालय ग्रंथसंख्या- पुस्तके - ३६०४८, रक्कम ३७ लक्ष रुपये/- रु.
संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष	:	शिक्षणमहर्षी श्री. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख
विद्यमान संस्थाध्यक्ष	:	मा. श्री. हर्षवर्धन प्रतापसिंह देशमुख
विद्यमान संस्था सचिव	:	मा. श्री शेषराव शंकरराव खाडे
महाविद्यालयाचे प्राचार्य	:	डॉ. दीनदयाल सेवकरामजी ठाकरे

नँकद्वारा 'ब' श्रेणीने मानांकित

प्राचार्यांचे मनोगत

प्रिय विद्यार्थी मित्र/ मैत्रींनो,

सत्र २०१९-२०२० मधील 'अस्मिता प्रकाशित करताना आम्हाला अत्यंत आनंद होत आहे. या सत्राकरिता 'शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख' हा विषय आम्ही निवडला. शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या जयंतीवर्षानिमित्त विद्यार्थ्यांना डॉ. भाऊसाहेब देशमुख यांच्या जीवन व कार्याची ओळख व्हावी. त्यांच्याविषयीची अधिकाधिक माहिती विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहचावी, व डॉ. भाऊसाहेबांचे जीवन व कार्य विद्यार्थ्यांच्या लेखनीतून मांडले जावे या उद्देशाने हा विषय निवडण्यास आला. जे.डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय हे ग्रामीण परिसरात असलेले शिक्षणाचे केंद्र म्हणून ओळखले जाते. तसेच सांस्कृतिक, सामाजिक उपक्रमात सक्रिय सहभाग या महाविद्यालयाचा असतो. या महाविद्यालयात पदवी (कला, वाणिज्य व विज्ञान) पदव्युत्तर (मराठी, इतिहास, संगीत) शिक्षणासेबतच यशवंतराव चव्हाण मुख्य विद्यापीठ केंद्र अशा विविध प्रकारांतुन प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष अध्यापनाचे कार्य सुरू आहे. १९६१ मध्ये या महाविद्यालयाची स्थापना झाली असली तरी काळानुसार महाविद्यालयाचा भौतिक विकास होत आहे. या सत्रात विज्ञान शाखेकरिता अद्यावत प्रयोगशाळा निर्मिती करण्यात आली. बि. होक हा युजीसी अंतर्गत पदवी अभ्यासक्रम सुरू करण्यात आलेला आहे. तसेच नवीन सत्रासाठी एम.कॉम., बी.कॉम. इंग्रजी माध्यम, एम.एस्सी. (प्राणीशास्त्र), बी.एस्सी.(संगणक) यासाठी संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठात प्रस्ताव सादर केलेला आहे. या शिक्षणावरोबर संशोधन क्षेत्रात हे महाविद्यालय प्रगतीपथावर आहे.

या महाविद्यालयाचा परिसर हा निसर्गरम्य असून रा.से.यो. व एन.सी.सी. तर्फे वृक्षारोपन करून सुशोभित करण्यात आले आहे. मुलींकरीता 'बुमेन झोन' निर्माण करण्यात आला आहे. रा.से.यो. एन.सी.सी. मार्फत विविध सामाजिक उपक्रम राबवून महाविद्यालय सामाजिक बांधिलकी जपत असतो. एन.सी.सी. मधील बरेच विद्यार्थी सेनेमध्ये नोकरीवर रुजू झालेले आहे. तसेच स्पर्धा परिक्षेद्वारे बरेच विद्यार्थी शासकीय सेवेमध्ये रुजू झालेले आहे. गुणवत्तेबाबत येथील विद्यार्थी अग्रेसर आहेत. एन.सी.सी मधील कॅडेट विविध संरक्षण दलामध्ये निवडले जातात व आपली सेवा देतात. रा.से.यो. पथकास संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यार्थीठाचा विद्यापीठस्तरीय व जिल्हास्तरीय पुरस्कार या सत्रात प्राप्त झाले. विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांना पदव्युत्तर शिक्षणाकरिता आय.आय.टी. सारख्या संस्थेमध्ये प्रवेश मिळत आहे हे आमच्यासाठी अभिमानास्पद आहे. या सत्रात अर्थशास्त्र, मराठी, वाणिज्य, प्राणीशास्त्र, भौतिकशास्त्र या पदव्युत्तर विषयात पी.एच.डी. संशोधन करण्यासाठी संशोधन केंद्राची स्थापना करण्यात आली आहे.

ग्रामीण भागात दर्जेदार शिक्षण मिळावे व ग्रामीण विद्यार्थी प्रगतीपथावर जावा या उद्देशाने हे महाविद्यालय वाटचाल करीत आहे. विद्यार्थी केंद्रबिंदू ठेवून त्यादृष्टीने भविष्यकालीन नियोजन केले जात आहे. शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांच्या जीवन-कार्याला अर्पण या विशेषांकातून आपल्या लेखणीस प्रेरणा मिळेल ही अपेक्षा आहे.

डॉ. दीनदयाल सेवकरामजी ठाकरे प्राचार्य

संपादकीय....

प्रिय विद्यार्थी मित्रांनो,

आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या शब्दरूपी भाव-भावनांना लेखन रुपाने प्रसिद्ध करतांना आम्हाला अत्यंत आनंद होत आहे. मुळात महाविद्यालयीन जीवन हे ऐन तारुण्याचं व उमेदीचं वय असून या वयात विद्यार्थ्यांचा अनेक कलागुणांना विकसित करण्याची संधी उपलब्ध होत असते. त्यासाठी नवनव्या संधीच्या शोधात तो दडपडत असतो. त्यांच्या ज्ञानाच्या कक्षा रुदावलेल्या असतात. तारुण्यसुलभ वयात आकाशाकडे नजर फिरवत उंच गगणझेप घेण्याच्या व नवनविन स्वप्न रंगविण्याच्या तयारीत तो असतो. अशा नव व चिरतरुण विचारांना फुलविण्याच्या हेतूने महाविद्यालय दरवर्षी 'अस्मिता' वार्षिकांकांची निर्मिती करीत असते.

दिवसागणिक काळ बदलत जातो. ज्ञानाच्या कक्षा रुदावत असतात. अनेक परिवर्तने होत असतात. जग हे विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचे क्षेत्रात प्रचंड क्रांती करीत आहे. या समग्र उद्देशातून विद्यार्थ्यांच्या ज्ञानरूपी शब्दांना विज्ञान, तंत्रज्ञान, संगणक, पर्यावरण, आधुनिक शेती, ऊर्जा आदि विषयांना सामोरे ठेवून या वार्षिकांकाची निर्मिती होत असते. मागील दोन-तीन वर्षांच्या कालखंडात, शेतकरी आत्महत्या विशेषांक, विज्ञान व तंत्रज्ञान विशेषांक, स्वच्छता अभियान विशेषांक व २०१८-१९ मध्ये 'महात्मा गांधी' विशेषांक व सत्र २०१९-२० मध्ये शिक्षणमहर्षी डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख विशेषकांची निर्मिती करण्यात येत आहे. त्याकरिता महाविद्यालयातील कला, वाणिज्य, विज्ञान, वरीष व कनिष्ठ महाविद्यालय, एम.सी.व्ही.सी. या सर्व शाखेतील विद्यार्थ्यांचे डॉ. भाऊसाहेबांच्या जिवनावर आधारीत लेख, कविता, चुटकुले, विनोद लेखन, सुविचार आदी घटकांना प्राधान्य देण्यात आलेले असून त्याकरिता मराठी, इंग्रजी, हिंदी आदि भाषांना समाविष्ट केले आहे.

'अस्मिता' या वार्षिकांकाची निर्मिती करताना आम्ही प्रामुख्याने विद्यापीठीय संकेत, स्पर्धात्मक दृष्टिकोन, व अंतर्गत विद्यार्थी भिमुखता या गुणांना अधिकवे महत्व देण्यात आलेले आहे. शिक्षणमहर्षी डॉ. भाऊसाहेब देशमुख यांचे शिक्षण, कृषी क्षेत्रात मौलिक कार्य असून गोरगरीबांच्या, तळागळ्यातील विद्यार्थ्यांना मोफत शिक्षण मिळावे यासाठी अहोरात्र कष्ट घेतले आहे. व शिवाजी शिक्षण संस्थेचे स्थापना करून शिक्षण क्षेत्रात प्रचंड क्रांती केलेली आहे. या अंकामध्ये नाविन्य व मौलिकता या घटकांना महत्व देत, शीर्षक पृष्ठ, संपादकीय, विशेष नैपुण्य प्राप्त विद्यार्थी व शिक्षक, संपादक मंडळ, स्वतंत्रपणे मराठी, हिंदी व इंग्रजी विभाग, सोबत महाविद्यालयातील सर्व विभागाचे अहवाल, वर्षभर चालणारे महत्वपूर्ण कार्यक्रमाचे छायाचित्रे, आदी विभाग करण्यात आलेले आहे.

'अस्मिता' वार्षिकांक प्रकाशित करण्यात श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. श्री. हर्षवर्धन देशमुख यांच्या प्रेरणेने मा. प्राचार्य डॉ. दीनदयाल सेवकरामजी ठाकरे यांचे मोलाचे मार्गदर्शन लाभलेले आहे.

'अस्मिता' वार्षिकांक निर्मिती/संपादकीय मंडळात संपादक सचिव प्रा. डॉ. विनोद कोकणे व समिती सदस्य प्रा. डॉ. नरेंद्र माने, प्रा. डॉ. मिलींद भिलपवार, प्रा. संजय आगलावे, प्रा. सौ. रंजना गौरखेडे, प्रा. कु. एम.जी. पांडेय, प्रा. संजय ढवळे, अधीक्षक श्री. पंडित बारबदे तसेच संपादक मंडळाचे विद्यार्थी सदस्य यांनी मोलाचे सहकार्य केले. तसेच सर्वच महाविद्यालयीन प्राध्यापक, शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थ्यांच्या सहकार्यातून व वार्षिकांक साकार झाला आहे.

डॉ. विनोद अ. कोकणे

संपादक/समन्वयक

अनुक्रमणिका

मराठी विभाग (लेख व कविता)

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक	पृष्ठ क्र.
१	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवनदर्शन	कु. श्रेया सु. इंगळे	०१
२	शिक्षणमहर्षी भाऊसाहेब	कु. प्रियंका प्र. वानखडे	०२
३	शेतकऱ्यांचे प्रेरणास्थान डॉ. भाऊसाहेब देशमुख	महेश कि. बुंदे	०३
४	बहुजनांच्या शिक्षणाचे शिल्पकार	कु. दर्शिका श्री. बेलोकार	०४
५	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे कार्यकर्तृत्व	कु. दर्शिका श्री. बेलोकार	०६
६	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शैक्षणिक योगदान	कु. ऋतुजा यु. कदम	०६
७	बहुजनांच्या शिक्षणाचे शिल्पकार	कु. आरती अ. साखरे	०७
८	डॉ. भाऊसाहेबांचे शैक्षणिक व सामाजिक जीवन	कु. निकिता अ. स्वर्गीप	०९
९	डॉ. पंजाबराव देशमुख	कु. तोनिया ग. पेंडेकर	१०
१०	डॉ. पंजाबराव देशमुख : कृषक समाजाचे उद्धारक	अलोक अ. वानखडे	१३
११	डॉ. पंजाबराव देशमुख	अलोक अ. वानखडे	१४
१२	भारतातील एक महान व्यक्तिमत्त्व	कु. दिक्षा सु. कुन्हाडे	१५
१३	डॉ. पंजाबराव देशमुख : एक आकलन	कु. कोमल अ. घुरडे	१९
१४	डॉ. पंजाबराव देशमुख	कु. ऋतुजा मो. होले	२०
१५	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे घराणे	कु. अंकीता राणे	२१
१६	शेतकऱ्यांचे रत्न	कु. मयुरी सदार	२२
१७	भाऊसाहेबांचा एक स्फुट अभंग	निलेश आमटे	२२
१८	डॉ. पंजाबराव देशमुख	कु. ऋतुजा मो. होले	२३
१९	डॉ. भाऊसाहेब यांचे जीवन आणि कार्य	कु. माधुरी ग. शिरस्कार	२५
२०	डॉ. पंजाबराव भाऊसाहेब देशमुख	कु. जयश्री सु. इसळ	२६
२१	विदर्भरत्न भाऊसाहेब	कु. आचल झ. काळे	२७
२२	डॉ. भाऊसाहेब देशमुख यांचे चरित्र आणि कार्य	कु. वैष्णवी सु. टाळे	२८
२३	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या जीवनावर कविता	कु. ईश्वरी सं. धोटे	२८
२४	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे कृषी व आर्थिक विचार	कु. आरती अ. गायगोले	२९
२५	भाऊसाहेबांचे स्वप्न	निखिल दि. वानखडे	२९
२६	डॉ. पंजाबराव देशमुख : कृषक क्रांतीचे जनक	आशिष वि. गेठे	३०
२७	डॉ. पंजाबराव देशमुख उर्फ भाऊसाहेब देशमुख	कु. वैष्णवी अ. चव्हाण	३१
२८	दीनदलितांचा आश्रयदाता : पंजाबराव देशमुख उर्फ भाऊसाहेब देशमुख	राज वि. गायगोले	३१

२९	विदर्भरत्न : डॉ. पंजाबराव देशमुख	कु. सपना बा. कौलकार	३२
३०	दर्शन मानवतेचे	धनश्री न. गुजर	३३
३१	भाऊसाहेबांनी बोललेले वाक्य	प्रज्वल सु. कळसकर	३३
३२	भारताचा कृषिमालक	प्रज्वल सु. कळसकर	३३
३३	गीत	प्रज्वल सु. कळसकर	३३
३४	विदर्भरत्न डॉ. भाऊसाहेब देशमुख	कु. तनुजा सु. कथे	३४
३५	डॉ. पंजाबराव गुणगौरव	प्रज्वल सु. कळसकर	३४
३६	डॉ. पंजाबराव देशमुख	कु. दिपाली यु. विल्हेकर	३४
३७	कविता		३५
३८	कविता	कु. वैष्णवी ब. सरगर	३५
३९	कविता	कु. भावना सं. हांडे	३५
४०	विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख	कु. आश्विनी वि. बंडगर	३६
४१	कविता	कु. आश्विनी वि. बंडगर	३६
४२	शेतकऱ्याचा लेक	कु. वैष्णवी जी. वाकोडे	३६
४३	शेतकऱ्याचा मित्र	कु. पूजा दुर्योधन कुटे	३७
४४	शेतकऱ्याचा मित्र	कु. पूजा दुर्योधन कुटे	३७
४५	बहुजनांच्या कैवारी	कु. तेजस्वनी श्री. मने	३७
४६	पंजाबराव देशमुख	कु. करुणा भारंबे	३८
४७	ज्ञानाग्री		३८
४८	ज्ञानदीप	रोशन कट्यारमल	३९
४९	कविता	निलेश आमटे	३९
५०	जनसंस्कृतीचा पोशिंदा	कु. रश्मी कळसकर	४०
५१	आठवणीतला मित्र	अंकुश रा. कांबे	४१
५२	आयुष्याला द्यावे उत्तर	कु. महेश कि. बुंदे	४१
५३	चारोळी	कु. महेश कि. बुंदे	४१
५४	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची मानवंदना	अंकुश तेलगोटे	४२
५५	डॉ. भाऊसाहेबाचा गुणगौरव	कु. गायत्री मो. रामेकर	४२
५६	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची मानवंदना	वैष्णवी ग. फरकुंडे	४३
५७	डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख	ऐरणी हे. राऊत	४३
५८	सुविचार		४४
५९	डॉ. पंजाबराव देशमुख चारोळी		४४

६०	डॉ. पंजाबराव देशमुख कविता	कु. सोनल मदनराव सरोदे	४५
६१	धन्य धन्य भाऊसाहेब	कु. वैष्णवी सहारे	४५
६२	कृषकांचा लोकनेता	कु. सप्रिंदा रा. खाडे	४६
६३	विदर्भरत्न	कु. प्रिती वाकोडे	४६
६४	ज्ञानवंत भाऊसाहेब	कु. अंबिका मानकर	४७
६५	शेतकऱ्यांचा लेक	विशाल वाघमारे	४७
६६	चारोळी	कु. महेश कि. बुंदे	४८

हिन्दी विभाग

६७	कृषिमहर्षी भाऊसाहेब	महेश कि. बुंदे	४९
६८	एक कदम स्वच्छता की और	कु. दर्शना सु. ढोलवाडे	५०
६९	भारतमाता अंधियारो की	कु. ईश्वरी सं. धोटे	५०

इंग्रजी विभाग

७०	Early Life	Shyam Thappan	५१
७१	What is Social Media	Ku. Kajal Kale	५२
७२	Master	Ku. Rutuja Ambuskar	५२
७३	Nazar Or Nazariya	Ku. Sakshi Kale	५२

अहवाल विभाग

७४	अहवाल विभाग	५३ ते ६६
----	-------------	----------

महाविद्यालयीन शिष्यवृत्ती विभाग

७५	शिष्यवृत्ती विभाग	६७ ते ७२
----	-------------------	----------

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन दर्शन

कृ. श्रेया सु. इंगळे
बी.ए. भाग-१

बहुजनांच्या शिक्षणाचे शित्यकार आणि कृषीक्रांतीचे अग्रदृत भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्र व कार्य हिमालयापेक्षा उत्तुंग आहे. हे जव्याने सांगण्याची गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि महाराष्ट्रातील शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेबांनी अनुभवली होती.

“चिखलात पाय आणि पायात काटा, असे जीवन विद्यार्थ्यांच्या वाट्याला येते” या वास्तवाचे भान असलेल्या भाऊसाहेबांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील ‘पापड’ या गावी झाली. शेतकरी कुटुंबास जन्मास आलेल्या पंजाबरावांच्या आईचे नाव राधाबाई आणि वडील शामराव बापु असे होते. इयत्ता ३ री पर्यंतचे शिक्षण पापड या गावीच झाले. ४ था वर्ग नसल्याने एक वर्ष पुन्हा ३ त्याच वर्गात शिक्षण घावे लागले. पुढे भाऊसाहेबांचे आजोठ सोनेगावच्या जवळच असलेल्या चांबूर रेल्वेच्या प्राथमिक शाळेत चौथा वर्ग पूर्ण केला.

त्यांचे माध्यमिक शिक्षण (कारंजा) लाड येथे तर मंटीकचे शिक्षण अमरावतीच्या हिंदू हायरस्कूल मधूने पूर्ण केले.

पुण्याच्या फर्न्युसन कॉलेज मधून इंटरमिडीएटचे शिक्षण घेऊन उच्च शिक्षणासाठी भाऊसाहेब इंग्लंडला गेले. तेथे त्यांनी वेद वाङ्मयातील धर्माचा उदय आणि विकास (१९२०) मध्ये विद्यापीठाची डॉक्टरेट पदवी प्राप्त केली. इच्छा शक्ती आणि आत्मविश्वासाच्या बळावर प्रकांडपाडित्य संपादन करणारे भाऊसाहेब कधीच पोथीनिष्ट नव्हते तर ते होते कृतीनिष्ट.

बहुजनांचे दुःख दुर करणारे डॉक्टर व अन्याय दुर करण्यासाठी झगडणारे ते बॅरिस्टर होते.

“भाऊसाहेबांचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य :”

महाराष्ट्राच्या शिक्षणाचे शित्यकार दोन भाऊ-त्यात भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख व कर्मवीर भाऊराव पाटील हे आहेत. देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना भाऊसाहेबांनी १९३१ मध्ये अमरावती

येथे केली. यानंतर विदर्भाचा “शैक्षणिक विकास भारतीय शेतकरी बहुजन उद्धाराची चळवळ हे भाऊसाहेबांच्या जीवनाचे ध्येय ठरले. बहुजनांच्या शिक्षणातील अडचण ही प्रतिगाम्यांची मनुवादी विचारधारा आहे. ही मनुवादी विचारधारा नेस्तनाभूत करण्यासाठी अखंड प्रयत्न केले. शोषितांचे उल्लारकर्ते आणि कृषकांचे कैवारी असलेल्या भाऊसाहेबांनी “जगातील शेतकऱ्यांनो संघटित व्हा” हा मंत्र दिला. देशाचे कृषीमंत्री असताना १९५९ ला शेतकऱ्यांसाठी “जागतिक कृषी प्रदर्शनाचे” आयोजन केले. तसेच जपानी भातशेतीचा त्यांचा प्रयोग उल्लेखनीय आहे ते कृषी विद्यापीठाच्या कल्पनेचे जनक आहेत.

शिक्षण, शेती, सहकार, अस्पृश्योद्वार, जातीभेद, निर्मलन, धर्म इ. विविध भागात त्यांनी अवाढत्य कार्य केले. ग्रामीण भागात पोथीनिष्ट आणि परंपरानिष्ट असल्याने त्यांच्यात अज्ञान, अंधश्रब्धा, दैववाद, अवैज्ञानिकता, देवभोठेपणा खच्चुन भरल्यामुळेच हा समाज शिक्षणापासून वंचित राहिला. हे त्यांना ठाऊक होते. तसेच ब्राह्मणी वर्णवर्चस्ववाद हा ग्रामीण बहुजन समाजाला पद्धतशीरपणे शिक्षणापासून दूर ठेवण्यासाठीचा प्रयत्न होता. खन्या अर्थाने भारतातील बहुजन समाज हा गुलामगिरीच्या श्रुत्कलांनी जखडलेला होता शेटजी, भटजी हा सरकारी वर्ग व नोकच्या उच्चपदे, सोवी सवलतीचा लाभ येत होता.

जुलै १९२६ नंतर भारतात परत आल्यावर चातुर्वर्णप्रणीत जातीव्यवस्था, अस्पृश्यता, अज्ञान, दारिद्र्य, पारतंत्र्य यासाठी स्वतःला पुर्णतः वाहून घेतले. १९२७ सालच्या मोर्शीच्या हिंदूसभेच्या अधिवेशनात डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी भाषणातुन संबंध श्रोतावर्ग काबीज केला. चातुर्वर्ण, अस्पृश्यता, जातीभेद याचा निषेध ठराव वामनराव घोरपडे यांनी मांडला व भाऊसाहेब याला अनुमोदन देताना म्हणाले “आमची गुलामगिरी नष्ट करण्याकरिता अस्पृश्यता निवारणासारख्या सुधारणेच्या चिढ्या हिंदुर्धर्माला जोडून आम्ही त्यांची भोके बुजविण्याचा प्रयत्न करीत आहोत. चातुर्वर्ण व्यवस्थेचा रांजण दुरुस्त झाला नाही तर तो राजनेच फोडून टाकण्यास आम्ही मागे पुढे पाहणार नाही.” हे भाऊसाहेबांचे उर्वरित कार्य शिवश्री पुरुषोत्तम खेडकर, डॉ आर. ह. साळुंगे, इतिहासाचार्य मा. म. देशमुखांसारख्या कोट्यावधी बहुजन बाधवांनी १२

जानेवारी २००५ रोजी मातृतीर्थ सिंधखेडराजा येथे शिवधर्माचे प्रेगटन करून केले आहे. आता चातुर्वर्ण व्यवस्थेचा राजण फुटल्यामुळे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना अभिप्रेत असलेली स्वातंत्र्य, समता, न्याय, बंधुता अशी लोकशाही या देशात अस्तित्वात येईल.

डॉ. पंजाबराव देशमुखांच्या बहुजन उद्धाराच्या कार्यावर चिडलेल्या मनुवादयांनी त्यांच्या खुनाचाही प्रवल्नही केला. पण भाऊसाहेब डगमगले नाही. पुढे त्यांनी २६ नोव्हेंबर १९२७ रोजी सोनार कुटुंबात जन्मलेल्या कु. विमल वैद्य या युवतीशी आंतरजातीय विवाह करून - मराठा-सुवर्णकार नातेसबंध जुळवून आणले. तसेच हिंदू देवस्थान संपत्ती बिल १९३२ मध्ये आणले. भाऊसाहेबांनी डॉ. बाबासाहेबासोबत १९२७ मध्ये अमरावती येथील अंबादेवी मंदीर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला. मंदीर प्रवेशामागे ईश्वर भक्तीचा त्यांचा उद्देश नक्हता. भाऊसाहेबांचा देवावर विश्वासच नक्हता. ते म्हणत, “मुर्तीत देव असेल तर मुर्तीत देव घडविणारा कारागीर हा देवाचा बापच ठरेल.”

खरोखरंच आजही डॉ. भाऊसाहेबांचे कार्य शिक्षणक्षेत्रात काम करणाऱ्या शिक्षक, संस्थाचालक, शिक्षणतज्ज्ञाना तसेच बहुजन समाजाला प्रेरणादायी आहे.

अशा या महामानवाच्या नावाने व त्यांच्याच कार्यप्रणालीवर चालणारी डॉ. पंजाबराव देशमुख राष्ट्रीय शिक्षक परिषद ही विद्यार्थी, शिक्षक व समाजहितासाठी कार्य करत असते. अशा या विद्वानांचा मृत्यू दिल्ली येथे १० एप्रिल १९६५ मध्ये झाला.

शिक्षणमहर्षी भाऊसाहेब

कृ. प्रियंका प्र. वानखडे
बी.ए. भाग-१

बहुजनांच्या शिक्षणाचे शित्पकार शित्पकार आणि कृषीक्रांतीचे अग्रदृत भाऊसाहेब डॉ. प्रजावर देशमुख यांचे चरित्र आणि कार्य हिमालय पेक्षा उत्तुंग आहे हे नव्याने सांगण्याची गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि महाराष्ट्रातील शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेब अनुभवली होती.

चिखलात पाय आणि पायात काच अशी अवस्था ग्रामीण विद्यार्थ्यांच्या वाटव्याला येते. या वारतवाचे भान असलेल्या भाऊसाहेबाच्या जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील पापड या गावीच झाले. ८ या वर्ग नसल्याने एक वर्ष पुन्हा त्याच वर्गात त्यांना शिक्षण घावे लागले. पुढे भाऊसाहेबाचे आजोळ सोनेगावच्या जवळ असलेल्या चांदू रेल्वेच्या प्राथमिक शाळेत चौथा वर्ग पूर्ण केले.

माध्यमिक शिक्षण (कारंजा) लाड येथे तर मँटीकचे शिक्षण अमरावतीच्या हिंदू हायरकुल मधून पुर्ण केले. पुण्याच्या फव्युसन कॉलेजमधून इटरमिडिलचे शिक्षण घेऊन उच्च शिक्षणासाठी भाऊसाहेब इंग्लंडला गेले तेथे त्यांनी वेद वाङ्मयातील धर्माचा उगम आणि विकास (१९२०) मध्ये Oxford विद्यापीठाच्या डॉक्टरेट (Ph.D) ही पदवी संपादन केली. प्रतिकुल परिस्थितीशी सामना करत इच्छाशक्ती आणि आत्मविश्वाच्या बळावर यश संपादन करणारे भाऊसाहेब कधिच पोथोनिष्ठा नक्हते तर ते होते क्रांतीनिष्ठ होते.

बहुजनाचे दुःखे दूर करणे डॉक्टर व अन्याय दूर करण्यासाठी झागडणारे ते बँरिस्टर होते.

विद्यार्थी शेतकरी सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एक ते म्हणजे विदर्भरत्न. डॉ. पंजाबराव देशमुख।।४।।

विद्यार्थीच्या निवासासाठी त्यांनी श्रद्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय।। बहुजनाच्या मुलासाठी त्यांनी शिक्षणाची दारे खुली केली.

शेतकऱ्यांचे प्रेरणास्थान

डॉ. भाऊसाहेब देशमुख

महेश किसनराव बुंदे
बी.कॉम. भाग-३

डॉ. पंजाबराव उर्फ भाऊसाहेब हे भारतातील एक महान व्यक्तिमत्व होय. त्यांची मूळ कर्मभुमी विदर्भ असल्यामुळे या विभागात त्यांचे नाव सर्वतोमुखी झालेले आहे. प्रत्येकाच्या अंतःकरणावर त्यांच्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटलेला आहे. विदर्भाचे पंचप्राण म्हणून ते ओळखले जातात. कारण आजचा विदर्भ त्यांनी घडवलेला आहे. येथील सर्वसामान्य जनतेची मने त्यांनी आकाराला आणलेली आहेत. त्यांच्या जीवनाला त्यांनी वळण लावले आहे. त्यामुळे त्यांच्या नुसत्या स्मरणाने देखील जनता पुलकित होऊन त्यांच्या मूर्तीसमोर नतमस्तक होते. येथील जनतेचे ते हृदयसप्राट आहेत असे म्हटले तर त्यात अतिशययोक्ति होणार नाही. पण त्यांच्या कर्तृत्वाचे क्षेत्र फक्त विदर्भापुरतेच मर्यादीत आहे. असे समजणे चुकीचे आहे. संपूर्ण भारत हे त्यांच्या कर्तृत्वाचे क्षेत्र आहे. क्षेत्र हा शब्द मी बाह्य/बुधा वापरला आहे. भारतातील शेती तिच्यात राबणारे शेतकरी, त्यांची मुलेबाळे इत्यादीकांचे जीवन सुखसमुद्ध करण्यासाठी त्यांच्या अडीअडचणी अखिल भारतीय पातळीवर दूर करण्यासाठी आणि त्यांच्याद्वारा भारताचे जीवन उंचावण्यासाठी अखिभारतीय पातळीवर त्यांनी शेतकऱ्यांची जी संघटना उभी केली आहे. तिकडे दृष्टी टाकली म्हणजे मी काय म्हणतो याचा अर्थ कळून येईल. या संघटनेची पाळेमुळे भारतातील सर्व राज्यात दूरवर पसरलेली आहेत. त्यांनी उभ्या केलेल्या आणि जोपासलेल्या भारतीय शेतकऱ्यांचे विराटदर्शन त्यांच्या अखिल भारतीय कृषक समाजाच्याद्वारे घडले. या कार्यासाठी ते अखंड भारत-भ्रमण करीत असतात. आणि अलीकडे तर त्यांच्या कर्तृत्वाने भारताची मर्यादा ओलांडून अन्य देशातील क्षेत्र व्यापण्याला प्रारंभ केलेला आहे. आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाचा ज्या शेतकरी संघटना त्यांनी निर्माण केल्या आहे. त्यावरून हे सहज लक्षात येईल. जागतिक क्षेत्रात त्यांनी टाकलेली पावळे नवीन असली तरी तेथे मी दृढमुल होतील आणि आपल्या कर्तृत्वाचे, न पुसले जाणारे असे

ठसे उमटवतील यात शंका वाटत नाही. त्यांच्या गरुड भरारीवरून त्यांच्या महत्वाकांक्षेचे क्षेत्र किती व्यापक आहे, दृष्टी कशी विशाल आहे, कर्तृत्व कसे क्रियाशील आहे याची कल्पना सहज येऊ शकेल. या सर्व उद्योगांची निर्मिती शेतकऱ्यांविषयी असलेल्या त्यांच्या अंतकरणातील जिहाळ्यातून झालेली आहे. या जिहाळ्याला जातीची, प्रातांची, फार काय देशाचीही बंधने नाहीत. सर्व शेतकरी त्यांना जीव की प्राण मानतात याचे कारण त्यांच्या अंतःकरणातील हा जिहाळा होय.

डॉ. पंजाबराव देशमुख हे ख्वतः हाडाचं शेतकरी आहेत. भारतीय शेतकऱ्यांच्या जीवनातील दुःख-दारिद्र त्यांनी भोगलेले आहेत. भोवतालच्या शेतकऱ्यांचे दैन्य अज्ञान, उपासमार, कष्ट, अवहेलना, पिळवणूक त्यांनी पाहिली आहे. त्यामुळे त्यांचे हृदय पिळवून निघाले आहे. त्यातून त्यांच्या आयुष्याचे ध्यैय आकाराला आले आहे. या ध्यैय सिद्धीसाठीच त्याचे परिश्रम अखंड चाललेले असतात. परिश्रमांना मर्यादा नाही, उसंत नाही, तमा नाही तो एक अखंड यज्ञ आहे. या यज्ञात त्यांनी आपल्या जीवनातील सुखस्वप्नाच्या समिधा समर्पित केलेल्या आहेत. डॉ. पंजाबरावांचे जीवन हे समर्पित जीवन आहे. स्फुर्तिदायक जीवन आहे. या जीवनाला ध्यास शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीचा आहे. आणि त्याच दृष्टीने त्याचा प्रवाह आता पर्यंत वाहात आला आहे. आणि पुढेही वाहत राहील. त्यांनी अधिकारपदे राबविली आहेत तीही याच ध्येयासाठी जेथे, हे शक्य नसेल तेथे त्या अधिकार पदांचा लोभ सोडून ते पुन्हा येऊन मिसळले आहेत ते शेतकऱ्यातच!

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी आपल्या कार्याला सुरुवात केली. त्यावेळी त्यांना काय आढळले? विदर्भातील शेतकरी अत्यंत कष्टालू. वरून सुर्य आग ओकतो तरी शेतकरी शेतात नांगर चालवतो. घामाने ओलंचिंब होऊन कष्ट उपसतो. तो त्याची बायको, त्याची मुळे, सर्वजण शेतीत सदासर्वकाळ राबतात, हाडाची कांडे करतात, आणि सर्वासाठी अन्नधान्य निर्माण करतात. पण त्याला ख्वतःला मात्र खायला नाही, पाण्याची सोय नाही. निवाच्याला पुरेशी जागा नाही. दुःख दारिद्र्याने गांजलेला, कर्जाच्या डॉगराच्या भाराखाली वाकलेला,

अज्ञानाच्या अंद्यःकारात लोळत पडलेला त्याने फक्त कष्ट उपसायचे आणि समाजातील वरिष्ठांनी प्रतिष्ठा मिरवायची. सावकारांनी त्याचे शोषण करायचे। यासाठी शेतकऱ्याने शिक्षण घेतले पाहिजे. तिकडे त्यांची प्रवृत्ती नसेल तर ती निर्माण केली पाहिजे, सोयी नसतील तर त्या करून दिल्या पाहिजेत हेही त्यांच्या लक्षात आले आणि याच दृष्टीने त्यांनी आरंभीची पावले टाकली. अमरावती जिल्हा कौसिलचे अध्यक्ष असतात त्यांनी शिक्षण सकतीचे केले. शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध करून देता याच्या म्हणुन शिक्षण कर वाढविला. त्यापूर्वी खेड्या-पाड्यातून दौरा काढुन शेतकऱ्यांना शिक्षणाचे महत्व पटवून दिले. त्यांची मने वळविली. अमरावती येथे स्थापन झालेल्या शिवाजी हायरस्कूलमध्ये नवीन चैतन्य निर्माण केले. 'श्रद्धानंद छात्रालय' म्हणजे डॉ. पंजाबराव यांच्या 'जिवीचा जिवाळा होय.'

डॉ. पंजाबराव देशमुख युंच्या चारेक्या

१) बहुजन भोळे गिळून टाकले होते ते अंधाराने ती मुर्ती उभी राहीली तुड्याच आधाराने टिले व निराशा झानाचे गाणे गाऊ तुच भाषा

डॉ. पंजाबराव देशमुख

२) क्रांतिसिंहाची व्यक्तीगत मैत्री तोडणे आवश्यक आहे असे मला वाटत नाही आजीवन मैत्री तुटायला पक्ष हे आमची कारण होऊ शकत नाही

डॉ. पंजाबराव देशमुख

३) शेवटी शेवटी त्यावसायिक सुधारणेच्या संशोधनातील परिणामी निश्चिती

डॉ. पंजाबराव देशमुख

४) शिक्षण क्षेत्रातील यांच्या योगदानामुळे यांच्या पुण्यतिथी निमित्त विनम्र अभिनंदन

डॉ. पंजाबराव देशमुख

बहुजनांच्या शिक्षणाचे शिल्पकार

कु. दर्शिका श्री. बेलोकार
बी.ए. भाग-९

बहुजनांच्या शिक्षणाचे शिल्पकार आणि कृषी क्रांतीचे अग्रदृत भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवण आणि कार्य हिमालयामध्ये उत्तुंग आहे. हे नव्याने सांगण्याची गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि महाराष्ट्रातील शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेबांनी अनुभवली होती.

चिखलात पाय आणि पायात काटा अशाच बात ग्रामीण विद्यार्थीच्या वात्याला असतात. या वास्तवाचे भान असलेल्या भाऊ साहेबांचा जन्म २६ डिसेंबर १९१८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील पापड या गावी झाला. शेतकरी कुटुंबात जन्मास आलेल्या पंजाबराव यांच्या आईचे नाव राधाबाई आणि वडीलांचे नाव शामरावबापू असे होते. त्यांचे इयत्ता तिसरी पर्यंतचे शिक्षण पापड या गावीच झाले. ४ था वर्ग नसल्याने एक वर्षे ३ न्या वर्गातच शिक्षण घ्यावी लागले. पुढे भाऊ साहेबांचे आंजोळ सोने गावच्या जवळ असलेल्या चांदू, रेल्वेच्या प्राथमिक शाळेत चांदू, रेल्वेच्या प्राथमिक शाळेत त्यांनी चौथा वर्ग पूर्ण केला. त्यांनी माध्यमिक शिक्षण कारंजा (लाड) येथे व मँट्रीक चे शिक्षण अमरावतीच्या हिंदू हायरस्कूल मधून पूर्ण केले.

पुण्याच्या फरव्यूसन कॉलेज मधून इंटरमिजचे शिक्षण घेऊन लंडनला गेले. तेथे त्यांनी वेद वाङ्मयातील धर्माचा उगम आणि विकास (१९२०) मध्ये OXFORD विद्यापीठात डॉयरेक्ट (पी.एच.डी.) ही पदवी संपादन केली. प्रतिकूल परिस्थितीशी सामना करत इच्छाशक्ती आणि आत्मविश्वासाच्या बळावर प्रकाडपाडित्य संपादन करणारे भाऊसाहेब कधीच पोथीनिष्ठ नव्हते तर कृतीनिष्ठ होते.

बहुजनांचे दुःख दूर करणारे डॉक्टर व अन्याय दूर करण्यासाठी झागडणारे ते बॅलिस्टर होते.

"भाऊसाहेबांचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य"

महाराष्ट्राच्या शिक्षणाचे शिल्पकार दोन भाऊ त्यात भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख व कर्मवीर भाऊराव पाटील हे आहेत. देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी शिक्षण

संस्थेची स्थापना भाऊसाहेबांनी १९३१ मध्ये अमरावती येथे केली. यानंतर विदर्भाचा ''शैक्षणिक विकास भारतीय शेती शेतकरी आणि बहुजन उद्धाराची चळवळ हे भाऊसाहेबांच्या जीवनाचे ध्येय ठरले. बहुजनांच्या शिक्षणातील अडचन ही प्रतिगाम्याची मनुवादी विचारधारा आहे. ही मनूवादी विचारधारा नेस्तनाभूत करण्यासाठी अखंड प्रयत्न केले. शोषितांचे उद्धारकर्ते आणि कृषकांचे कैवरी असलेल्या भाऊसाहेबांनी ''जगातील शेतकऱ्यांनो संघटीत व्हा हा मंत्र दिला. देशाचे कृषीमंत्री असतांना १९५९ ला शेतकऱ्यांसाठी जागतिक कृषी प्रदर्शनाचे आयोजन केले. तसेच जपानी भात शेतीचा त्यांचा प्रयोग उल्लेखनीय आहे. ते कृषी विद्यापीठाच्या कल्पनेचे जनक आहे.

शिक्षण शेती, सरकार, अस्पृशेद्वार जातीभेद, निर्मूलन धर्म डॉ. विविध क्षेत्रात त्यांनी अवाढव्य कार्य केले. ग्रामीण समाज पोर्थीनिष्ठ आणि परंपरानिष्ठ असल्याने त्यांच्यात अज्ञान अंधश्रद्धा, दैववाद अवैज्ञानिकता, दैव भोळेपणा खच्चुन भरल्यामुळेच हा समाज शिक्षणापासून वंचित राहिला. हे त्यांना ठाऊक होते. तसेच ब्राह्मणी वर्णवर्चर्स्वाद हा ग्रामीण बहुजन समाजाला पद्धतशीरणे शिक्षणापासून दुर ठेवण्यासाठीचा प्रयत्न होता. खन्या अर्थाने भारतातील बहुजन समाज हा गुलामगीरीच्या श्रुखलांनी जखडलेला होता आणि १००% सेटजी, भटजी, लाटजी, हा वर्ग नोकऱ्या, उच्चपटे, सोयी सवलतीचा लाभ घेत होता.

जुलै १९२६ नंतर भारतात परत आल्यावर चातुवर्णप्रणीत जातीव्यवस्था अस्पृश्यता, अज्ञान, दारिद्र्य, पारतंत्र्य यासाठी खवतःला पूर्णतः वाटून घेतले. १९९७ सालच्या मोर्शीच्या हिंदुसभेचा अधिवेशचा डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी ताबा घेतला व आपल्या ओजरवी भाषणातून संबंध श्रोतावर्ग काबीज केला. चातुवर्ण, अस्पृश्यता, जातीभेद यांचा निषेद ठराव वामनराव घोरपडे यांनी मांडला व भाऊसाहेब याला अनुमोदक देताना म्हणाले आमची गुलामगिरी नष्ट करण्याकरिता अस्पृश्यता निवारणसारख्या सुधारणा हिंदू धर्मांला जोडून आम्ही त्याच बुजविण्याचा प्रयत्न करीत आहोत.

खरोखर आजही डॉ. भाऊसाहेबांचे कार्य

शिक्षणक्षेत्रात काम करणाऱ्या शिक्षक संचालक शिक्षकतज्ज्ञांना तसेच बहुजन समाजाला प्रेरणादायी आहे.

अशा या महामानवाच्या नावाने व त्याच्याच कार्यप्रणालीवर चालणारे डॉ. पंजाबराव देशमुख राष्ट्रीय शिक्षक परिषद ही विद्यार्थी शिक्षक व समाज हितासाठी कार्य करत असते. ज्यांना ज्यांना यात प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सहभाग घेता येईल. अशा सर्वांनी सहभाग घेऊन समाज ऋण फेडावे.

सुविचार

- १) देवाच्या पोटापेक्षा मुलाच्या पोटाची काळजीच मातेला असते.
- २) विचार थकले की विकार भडकतात
- ३) जगात दुसऱ्याला हसणे सोपे परंतु दुसऱ्यासाठी रडणे कठीण.
- ४) भक्ती म्हणजे सोंग नव्हे तर मन सुधारण्याची तो एक भाग आहे.
- ५) समाधान हेच घरातील सुख होय.
- ६) माझ्या चुका मलाच सांग लोकांना सांगु नका, कारण सुधारावयाचे मला आहे लोकांना नाही.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे कार्यकर्तृत्व

क्र. दर्शिका श्री. बेलोकार
बी.ए. भाग-१

खालील लेखामध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुखांच्या
जीवनातील सर्व गोष्टी सांगितल्या आहेत.

ते पुढीलप्रमाणे :-

(जन्म-पापड-अमरावती जिल्हा २७ डिसेंबर १८९८, मृत्यू-
दिल्ली १० एप्रिल १९६५) यांचा जन्म पापड या गावी
झाला. उच्च शिक्षण घेऊन ते स्वातंत्र्य लढ्यात सामील
झाले. स्वतंत्र्य भारतात ते भारताचे कृषी मंत्री होते. विदर्भात
शिक्षणाचा प्रसार व्हावा म्हणून त्यांनी श्री शिवाजी शिक्षण
संस्था काढली या संस्थेच्या पश्चिम विदर्भात म्हणजे
अमरावती विभागात अंदाजे १००० च्या वर शाळा आहेत.
महाविद्यालय अभियांत्रिकी, पदवी तसेच पदविका
तंत्रनिकेतन कृषी महाविद्यालय वैदकीय महाविद्यालय असे
अनेक महाविद्यालये सुरु करून त्या संस्था शिक्षण फार
मोठे योगदान देत आहे.

जन्म	-	२७ डिसेंबर इ.स. १८९८
		पापड-अमरावती
मृत्यू	-	१० एप्रिल इ.स. १९६५ दिल्ली
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
टोपणनाव	-	भाऊसाहेब
नागरीकत्व	-	भारतीय
शिक्षण	-	डॉक्टरेट (फी.एचडी)
प्रशिक्षणसंस्था	-	श्री शिवाजी शिक्षण संस्था
पेशा	-	समाज सेवक, राजकारण
मुळगाव	-	पापड
राष्ट्रीय पक्ष	-	भारतीय राष्ट्रीय कॉंग्रेस
जोडीदार	-	विमलाबाई
"भुतकाळ विसरा, तलवार विसरा, जातीभेद पुरा सेवाभाव करा."		

हे डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे ब्रीदवाक्य

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शैक्षणिक योगदान

क्र. ऋतुजा यु. कदम
बी.ए. भाग-१

डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी चातुर्ण व्यवस्था
जातिव्यवस्था अस्पृश्यता अज्ञान दारीद्रय पारतंत्र्य यासाठी
खतःला पुर्णत: वाहून घेतले. १९२७ सालच्या मराठ्याच्या
हिंदुसभेला अधिवेशनाचा डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी ताबा
घेतला व आपल्या ओजस्वी भाषणातुन संबंध श्रोतावर्ण
काबिज केला. पंजाबराव देशमुख यांच्या जिवनाविषयी
माहीती पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म पापळ, अमरावती
जिल्हा आणि २७ डिसेंबर रोजी मृत्यू झाला. १० एप्रिल
१९६५ यांचा जन्म पापळ गावी झाला. उच्चशिक्षण घेऊन
ते शिक्षणमंत्री झाले. विदर्भात शिक्षणाचा प्रसार व्हावा
म्हणून त्यांनी श्री शिवाजी शिक्षण संस्था काढली. या
संस्थेच्या पश्चिम विदर्भात म्हणजे अमरावती विभागात
अंदाजे १,००० च्या वर शाळा महाविद्यालये, अभियांत्रिकी,
पदवी तसेच पदविका तंत्रनिकेतन कृषी महाविद्यालय
वैदकीय महाविद्यालयात अशी अनेक महाविद्यालये सुरु
करून त्या संस्था शिक्षण क्षेत्रात फार मोठा योगदान देत
आहे.

भुतकाळ विसरा, तलवार विसरा, जातीभेद करा.
सेवाधरा हे डॉ. पंजाबराव देशमुखचे ब्रीदवाक्य होते.
भाऊसाहेब म्हणायचे माझ्या पुढच्या सातपिढ्या या संस्थेतून
मँट्रीक झाल्या. म्हणजे माझे काम झाले. पंजाबराव याच्या
थोरकार्यामुळे आणि थोर पुण्याईने आज दुसरी पिढीच
आपल्याला उच्च शिक्षण झालेली पाहायला मिळते आहे.
शेतकरी ऋणात जन्माला यायचा ऋणात जगायचा आणि
ज्यावेळी त्याचा मृत्यू व्हायचा त्यावेळी देखील तो ऋणात
मरणाचीही परिस्थिती पंजाबराव देशमुख अगदी जवळून
पाहिली, अनुभवली आणि शेतकऱ्यांनी हलाखिची अवस्था
होती. ती पंजाबराव देशमुखांनी अगदी जवळून पाहिली.

बहुजनाच्या शिक्षणाचे शिल्पकार आणि कृषिक्रांतीचे
अग्रदृत भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्र
आणि कार्य हिमालयापेक्षा उत्तुंग आहे. हे नव्याने
सांगण्याची गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि

महाराष्ट्रातील शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेब अनुभवली.

चिखलात पाय आणि पायात काटा अशा ग्रामीण विद्यार्थ्यांचा वाटचाली असतात. या वास्तवाचे भाज असलेल्या भाऊसाहेबांचा जन्म २७ डिसें. १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील पापड या गावी झाला. शेतकऱ्याच्या कुटुंबास जन्मास आलेल्या पंजाबरावच्या आईचे नाव राधाबाई आणि वडील शामरावबापु असे होते. इयता ३ री पर्यंतचे शिक्षण पापड या गावीच झाले पण ४ था वर्ग नसल्यामुळे एक वर्ष पुन्हा ३ री तच शिक्षण घ्यावे लागले. भाऊसाहेबांचे आंजोळी सोनेगावला चौथा वर्ग पुर्ण केला. माध्यमिक शिक्षण (कारंजा)लाड येथे तर मॅट्रीक चे शिक्षण अमरावतीच्या हिंदू हायरस्कूलमधून पुर्ण केले. पुण्याच्या फार्म्यसन कॉलेज मधून इंटर मिडीएटचे शिक्षण घेऊन उच्च शिक्षणास वैद्रीक धर्माचा उद्गम आणि विकास १९२० मध्ये ऑक्सफर्ड विद्यापीठाची डॉक्टरेट (पी.एच.डी.) ही पदवी संपादन केली. प्रतिकूल परिस्थिती सामना करत इच्छाशक्ती बळावर प्रकांडपाडित्य संपादन केले.

महाराष्ट्राच्या शिक्षणाचे शित्यकार दोन भाऊ-त्यात भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख व कर्मवीर भाऊराव पाटील हे आहेत. देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना भाऊसाहेबांनी १९३९ मध्ये अमरावती येथे केली. या नंतर विदर्भाचा शैक्षणिक विकास भारतीय शेती शेतकरी आणि बहुजन उद्धाराची चळवळ हे भाऊसाहेबांच्या जीवनाचे द्येय निष्ठ बहुजनाच्या शिक्षणातील अडचणी हि प्रतिगम्याची मनुवादी विचारधारा आहे. त्यांनी मनुवादी विचाराला निस्ताणाभूत करण्याची अखंड प्रयत्न केले. शोषितांचे उद्धारक आणि कृषकाचे कैवारी असलेल्या भाऊसाहेबांनी शेतकऱ्यासाठी जगातील कृषी प्रदर्शनाचे आयोजन केले. तसेच जपानी भात शेतीचा त्याच्या प्रयोग उल्लेखनीय आहे. तसेच कृषि विद्यापीठाच्या कट्यनेचे जनक आहे शिक्षण शेती सहकार अऱ्पृश्य, जातिभेद निर्मुलन इ. विविध क्षेत्रात त्यांनी अवाढय कार्य केले. ग्रामीण समाज पोयनिष्ठ आणि परंपरानिष्ठ असल्यांनी त्यांच्यात अज्ञान अंधश्रब्दा दैववाद, अवैज्ञानिकता, देवभोळेपणा खच्चुन भरल्यामुळे हा समाज शिक्षणापासुन वंचित राहीला हे त्यांना ठाऊक होते. तसेच ब्राह्मणी वर्णवर्चस्वाद हा ग्रामीण बहुजन समाजाला पद्धतशीरपणे

बहुजनाच्या शिक्षणाचे शित्यकार

कु. आरती अरूण साखरे
बी.ए. भाग-९

पंजाबराव देशमुखांनी चातुर्वर्णव्यवस्थे त जातिव्यवस्था, अस्पृश्यता अज्ञान दारिद्र्य पारतंत्र्य मराठी स्वतःला पुर्णतः वाहन घेतले. १९२७ सालच्या मोरीच्या हिंदुसभा अधिवेशनाचा डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी ताबा घेतला व आपल्या ओजस्वी भाषणातून संबंध श्रोतावर्ग काबिज केला. चातुर्व व्यवस्था ही कविता केली. याची माहिती आहे. पंजाबराव देशमुख यांच्या जीवनाविषयी माहिती. पंजाबराव देशमुख जन्म पापळ - अमरावती जिल्हा २७ डिसेंबर मृत्यू दिल्ली (१० एप्रिल १९६५) यांचा जन्म पापळ या गावी झाला. उच्च शिक्षण घेऊन ते स्वातंत्र्य लढ्यज्ञात सामिल झाले. इ.स. १९३६ च्या निवडणुकी पक्षात ते शिक्षणमंत्री झाले. स्वतंत्र भारतात ते भारताचे कृषिमंत्री होते. विदर्भात शिक्षणाचा प्रसार व्हावा म्हणून त्यांनी श्री शिवाजी शिक्षणसंस्था काढलीया संस्थेचा पश्चिम विदर्भात म्हणजे अमरावती विभागात अंदाजे १००० च्यावर शाळा महाविद्यालये, अभियांत्रिकी, पदवी तसेच पदविका तंतनिकेतन कृषि महाविद्यालय वैद्यकीय महाविद्यालय अशी अनेक महाविद्यालये सुरु करून त्या संस्था शिक्षण क्षेत्रात फार मोठे योगदान देत आहे.

भाऊसाहेब म्हणायचे माझ्या पुढच्या सात पिढ्या या संस्थेतुन मॅट्रिक झाल्या. म्हणजे माझे काम झाले. पंजाबराववाच्या थोर कार्यामुळे थोर पुण्याईने आज दुसरी पिढीच आपल्याला उच्च शिक्षण झालेले पहायला मिळते आहे. शेतकरी ऋणात जन्माला यायचा ऋणात जगायचा आहे. ज्यावेळी त्याचा मृत्यू व्हा. त्यावेळी देखिल ते ऋणात मरायचाही परिस्थिती पंजाबराव देशमुख अगदी जवळुन राहिली. अनुभवली आणि शेतकऱ्यांनी हलाखिची अवस्था होती. ती पंजाबराव देशमुखांनी पाहिली.

डॉ. पंजाबराव लेखांची माहिती

बहुजनाच्या शिक्षणाचे शित्यकार आणि कृषिक्रांतिचे अग्रदृत भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्र आणि कार्य हिमालयापेक्षा उतुंग आहे. हे नव्याने सांगण्याची गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि महाराष्ट्रातील शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेबांनी अनुभवली.

चिखलात पाय आणि पायात काटा अशात ग्रामीण विद्यार्थ्यांच्या वाटव्याला असतात, या वास्तवाचे भाट असलेल्या भाऊसाहेबांचा जन्म २७ डिसें. १८९८ रोजी अमरावती जिल्ह्यातील पापळ या गावी झाला. शेतकरी कुटुंबास जन्मास झालेल्या पंजाबरावांच्या आईचे नाव राधाबाई आणि वडील शामरावबापु असे होते. इयता उरी पर्यंतचे शिक्षण पापळ या गावीच झाले. ४ था वर्ग नसल्याने एक वर्ष पुन्हा ३ न्याच वर्गात शिक्षण स्थावे लागले. पुढे भाऊसाहेबांचे आंजोळ सोनेगावाच्या जवळच असलेल्या चांदुर रेल्वेच्या प्राथमिक शाळेत चौथा वर्ग पूर्ण माध्यमिक शिक्षण (कारंजा) लाड येथे तर मऱ्टीक चे शिक्षण अमरावतीच्या हिंदू हायस्कूल मधून पुर्ण केले. पुण्याच्या फरवर्युसन कॉलेज मधून इंटर मिडिलचे शिक्षण होऊन उच्चशिक्षणास भाऊसाहेबांनी इंग्लंडले गेले. तेथे त्यांनी वेद वाङ्मयातील धर्माचा उद्गम आणि विकास (१९) मध्ये जुऱ्योव विद्यापीठाच्या डॉक्टरेड (पी.एच.डी.) ही पदवी संपादन केली. प्रतिकूल परिस्थितीशी सामना करत इच्छाशक्तिं बढ़ावर प्रकांडपांडित्य संपादन करणारे कधीच पोयोनिष्ठ नव्हते तर ते होते. कृतिनिष्ठ बहुजनांचे दुःखदूर करणारे डॉक्टर व अन्याय दुर करण्यासाठी कधिच पोथीनिष्ठ नव्हते तर ते कृतिनिष्ठ होते.

महाराष्ट्राच्या शिक्षणाचे शित्यकार दोन भाऊ-त्या भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख व कर्मवीर भाऊराव पाटील हे आहेत. देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी शिक्षणसंस्थेची स्थापना भाऊसाहेबांनी १९३९ मध्ये अमरावती येथे केली. या नंतर विदर्भाचा शैक्षणिक विकास भारतीय शेती, शेतकरी आणि बहुजन उद्धाराची चळवळ हे भाऊसाहेबांच्या जीवनाचे द्येय ठरले. बहुजनांच्या शिक्षणातील अडचण ही प्रतिगम्यांची मनुवादी विचारधारा आहे. हे मनुवादी विचारधारा आहे. हे मनुवादी विचारधारा नेस्तनाभुत करण्यासाठी अखंड प्रयत्न केले. शोषितांचे उद्धारकर्ते आणि कृषकांचे कैवारी असलेल्या भाऊसाहेबांनी जगातील कृषी प्रदर्शनाचे आयोजन केले. तसेच जपानी भात शेतीचा त्यांचा प्रयोग उल्लेखनीय आहे. ते कृषी विद्यापीठाच्या कल्पनेचे जनक आहेत.

शिक्षण, शेती, सहकार, अस्पृश्योदृश, जातीभेद, निर्मलन, धर्म इ. विविध क्षेत्रात त्यांनी अवाढव्य कार्य केले. ग्रामीण समाज पोथीनिष्ठ आणि परंपरानिष्ठ असल्याने त्यांच्यात अज्ञान, अंधश्रद्धा दैववाट, अवैज्ञानिकता देवभोक्तेपणा खच्चून भरल्यामुळे हा समाज शिक्षणापासून

वंचित राहला. हे त्यांना ठाऊक होते. तसेच ब्राह्मणी वर्ण व्यवस्था हा ग्रामीण बहुजन समाजाला पद्धतशीरणे शिक्षणापासून दूर ठेवण्यासाठीचा प्रयत्न होता. खन्या अर्थाने भारतात तिला बहुजन समाज हा गुलामगिरीच्या शृंखलांनी जखडलेला होता आणि १०% सहजी अटली लाइजी हा वर्ग सरकारी वर्ग नोकचा उच्च पदे, सोयी-सवलतीचा लाभ येत होता. जुलै १९२६ नंतर भारतात परत आल्यावर चातुपर्ण प्राणित जातिव्यवस्था, अस्पृश्यता अज्ञान, दारिद्र्य पारतंत्र्य मराठीत स्वतःला पुर्णतः वाहून घेतले. १९२७ सालच्या मोर्सीच्या हिंदूसभेद्या अधिवेशनाचा डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी ताबा येतला व आपल्या ओजरवी भाषणातून संबंध श्रोतावर्ग काबिज केला. चार्तुवर्ण अस्पृश्यता, जातिभेद यांचा निषेध ठराव वामनराव घोरपड्यांनी मांडला व भाऊसाहेब याला अनुमोदन देताना म्हणाले, आमची गुलामगिरी नष्ट करण्याकरिता अस्पृश्यता निवारण्यासारख्या सुधारणांच्या चिठ्ठ्या हिंदू धर्माला जोडून आम्ही त्याची भोके बुजविण्यास प्रयत्न करीत आहोत. चार्तुवर्ण व्यवस्थेचा राजन दुर्स्त झाला नाही. तर ती रांजनेच फोडून टाकण्यास आम्ही मागे पुढे पाहणार नाही. हे भाऊसाहेबांचे उर्वरित कार्य शिवश्री पुरुषोत्तम खेडेकर, डॉ. आंबेडकर, सांकुके, इतिहासाचार्य देशमुख इ. सारख्या कोट्यावधी बहुजन बांधवांनी येने शिवधर्माचे प्रगटन केले आहे. आता चातुपर्ण व्यवस्थेचा स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, न्याय, लोकशाहीही अस्तित्वात आली.

डॉ. पंजाबराव देशमुख सुविचार

१) क्रांतीसिंहाची व्यक्तिगत मैत्री तोडणे आवश्यक आहे असे मला वाटत नाही आमची अजीव मैत्री जुटावला पक्ष के कारण घेऊ शकत नाही।।

भाऊसाहेब

२) कोणत्याही संकटाशिवाय मिळणारे यश व विजयी ठरतो पण अनेक संकटाशी सामना करून मिळालेला विजय हा इतिहास घडवितो.

डॉ. भाऊसाहेबांचे शैक्षणिक व सामाजिक जीवन

क्र. निकीता अ. स्वर्गीप
बी.ए. भाग- १

महाराष्ट्राच्या शिक्षणाचे शित्पकार दोन-भाऊ त्यात भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख व कर्मवीर भाऊराव पाटील आहेत. देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी संस्थेची स्थापना साहेबांनी केली. १९३१ मध्ये अमरावती येथे केली. नंतर विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक विकास भारतीय शेती आणि शेतकरी आणि बहुजन उद्घाराची चळवळ हे भाऊसाहेबांच्या जीवनांची ध्येय ठरले. बहुजनांच्या शिक्षणातील अडचण ही मनुवादी विचारधारा आहे. ही मनुवादी विचारधारा नेस्तनाभूत करण्यासाठी अखंड प्रवत्तन केले शोषिताचे उद्धारकर्ते आहे.

कृकांचे कैवारी असलेल्या भाऊ साहेबांनी जमातील शेतक संघटीतेव्हा मंदा दिल्या देशाचे कृषिमंत्री असताना १९५९ ला शेतकऱ्यासाठी जागतिक कृषी प्रदर्शनाचे आयोजन केले तसेच जपानी भात शेतीचा त्याच्या प्रयोग उल्लेखनीय आहे ते कृषि विद्यापीठाच्या कल्पनेचे जतन आहे.

शिक्षण शेती सहकार अश्प्रश्योद्वार जातीभेद निर्मुलन, धर्म इ. विविध क्षेत्रात त्यांनी अवाढ्य कार्य केले. ग्रामीण समाज पोथीनिष्ठ आणि परंपरा निष्ठा असल्याने त्याच्यात अज्ञान अंथश्रद्धा दैववाद अवैज्ञानिकता देवभोळे खच्चून असल्यामुळेच हा समाज शिक्षणापासून वंचित राहिला हे त्यांना ठाऊक होते. तसेच ब्राह्मणी वर्णवर्चस्वाद हा ग्रामीण बहुजन समाजाला पद्धतशीरपणे शिक्षणापासून बहुजन समाज हा गुलामगिरीच्या जखडलेला होता आणि १०% सेटजी, भाजी, लाटजी हा वर्ग नोकऱ्या उच्चपदे सोयी हा वर्ग नोकऱ्या उच्च पदे सोयी सवलतीचा लाभ घेत होता.

जुलै १९२६ नंतर भारतात परत आल्यावर चातुर्वणप्रणीत जातिव्यवस्था अस्पृश्यता अज्ञान दारिद्र्य पारतंत्र्य यासाठी स्वतःला पुर्णतः वाहून घेतले. १८७ सालाच्या मोर्शीच्या हिंदू सभेच्या अधिवेशाचा डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी ताबा घेतला व आपल्या ओजस्वी भाषातून

संबंध श्रोतावर्ण काबीज केला. चातुर्वण अस्पृश्यता जातीभेद याचा निरोध ठराव वामनराव घोरपडे याची निषेध ठराव मांडला व भाऊसाहेब याला करण्याकरिता अस्पृश्यता निवरनासारख्या सुधारणाच्या चिठ्ठ्याहिंदुधर्मांला जोडून आम्ही त्याच बुजविण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. खरोखर आजही डॉ. भाऊसाहेबाचे कार्य शिक्षणाचे काम करणाऱ्या शिक्षण संस्थाचालक शिक्षणतज्ज्ञांना तसेच बहुजन समाजाला प्रेरणादायी आहे.

अश्या या महानमानवाच्या नावाने व त्याच्यात कार्यप्रणालीवर चालणारी डॉ. पंजाबराव देशमुख राष्ट्रीय शिक्षण परिषदा हि विद्यार्थी शिक्षण व समाजहिता कार्य करत असते. त्यांना त्यात प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष सहन होता येईल अशा सर्वांनी सहभाग घेऊन समाजक्षण केला.

डॉ. पंजाबराव देशमुख

क्र. तोनिया न. पेंडेकर
बी.ए. भाग-१

डॉ. भाऊसाहेब देशमुख यांचा जन्म १८९८ मध्ये झाला ते अमरावती येथील पापळ गावात एका शेतकऱ्याच्या घरी जन्माला आहे. त्यांनी शाळेचे शिक्षण पापळ येथे व नंतर अमरावती येथे पूर्ण केले. बहुजनाच्या शिक्षणाचे शिल्पकार आणि कृषीक्रांतिचे अग्रदुत भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्र हिमालयापेक्षा उत्तुंग आहे. हे नव्याने सांगण्याची गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि महाराष्ट्रातील शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेबांनी अनुभवली होती. ग्रामीण वास्तवाचे भान असलेल्या भाऊसाहेबाचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ रोजी झाला. डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या आईचे नाव राधाबाई व वडिलांचे नाव शामरावबापू असे होते. परिस्थितीचा सामना करत इच्छाशक्ती आणि आत्मविश्वाच्या बळावर प्रकाडपंडित्य संपादन करणारे भाऊसाहेब कधीच पोथिनिष्ठ नक्हते तर ते होते कृतिनिष्ठ बहुजनाचे दुःख दूर करणारे डॉक्टर व अन्याय दूर करण्यासाठी झागडणारे ते बॅरिस्टर होते.

आंतरजातीय विवाह :-

पंजाबराव देशमुखांना जात-पात भेद मान्य नव्हता. त्यांनी मुंबई येथील जातीने सोनार असलेल्या विमलाबाई वैद्य यांच्याशी लग्न केले. २५ नोव्हेंबर १९२७ रोजी सत्यशोधक पछतीने आंतरजातीय विवाह केला.

त्यांनी आंतरजातीय विवाह केल्यामुळे त्यांच्यावर मोठ्या प्रमाणात टिका होवू लागली.

स्वामी श्रद्धानंद वस्तिगृह -

१९२१ मध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख सरकारी नोकरी करण्याला विरोध असल्याने ते अमरावती कोर्टात वकिली करू लागले. कोर्टातील कामे संपली कि ते शिवाजी हायस्कूलमध्य जावून गणित व संस्कृत भुगोल शिकवीत हे करित असतांना गोरगरिब विद्यार्थ्यांसाठी एक वस्तीगृह असावे असा विचार त्यांच्या मनात आला.

भाऊराव पाटील यांचा आदर्श डोळ्यासमोर ठेवून त्यांनी १९२७ साली “श्रद्धानंद वस्तिगृह” स्थापना अमरावती येथे केली. १९२६ साली स्वामी श्रद्धानंद यांचा खून झाला होता व ते आर्य समाजाचे समर्थक होते. ते

वस्तीगृह सर्व जातिधर्माच्या मुलासाठी खुले होते.

श्री शिवाजी व्यायाम प्रसारक मंडळ -

१९२६ मध्ये १९१४ पासून हवुमान व्यायाम शाळा वैद्य बंधू व मोहोड बंधू चालवित. पुढे या दोघात वाद झाल्याने पंजाबरावांनी मोहोड बंधूच्या मदतीने १९२६ ला दसन्याच्या मुहुर्तावर श्री शिवाजी व्यायाम प्रसारक मंडळे स्थापले.

अंबादेवी मंदिर सत्याग्रह -

अमरावती येथील अंबादेवीचे मंदिर अस्पृश्यतेसाठी खुले व्हावे यासाठी अस्पृश्यसमाज प्रवत्नशिल होता. डॉ. पंजाबराव देशमुख सत्याग्रहात भाग येण्यापूर्वी व्ही. बी. चौबल रावसाहेब रणदिवे, नाना अमृतकर व दलपसिंह चौहान यांची एक कमटी नेमली. या कमटीने व पंजाबरावांनी तेथे मंदिर प्रवेशा संदर्भात जनतेस जागृती निर्माण केली.

पण देवस्थान कमटीचा त्यांना (मंदिर खुले करण्यास) विरोध होता. सत्याग्रहाची तारीख ठरविण्यासाठी नोव्हें. १९२७ रोजी आंबेडकर अध्यक्षतेत विदर्भ प्रांतिक परिषद आयोजित केली. दादासाहेब खारेंडे यांनी ३ महिन्यात देवस्थान कमटीच्या सदरस्याचे मन वळवून ते अस्पृश्यासाठी खुले केले.

मध्य प्रांत व्हाडचे मंत्री -

१९३० मध्ये प्रांतिक कायदे मंडळाच्या निवडणुकीत पंजाबराव देशमुख यांनी बॅ रामराव देशमुख यांचा ८०० मतानी पराभव केला.

* गवर्नर्रांनी पंजाबरावांना मंत्रीपदी नेमले

* मंत्री या नात्याने खालील योजना पंजाबरावांनी केल्या.

१) हिंदू देवस्थान संपत्ती बिल

२) कर्ज लवाद कायदा (१९२८)

३) अस्पृश्यता निवारण बिल

४) शेतकऱ्यांच्या मुलासाठी महाविद्यालयात राखिव जागा

५) रोगप्रतिबंधक कायदा

६) इंडियन बील

७) मध्यप्रदेश प्राथमिक शिक्षण कायदा

८) व्हिलेज पंचायत बिल

९) रसीयांना महाविद्यालयात अध्यापन

१०) जिल्हा कौनिसलला शिक्षण प्रसारासाठी आव्हाहन

जिल्हा कौनिसलच्या अध्यक्षपदी :-

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी सार्वजनिक शिक्षण

स्वस्त सुलभ करणे हा अध्यक्षपदावरील त्यांचा पहिला उपक्रम नव्हता त्यांनी त्या काळात शिक्षणाचा आराखडा मांडला. या सवलतीच्या शिक्षणाच्या योजनेत निधीसाठी कौन्सीलचा सेस १८ पैशा वर्जन २७ पैसे केला. याच पैशातून जिल्हा प्राथमिक शिक्षणासाठी १०० केंद्रे उघडली होती.

१९ वर्षोपर्यंतच्या मुला-मुलींना प्राथमिक शिक्षण संकटीचे केले. तसेच डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी पाण्याचा प्रश्न सोडवण्यासाठी येतला. अस्पृश्यतेसाठी खातंत्र विहिरी बांधल्या. मानसशास्त्राच्या दृष्टिकोनातून शाळेमध्ये ऋगी शिक्षिका नेमल्या.

“बेलपत्र म्हणावे की
पठसाचे पान उपमा
कोणतीही दिली तरी
डॉ. पंजाबराव हे आहे
अभिमानाचे नाव”

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था :-

श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना :- १ जुलै १९३२ रोजी झाला.

संस्थापक - डॉ. पंजाबराव देशमुख (संस्थेचा जन्म खामगाव येथील अखिल भारतीय मराठा शिक्षण परिषदेच्या अधिवेशनात झाला.)

बहुजन समाजात शिक्षण प्रसारासाठी एक हायरस्कूल असावे असा विचार पुढे येवून त्यासाठी शाहुंनी १००० रु तर लोकांकडून २५००० रु. जमा झाले. व अमरावती येथे विदर्भ मराठा शिक्षण मंडळ स्थापना झाली व या संस्थेने मराठा हायरस्कूल स्थापले. आर्थिक अडचणीमुळे संस्था चालवणे कठीण झाले. १९३२ मध्ये विदर्भ शिक्षण (मराठा) मंडळ हे नाव बदलून त्याएवजी श्री शिवाजी शिक्षण सोसायटी हे नाव दिले. १९३२ मध्ये विदर्भ शिक्षण (मराठा) मंडळ हे नाव बदलून त्याएवजी श्री शिवाजी सोसायटी हे नाव दिले. पंजाबरावानी छत्रपती राजाराम -निजाम राजेसाहेब पवार (देवास) यांच्याकडून संस्थेसाठी निधी मिळविला. तसेच नविन शाळा सुरु करण्याबरोबर जुन्या आर्थिक संकटातील शाळा येऊन चालविण्याचे धोरण त्यांनी स्विकारले.

१९४५ - पर्यंत संस्थेचे कार्यक्षेत्र फक्त हायरस्कूलपुरतेच मर्यादीत होते.

१९४८-१९४९ - या काळात संस्थेने अकोट, यवतमाळ, नांदूरा तेल्हारा येथे शाळा उभारल्या.

१९४८ - मध्ये वर्द्धातील मॉडेल हायरस्कूलची व मुर्तीजापुरची गाडगेबाबा हायरस्कूल.

१९४७ - मोर्शीचे शिवाजी हायरस्कूल व आर्थिक संकटातील शाळा संस्थेला जोडण्यात आल्या.

१९५२ - करतुरगा कव्या शाळा अमरावतीला सुरु करण्यात आली.

देवास संस्थानात कार्ये -

देवास संस्थानाचे संस्थानिक राजेसाहेब पवार यांनी पंजाबराव देशमुख यांची संघटनेच्या सल्लागार पदी नियुक्त केली व संस्थानाचा राजकीय मंत्री नेमले. या ठिकाणी त्यांनी १९४२ ते १९४४ या काळात कार्य केले. १९४४ साली राजीनामा देऊन परत अमरावतीला आले.

१) शेतकीविषयक कार्ये - शेतकरी संघाची स्थापना १९२७ शेतकऱ्याच्या सर्वांगिण विकास व्हावा यासाठी एखादी संघटना असावी या विचारातून पंजाबराव देशमुख यांनी १९२७ साली शेतकरी संघाची स्थापना केली.

अध्यक्ष	-	बॉ. एन. एम. देशमुख
कार्यवाहक	-	पंजाबराव देशमुख (अध्यक्ष)
उपाध्यक्ष	-	ॲड चौबल
चिटणीस	-	बाबासाहेब खेडकर

पंजाबरावांनी शेतकरी संघाच्या विचार प्रसारासाठी महाराष्ट्र केसरी वृत्तपत्र सुरु केले.

२) कृषीमंत्रीपदी :-

१९५२ मध्ये डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषीमंत्री झाले. ते कृषीमंत्रीपदी असतांना भाताचे उत्पादन वाढवण्यासाठी जपानी पद्धतीचा प्रयोग केला. यात शेतकऱ्यांना प्रशिक्षणासाठी ६३४ प्रशिक्षण केंद्राची सुविधा उपलब्ध करून दिली.

शेतकऱ्यांनी आर्थिक परिस्थिती सुधारण्यासाठी मत्स, कुकुट दुर्घ असे जोडधंदे करण्याचा सल्ला पंजाबरावांनी शेतकऱ्याला दिला.

३) भारत कृषक समाज : शेतकऱ्यांना व्यासपिठ मिळाल्याशिवाय शेतकरी सुखी होणार नाही असे मत मांडले. शेतकऱ्यांनी परिस्थिती सुधारण्यासाठी त्यांच्या अडचणी सोडवण्यासाठी ७ फेब्रुवारी १९५५ रोजी भारत

कृषक समाजाची स्थापना झाली.

उद्देश :

- १) शेतकऱ्यांना शेतीविषयी नविन माहिती देणे
- २) आधुनिक पद्धतीची शेतीची माहीती देणे
- ३) शेतकऱ्यांच्या सर्व समस्याचा आढावा घेणे
- ४) कृषिविषयक प्रदर्शने संमेलन भरवणे
- ५) शेतीविषयक धोरणे ठरवणे

शाखा -

- १) भारत कृषक समाज प्रतिनिधीक मंडळ
- २) कृषक महिला संघटन
- ३) युवक कृषक समाज
- ४) विधार्थी कृषक मंडळ

समाजाने शेतकऱ्यासाठी विमा योजना सुरु केली. समाजामार्फत राष्ट्रीय कृषी सहकारी खरेदी विक्री संघ, कृषी सरकारी अधिकोष व ग्रामीण पुर्नरचना संघटना स्थापना. १९६० साली भारत कृषी कृषक समाजाच्या वरीने दिल्लीत पहिले जागतिक कृषी प्रदर्शन भरवले.

कॉग्रेस प्रवेश -

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी १९४६ साली कॉग्रेसमध्ये प्रवेश केला. त्याच वर्षी त्यांची घटनासमितीवर निवड झाली. डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी घटनेच्या मुळ आराखड्यात सर्वाधिक ५०० दुरुस्त्या सुचित्या.

श्री शिवाजी लोकविद्यापीठ -

समाजाला बहुजनमुख शिक्षण देण्यासाठी डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी ३० सप्टेंबर १९५० रोजी श्री शिवाजी लोकविद्यापीठाची स्थापना केली.

- १) ग्रामीण अर्थव्यवस्था व शेतकरी यानाच विद्यापीठाच्या केंद्रस्थानी ठेवले.
- २) मँत्रीकर्पर्यंत शिकू न शकलेल्या किंवा नापास झालेल्या तरुणांना उच्च शिक्षणाची संधीं मार्फत दिली.
- ३) शेतकरी मंजुर कामगार यांना काम करून शिक्षण घेता येई.
- ४) विद्यापीठाने १९५० साली करतुरबा मेडिकल ॲण्ड वेलफेअर सेंटर सुरु केले.
- ५) अमरावतीत फिरता दवाखाना काढला.
- ६) ग्रामसेवक ट्रेनिंग सेंटर व गांधी ग्रामोद्योग मंदिर सुरु

केले.

७) शिवाजी पत्रिका हे नियतकालिक विद्यापीठातर्फ सुरु करण्यात आले.

गौरवादगार -

महात्मा गांधी - शेतकऱ्यांची सेवा करणे सोपे आहे. त्यासाठी साधी कायदे साधी शिष्टाचार व सरक माणसे हवीत ते तिन्ही गुण असलेला डॉ. पंजाबराव देशमुख हे होते. भारतात युगातील एकमेव माणुस असावा ज्यांनी पद, पैसा प्रतिष्ठा तुच्छ लेखून आपला जिवण्यज्ञ चेताविला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर :-

भारतात हरिजन जातीव्यतिरिक्त दुलर्धित व असाहाय्य अशा आणखी जाती आहेत याची जाणिव घटना समितीला पंजाबरावमुळे झाली. त्यामुळे त्या जातीच्या प्रगतीसाठी काही तरतुदी करता आल्या.

डॉ. राजेंद्रप्रसाद :-

असा घटनेचा एक चिकित्सक शित्यकार अमरावती परिसरात जन्मला हे या भुमिचे भाव्य म्हणावे लागेल. डॉ. पंजाबराव देशमुख नेहमी म्हणायचे माती माणुस माणुसकी शेतकऱ्याची धनदौलत आहे भुतकाळ विसरा, तलवार, विसरा जातीभेद पुसा व सेवाभाव धरा. अशा महापुरुषाचा मृत्यु :- ९ एप्रिल १९६५ रोजी दिल्लीत येथे झाला.

“तू झानाचे गाणे भाऊ तू
सुर्याची भाषा तमोयुगाला
उजळून गेण्या तव
किरणाच्या रेषा”

भाऊसाहेबाच्या कारकिर्दीवर एक दृष्टीक्षेप :-

- १) खासदार
- २) भारतीय घटना समितीचे सदस्य
- ३) केंद्रीय कृषीमंत्री
- ४) कृषी आणि सहकार क्षेत्रात अनेक संस्थाचे अध्यक्ष
- ५) आंतरराष्ट्रीय समित्याचे सदस्य अध्यक्षपद
- ६) समाजसेवक राजकारणी

“समुद्राचे केले कागद
ढगाची केली शाही
कितीही शिक्षण घेतले
तरि संपत नाही...”

* * *

डॉ. पंजाबराव देशमुख :

कृषक समाजाचे उद्धारक

अलोक अ. वानखडे
बी.ए. भाग-३

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ ला महाराष्ट्रातील विरभारीतील अमरावती जिल्ह्यातील 'पापळ' या गावी एका शेतकरी कुटुंबात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव शामराव आणि आई चे नाव राधाबाई होते. त्याचं मूळ आडनाव 'कदम' होतं. गावातून प्राथमिक शिक्षण घेतल्यानंतर त्यांना सोनगाव ला पाठविण्यात आले. व त्यानंतर कारंजा (लाड) ला पाठविण्यात आले. पुढे त्यांनी 'हिंद विद्यालय अमरावती' आणि फर्म्युसन कॉलेज (पुणे) येथून सुद्धा शिक्षण घेतले. पंजाबरावांना 'भाऊसाहेब देशमुख म्हणून सुद्धा ओळखले जाते. ते एक सामाजिक कार्यकर्ते होते. कृषीमंत्री पद सुद्धा त्यांना प्राप्त झालेले होते. तरेच भारतातील शेतकऱ्यांचे ते जेते होते. आणि जवाहरलाल नेहरूच्याच प्रथम कॅबिनेट मध्ये १९५२ ला ते केंद्रीय कृषीमंत्री होते.

भाऊसाहेबांच्या जीवनातील एक प्रसंग :

डॉ. पं. देशमुखांचा लर्न समारंभ हा अतिशय साधा होता. जो मुंबई मध्ये साजरा करण्यात आलेला होता. त्यांच्या लर्न, समारंभानंतर जेव्हा ते अमरावतीला पोहोचले. त्यांच्या मित्रांनी त्यांना पार्टी द्यायला विवश केले. त्यांनी त्यांच्यासाठी एक छोटीशी 'डिनर पार्टी' ठेवली. जेवण सफेद वस्त्राच्या पोशाखात असणाऱ्या तरुणांतर्फे वाटण्यात आले होते. सर्व मित्रमंडळी आनंदाने पोटभर जेवली. जेवणानंतर भाऊसाहेबांनी म्हटले की, या जेवणाचे वाटप करणारे ते सफेद पोशाखवाले तरुण अस्पृश्य होते. हे ऐकून सर्व मित्रमंडळी अवाक्च झाली. अशाप्रकारचे खूप काही प्रसंग भाऊसाहेबांनी अस्पृश्यता नष्ट करण्यासाठी केले.

* जागतिक कृषी यात्रा :

डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी आपली प्रतिमा आणि उर्जा कृषीमध्ये आणि कृषकांमध्ये भरभराट आणणाऱ्या नीतिंच्या संवर्धनासाठी आणि अंमलबजावणीसाठी समर्पित केली. त्यांनी 'भारत कृषक समाजाची' स्थापना केली. आणि 'लाखो लोकांना अन्न' या नावाने १९५७ ला एक

अभियान सुरु केले. त्यांनी देशाला १९५८ मध्ये भातलागवडीच्या जापनीज पद्धतीची ओळख करून दिली. आणि १९५९ मध्ये 'जागतिक कृषी प्रदर्शन भरवले. या यात्रेला जगभरातील मान्यवरांनी भेटी दिल्या. ज्यामध्ये अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष 'Dwight Eisenhower' आणि USSR ची राष्ट्राध्यक्ष 'Nikita Khrushchev' व Lord-Lady Mound Batten यांचा समावेश होता.

* कर्तवगार वकील : डॉ. भाऊसाहेब देशमुख :-

त्यांनी गरीब शेतकऱ्यांसाठी अनेक बाबतीत अमरावती च्या जिल्हा न्यायालयामध्ये खटले लढलेले आहेत. त्यांचा प्रमुख असणारा खटला हा होता. ज्यामध्ये त्यांना पं. जवाहरलाल नेहरूंचे सहकार्य लाभले होते.

* भातलागवडीची जापनीज पद्धती : भाऊसाहेबांचा एक पुढाकार :-

या पद्धतीमध्ये भरपूर बियाणे उत्पन्न देणारे वाण (प्रकार) यांचा वापर केला जातो. वाटवलेल्या 'Nursery-Bed' मध्ये बियांची पेरणी करणे. आणि ओर्नीमध्ये रोपे लावणी करणे. जेणेकरून खुरपणी (Weeding) आणि सुपीकता (Fertilizing) सुलभ होते. यामध्ये 'खतांचा भारी डोस' याचा समावेश असतो. यामध्ये जास्तीत जास्त उत्पन्न प्राप्त होते.

* शेतकऱ्यांची वर्तमान स्थिती :-

भाऊसाहेबांनी त्यांच्या कारकीर्दीन शेतकऱ्यासाठी अनेक अशा उपाययोजना राबविल्या. त्यांनी शेतकऱ्याचे जीवन सुकर-सफर कसे होईल? यावर आपले जीव समर्पित केले. आणि त्यांच्या या प्रवत्नांना यशसुद्धा आले. पण, आजची स्थिती ही भूतकाळापेक्षा विपरीत आहे. महाराष्ट्रात शेतकऱ्यांची अवस्था व त्याची कुटुंबीय स्थिती अतिशय भयावह झाली आहे. याला जबाबदार नेमकं कोण? हा सुद्धा यक्षप्रश्न आहे.

वर्तमानकाळातील महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांना भयंकर अशा समस्यांना तोंड घावे लागत आहे. त्या पुढीलप्रमाणे, १) महाराष्ट्रातील शेती म्हणजे असंघटीत आहेत. (unorganized activity) आहे.

२) जास्तीत जास्त शेतकरी हे छोटे आणि आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत व दरिद्री रेषेखालील आहेत.

३) मध्यस्थी (Middlemen) आणि शेतकऱ्यांचे होणारे शोषण

४) सरकारी योजना शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचत नाहीत.

५) जास्त भरगच्च कर्ज आणि अत्याधिक व्याज दर
(Exorbitant interest rate)

६) भु-संपत्ती माफिया

७) Climate change (हवामान बदल)

८) मानववंशिक हरितगृह गँसेसचे वाढते व त्यांचा दृष्टपरिणाम

समुद्र पातळी वाढते (Sea-level rise), बर्फ वितक्तो, इ सर्व नगण्य आहेत. व हे सर्व पिकांवर दुष्परिणाम करते. या सहच जागतिक तापमानात होणारी वाढ हे सुद्धा तेवढेच कारणीभूत ठरते.

९) महाराष्ट्र हल्ली दुष्काळ समस्येशी तोंड देत आहे. जसे मराठवाडा, पश्चिम महाराष्ट्र.

१०) दुष्काळामुळे कमी उत्पन्न, कमी लागवड आणि ज्यामुळे शेतकऱ्यांची आत्महत्या होते.

११) या व्यतिरिक्त कोण जिल्हा हा कृत्रिम मासेमारी लागवडीच्या संकटाला तोंड देत आहे. ज्याद्वारे पारंपारिक मासेमारी कमी होत आहे. आणि लोक त्यांचा रोजगार गमावत आहेत.

या काही समस्या आहेत की ज्या महाराष्ट्रातील शेतकरी बांधवांना सोसाव्या लागत आहेत. पंजाबराव देशमुखांनी पहिलेल्या स्वप्नांचा हा महाराष्ट्र तर नव्हेच! पण आजची अवस्था बघून त्यांचे अमूल्य विचार व उपाययोजना यांची आठवण झाल्याशिवाय राहत नाही.

च्यारोळी

१) जीवन हे काय असतं
आजचं अस्तित्व उदया नसतं
जगावं मग कुणासाठी कारण
कुणीच कुणाचं नसतं.

२) निरक्षित जीवनात खरी
ज्ञान जोतीची गरज असते
शिक्षणाविना सगळे जीवन
अंदार कोठडीत रडत बसते

डॉ. पंजाबराव देशमुख

अलोक अ. वानखडे
बी.ए. भाग-३

संक्षिप्त जीवन कार्य खालीलप्रमाणे आहे.

१) १९२७ - शेतकरी संघाच्या प्रचारासाठी 'महाराष्ट्र केसरी' हे वर्तमान पत्र चालविले.

२) वैदिक वाङ्मयातील धर्माचा उगदम आणि विकास' या प्रबंधाबदल डॉक्टरेट.

३) १९३३ - शेतकऱ्यांची कर्जातुन मुक्तता करणारा कर्ज लवाद कायदा पारीत करण्यात मोठा वाटा होता. त्यामुळे त्यांना हिंदुस्थानच्या कृषक क्रांतीचे जनक म्हणतात.

४) १९२६ - मस्तिष्क या माद्यमातून गरीब होतकरू विद्यार्थ्यांसाठी श्रद्धानंद छात्रालय काढले.

५) १९२७ - शेतकरी संघाची स्थापना

६) १९३२ - श्री ए. डब्ल्यू पाटील यांच्या सहकार्याने श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना.

ग्रामोद्धार मंडळाची स्थापना -

७) १९५० - लोक विद्यापीठाची स्थापना (पुणे), त्यांचे नंतर यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठात रूपांतर झाले.

८) १९५५ भारत कृषक समाजाची स्थापना व त्याच्याच विद्यमाने राष्ट्रीय कृषी सहकारी खरेदी विक्री संघाची स्थापना.

९) १९५६ - अखिल भारतीय दलित संघाची स्थापना.

१०) १८ ऑगस्ट १९२८ अमरावती अंबाबाई मंदिर अस्पृश्यासाठी खुले व्हावे म्हणून सत्याग्रह.

११) १९३० प्रांतिक कायदे मंडळावर निवड, शिक्षण, कृषी सहकार खात्याचे मंत्री.

१२) लोकसभेवर १९५२, १९५७, १९६२ तीन वेळा निवड

१३) १९५२ ते ६२ केंद्रीय मंत्रीमंडळात कृषीमंत्री भारताचे पहिले कृषी मंत्री.

१४) देवस्थानाची संपत्ती सरकारने ताब्यात घेऊन विधायक कार्य करावे या उद्देशाने १९३१ मध्ये हिंदु देवस्थान संपत्ती बिल मांडले.

१५) प्राथमिक शिक्षकांच्या समर्या सोडवण्यासाठी प्राथमिक शिक्षक संघाची स्थापना.

भारतातील एक महान

व्यक्तिमत्व

क्र. दिक्षा सु. कुन्हाडे
बी.ए. भाग-२

डॉ. पंजाबराव उर्फ भाऊसाहेब हे भारतातील एक महान व्यक्तिमत्व होय. त्यांची मूळ कर्मभूमी विदर्भ असल्यामुळे या विभागात त्यांचे नाव सर्वतोमुखी झालेले आहे. प्रत्येकाच्या अंतःकरणावर त्यांच्या कर्तव्याचा ठसा उमटलेला आहे. विदर्भाचे पंचप्राण म्हणून ते ओळखले जातात. कारण आजचा विदर्भ त्यांनी घडवलेला आहे. येथील सर्वसामान्य जनतेची मने त्यांनी आकाराला आणलेली आहेत. त्यांच्या जीवनाला त्यांनी वठण लावले आहे. यामुळे त्यांच्या नुसत्या स्मरणाने देखील जनता पुलकित होवून त्यांच्या मुर्तीसमोर नतमस्तक होते. येथील जनतेचे ते हृदयसम्राट आहेत असे म्हटले तर त्यात अतिशयोक्ती होणार नाही.

पण त्यांच्या कर्तृत्वाचे क्षेत्र फक्त विदर्भापुरतेच मर्यादित आहे. असे समजणे चुकीचे आहे. संपूर्ण भारत हे त्यांच्या कर्तृत्वाचे क्षेत्र आहे. क्षेत्र हा शब्द मी बुद्ध्या वापरला आहे. भारतातील शेती, तिच्यात राबणारे शेतकरी, त्यांची मुलेबाळे इत्यादीकांचे जिवन सुखसमृद्ध करण्यासाठी, त्यांच्या अडीअडचणी दूर करण्यासाठी, आणि त्यांच्याद्वारा भारताचे जीवन उंचावण्यासाठी अखिल भारतीय पातळीवर त्यांनी शेतकऱ्यांची जी संघटना उभी केली आहे. तिकडे दृष्टी टाकली म्हणजे मी काय म्हणतो याचा अर्थ कळून येईल. या संघटनेची पाळेमुळे भारतातील सर्व राज्यात दूरवर पसरलेली आहेत. त्यांनी उभ्या केलेल्या आणि जोपासलेल्या भारतीय शेतकऱ्याचे विराटदर्शन त्यांच्या अखिल भारतीय कृषक समाजाच्याद्वारे घडते या कार्यासाठी ते अखंड भारत-भ्रमण करीत असतात. आणि अलोकडे तर त्यांच्या कर्तृत्वाने भारतीय मर्यादा ओलांडून अन्य देशातील क्षेत्र व्यापण्याला प्रारंभ केलेला आहे. आंतराष्ट्रीय स्वरूपाच्या ज्या शेतकरी संघटना त्यांनी निर्माण केल्या आहे. त्यावरून हे सहज लक्षात येईल. जागतिक क्षेत्रात त्यांनी टाकलेली पावळे न नविन असली तरी तेथे ती दृढमूळ होतील आणि आपल्या कर्तृत्वाचे न पुसले जाणारे

असे ठसे उमटवतील, यात शंका वाटत नाही. त्यांच्या गरुड भारारीवरून त्यांच्या महत्वाकांक्षेचे क्षेत्र किंती व्यापक आहे दृष्टी कशी विशाल आहे.

कर्तृत्व कसे क्रियाशील आहे याची कल्पना सहज येवू शकेल. या सर्व उद्योगांची निर्मिती शेतकऱ्यांविषयी असलेल्या त्यांच्या अंतकरणातील जिव्हाळ्यातून झालेली आहे. या जिव्हाळ्याला जातीची प्रांताची, फार काय, देशांचीही बंधने नाहीत. सर्व शेतकरी त्यांना जीव की प्राण मानतात याचे कारण त्यांच्या अंतकरणातील हा जिव्हाळा होय.

१) **शेतकऱ्यांविषयी कार्य** - डॉ. पंजाबराव देशमुख हे स्वतः हाडाचे शेतकरी आहेत. भारतीय शेतकऱ्यांच्या जीवनातील दुःख, दारिद्र्य त्यांनी भोगलेले आहेत. भोवताळच्या शेतकऱ्यांचे दैन्य, अज्ञान, उपासमार, कष्ट-अवहेलना, पिळवणूक त्यांनी पाहिली आहे. त्यामुळे त्यांचे हृदय पिळवटून निघाले आहे. त्यातूक त्यांच्या आयुष्याचे ध्येय आकाराला आले आहे. या ध्येयसिद्धीसाठीच त्यांचे परिश्रम अखंड चालू असतात. परिश्रमांना मर्यादा नाही. उसंत नाही. तमा नाही. तो एक अखंड यज्ञ आहे. या अज्ञात त्यांनी आपल्या जीवनातील सुखस्वारथाच्या समिधा समर्पित केलेल्या आहेत. डॉ. पंजाबरावांचे जीवन हे समर्पित जीवन आहे. आणि म्हणूनच ते आदर्श जीवन आहे. स्फूर्तिदायक जीवन आहे. या जीवनाला ध्यास शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीचा आहे.

आणि त्याच दृष्टीने त्याचा प्रवाह आतापर्यंत वाहात आला आहे. आणि पुढेही वाहत राहिल. त्यांनी अधिकारपदे राबविली आहेत तीही याच ध्येयासाठी जेथे हे शक्य नसेल तेथे त्या अधिकारपदांचा लोभ सोडून ते पुन्हा येवून मिसळले आहेत ते शेतकऱ्यांतच! डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी आपल्या कार्याला सुरुवात केली. त्यावेळी त्यांना काय आढळले? विदर्भातील शेतकरी अत्यंत कष्टाळू. वरुन सूर्य आग ओकतो तरी शेतकरी क्षेत्रात नागर चालवतो, घामाने ओलाचिंब होवून कष्ट उपसतो. तो त्याची बायको, त्याची मुले, सर्वजन शेतीत सदासर्वकाळ राबतात. हाडाची काडे करतात आणि सर्वासाठी अन्नधान्य निर्माण करतात. पण त्यांला स्वतःला मात्र खायला नाही. पाण्याची सोय नाही. निवारण्याला पुरेशी जागा नाही.

दुःख दारिद्र्याने गांजलेला, कर्जाच्या डोंगराच्या माराखाली वाकलेला, अज्ञानाच्या अंथःकारात लोकत पडलेला त्याने फक्त कष्ट उपसायचे आणि समाजातील वरिष्ठांनी प्रतिष्ठा मिरवायची.

सावकारांनी त्याचे शोषण करायचे! नशिबाला हात लावीत देवभोक्तेपणाने शेतकऱ्याने ते निमूटपणे सहन करायचे। नशिबाला हात ही गरिबी, हे शोषण ही विषमता. हे अज्ञान पाहून कुणाचे अंतःकरण पिळवटून जाणार नाही? काही वरिष्ठांनी त्याबद्दल डोळ्यांत पाणी आणले, पण ते नकाशू ठरले. कारण त्या अंशुतूनच त्यांनी खवतःच्या प्रतिष्ठेबरोबर दुबळ्या आणि अज्ञांनो शेतकऱ्यांची अधिक पिळवणूक करून खवतःची श्रीमंती वाढवली. हे सर्व पाहून डॉ. पंजाबरावांचे हृदय तुटले. ते घवळून निघाले. कारण हे त्याचे शेतीच्या मातीतून जन्माला आले होते. मातीने मातीचे हृदय ओळखले. तिचे सामर्थ्यांनी ओळखले. शेतकऱ्यांचे दुःख दारिद्र्य नाहिसे होण्यासाठी प्रथम तो शिक्षित झाला पाहिजे. खवतःचे आणि भोवतालच्या विश्वास त्याला ज्ञान झाले पाहिजे.

खवतःच्या परिस्थितीची आणि सामर्थ्यांची त्याला जाणीव झाली पाहिजे. त्याचा आत्मा जागृत झाला पाहिजे. हे त्यांनी ओळखले. यासाठी शेतकऱ्यांनी शिक्षण घेतले पाहिजे, तिकडे त्यांची प्रवृत्ती नसेल तर ती निर्माण केली पाहिजे. सोयी नसतील तर त्या करून दिल्या पाहिजेत हे ही त्यांच्या लक्षात आले आणि याच दृष्टीने त्यांनी आरंभीची पावले टाकली. अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष असतांना त्यांनी शिक्षण सकतीचे केले. शिक्षणाच्या सोयी, उपलब्ध करून दिल्या.

२) शिक्षणविषयक कार्य - भाऊसाहेबांनी केलेले शिक्षणविषयक कार्य खरोखरच फार मोठे आणि महत्वपूर्ण होय. शिक्षणविषयक कार्य आतापर्यंत अनेकांनी केले आणि फार मोठा नावलौकिक मिळविला. पण त्यांचे कार्य केवळ वरच्या घरातील लोकांसाठी झाले आणि त्यातून त्यांनाच त्याचा लाभ मिळाल्या. जनतेपर्यंत शिक्षण नेवून पोचविण्याचे कार्य या महाराष्ट्रात दोन 'माऊली' केले. तर पूर्व महाराष्ट्रात ते भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी केले. आधुनिक विद्यांची ज्ञानगंगा खर्गातून प्रचंड वैगान या कर्मभूमीवर अवतरली. पण वरच्या वर्गातील संकटांनी

तीला अलगद झेलून केवळ आपल्याच जटाजुटात साठवून ठेवले त्या ज्ञानगंगेच्या लाभ त्यांना खवतःलाच काय तो झाला. तिचे पाणी त्यांनी खालच्या जमिनीपर्यंत मुळी येऊच दिले नाही.

त्या गंगेपर्यंत जाण्याचा कुणी प्रयत्न केलाच तर जेणु तला भिविण्यासाठी हे 'ज्ञाननिधीचे भुजंग' त्या गंगाघर जटाजुटाभोवती विळखा घालून आणि फणा काढून तयार! भगवान शंकराच्या जटेल अडकून पडलेल्या गंगेला खाली पृथ्वीतलावर भगीरथाने आणून सोडले. त्याप्रमाणे वरच्या पटात तुबुंन राहिलेल्या विद्येला डॉ. पंजाबराव यांनी खाली आणले व जनतेपर्यंत नेऊन पोचविले. या ज्ञानंगेला त्यांनी अनेक पार काढले आणि तिचे पाणी सर्वत्र खेळविते. शिक्षण जनतेपर्यंत नेवून पोचविण्याच्या या महान कार्याला अन्यत्र तोड नाही.

गंगेचे पाणी पुढे पुढे वाहत जातांना समोर येणाऱ्या प्रदेशातील खाच खळगे प्रथम भरून काढून, एक पातळी निर्माण करून पुढे पुढे जाते. डॉ. पंजाबराव यांनी जनतेपर्यंत नेवून पोचविलेल्या विद्येनेही समाजातील उच्चनिचता नाहीशी करून सर्वांना समान पातळीवर आणले. शांतपणे घडून आलेली ही फार मोठी सामाजिक क्रांती होय!

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी अनेक अधिकार पदे उपभोगली, पण ती सर्व त्यांनी आपल्या धैर्यसिद्धीसाठीच राबवली. या दृष्टीने अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष असतांना मध्यप्रांत आणि वळाडचे शिक्षण व कृषी मंत्री असतांना आणि केंद्रीय मंत्रीमंडळात असतांना, त्यांनी केलेली कामगिरी पाहण्यासारखी आहे. अमरावती जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष असतांना त्यांनी आपल्या जिल्ह्यात शिक्षण सकतीचे केले व शिक्षण कर वाढवून शिक्षणाच्या सोयी सर्वत्र उपलब्ध करून दिल्या. शिक्षण मंत्री असताना हेच धोरण त्यांनी पुढे चालविले. नागपूर व अमरावती येथेच त्यावेळी महाविद्यालये होती. त्यात केवळ गुणानुक्रमे प्रवेश द्यायचा तर ज्या जनतेच्या श्रमावर ही विद्यालये चालत होती त्यांच्या खेड्यापाड्यातील मुलांना प्रवेश मिळणार कसा आणि तो वर येणार कशे? म्हणून महाविद्यालयात व त्यांना जोडून असलेल्या वसतिगृहात ग्रामीण विभागातील विद्यार्थ्यांसाठी विशिष्ट प्रमाणात सवलतीने प्रवेश देण्याचे तत्व त्यांनी प्रचलित केले. नागपूर

येथील कृषी महाविद्यालयात शिक्षणाची व निवासाची विनामूल्य सोय होती. पण त्याचा फायदा मिळत होता. फक्त वरच्या वर्गातील विद्यार्थ्यांना या विद्यार्थ्यांनी शेतीचे कधी दर्शनही घेतलेले नसे. आणि शिकून पदवी घेतल्यावर फक्त अधिकारपदे मिरविण्याचीच त्यांची प्रतीक्षा. उलट जे शेतीत खवतः राबत असत आणि म्हणून शेतीच्या शिक्षणाची ज्यांना विशेष गरज त्यांना मात्र तेथे प्रवेश मिळविणे महाकठिण होते. ही स्थिती डॉ. पंजाबराव यांनी बदलून टाकली. शेतकऱ्यांच्या मुलांना शिक्षणाच्या सवलती प्राप्त करून दिल्या.

कोणतीही शिक्षण घेणाऱ्या शेतकरी विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षणशुल्कात एक तृतीयांश व वार्षिक सुट त्यांनी जाहीर केली. त्यामुळे अनेक गरिबांना शिक्षण घेणे शक्य झाले. कृषीमंत्री या नात्याने त्यांनी केलेले विशेष महत्वाचे कार्य म्हणजे कर्ज लवादाचा कायदा. कर्जाच्या समुद्रात गटांगळ्या खात बसलेल्या शेतकऱ्यांना त्याने केवढा आधार दिला आणि कर्जात गहाण पडलेली शेती त्यामुळे शेती वाचवता आली हे अभ्यासले. म्हणजे डॉ. पंजाबराव यांच्या क्रांतीकारक प्रतिभेदी खरी कल्पना येते. हा कर्ज-लवाद कायदा म्हणजे शेतकऱ्यांना मिळालेले ईश्वरी वरदान होय. ईश्वराप्रमाणे डॉ. पंजाबरावाच्या ठिकाणी विदर्भातील शेतकऱ्यांची निष्ठा दिसून येते ती उगीच नाही. त्यांनी हे कार्य केले ते सर्व शेतकऱ्यांसाठी. मग तो कोणत्याही जातीचा असो, कोणत्याही धर्माचा असो. डॉ. पंजाबरावांनी सर्व शेतकरी सदा सर्वदा सारखेच मानले. त्यात कोणत्याही प्रकारचा पक्षपात कधी केला नाही. नदी ज्या प्रमाणे खालच्या भूभागाकडे वेगाने धावत जाते. त्याचप्रमाणे समाजातील खालच्या वर्गाकडे, गोरगरिबाकडे आणि दीनदुबळ्याकडे डॉ. पंजाबरावांचे अंतःकरण खवावतच धावत जाते. आणि खाली येत असतांना नदीप्रमाणे सर्वांना सारखे जीवन पाजते, कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव करीत नाही. त्याचप्रमाणे डॉ. पंजाबरावांचे जीवन देखील सर्वांच्याच सेवेसाठी समत्वाने समर्पित असे जिवन आहे!

३) राष्ट्रीय कार्य :-

शेतीविषयक आणि शिक्षणविषयक कार्य करीत असतांना राष्ट्रीय कार्याकडे डॉ. पंजाबराव यांचे पूर्ण लक्ष

ते धडाडीने उतरले होते. आणि आपल्या ध्येय-धोरणानुसार महात्मा गांधीप्रिणित स्वातंत्र्याच्या कार्यक्रमाला हातभार लावीत होते. यातील काही बाणेदार प्रसंग लक्षात ठेवण्यासारखे आहेत. स्वातंत्र्यप्राप्ती आणि राष्ट्राभिमान यांना त्यांच्या अंतःकरणात सदैव सर्वचत्वारी स्थान मिळालेले आहे. दीन दुबळ्याची, गोरगरिबांची, रंजत्यागांजत्यांची सेवा हे त्याहीपेक्षा थोर राष्ट्रकार्य नाही काय? त्या कार्यात त्यांनी आपले सर्वस्व समर्पण केले आहे. जीवनाचा क्षण न क्षण आणि सामर्थ्याचा कण न कण या सेवेसाठी त्यांनी वेचला आहे.

अशा ह्या सेवारत व्यक्तीला स्वतंत्र प्रापंचिक जीवन कसे ते काय असणार? पण त्या जीवनाचे सूत्र देखील त्यांच्या सामाजिक ध्येयाला अनुरूप असेच राहिलेले आहे. त्यांचा खवतःचा आणि त्यांच्या सत्युत्राचा आंतरजातीय विवाह या घटनामागे सामाजिक समतेच्या त्यांच्या व्यापक दृष्टीकोनाचीच पाश्वर्भूमी नाही.

४) सामाजिक क्रांतीकडे - एका माथेफिरु मुसलमानाने एका हिंदू महात्म्याचा खून केला. या घटनेत भाऊसाहेबांना हिंदू आणि मुसलमान दिसले नाहीत. त्यांना दिलेली ती महान घातक जातीयता, संकुचित धार्मिकता त्यांना मूलोच्छेदक प्रहार करायचा होता. तो या संकुचित भेदबुद्धीवर वस्तुतः कृणवन्तु विश्वमार्यम् ही आमच्या वैदीक कृषीची विशाल भावना. आत्मपौपम्येन सर्वत्र वर्तन करण्याचीच आज्ञा गीतादी ग्रंथांनी दिलेली आणि भगवान बुद्धाने सुद्धा 'अतान उपमंकत्वा न धोय न घातये' आपल्या प्रमाणेच समजून कोणाचाहि घातपात करू नका, हाच उद्घोष केलेला! पारशांचा 'अवेस्ता' नि ख्रिस्तांचे 'इंजिल' यातहि तेच! खुदूद महंमद पैगंबरांनी सुद्धा रूप सांगितले आहे की ''धर्मात कोणावरही बळजबरी नाही.''

प्रत्येकच जातीत संदेशवाहक पुरुष ईश्वराने पाठविला आहे. आणि सर्वात श्रेष्ठ धर्ममार्ग हाच आहे की ज्याची खवतः अपेक्षा कराल त्याचीच दुसऱ्यासाठीही इच्छा करा.

पण ही मुळातली एकात्मता विसरून मनुष्याने वरवरच्या रितीभाती नि वेषभाषा यांनाच अतिरिक्त महत्व दिले. मी आधी माणूस आहे नि नंतर हिंदू, नंतर मुसलमान, नंतर जैन ही मूलभूत निष्ठाच तो अजिबात विसरला. सांच्या वैरविरोधांचे मूळ आहे. ते येथे ! वेदांनी

सांगितले 'मनुर्भव' देव न झालास तरी चालेल पण मनुष्य हो! दहा हजार वर्षापूर्वी ऋग्वेदाच्या ऋषींनी विश्वमानुष शब्द उच्चारला. आम्हाला तोच विश्वमय मानव व्हायचे आहे. तेच विज्ञानाचे आवाहन आणि आत्मज्ञानाचे आश्वासन आहे. विश्वमानव होण्यासाठी विश्वसंस्कृती ओळखली पाहिजे. भिन्न भिन्न ध्येयांचे व प्रकृतीचे लोक एकत्र आले. एकमेकात मिसळले व त्या मिश्रणातूनच कोणतीही महान संस्कृती निर्मिली गेली. चीन, हिंदुस्थान, ग्रीस, रोम यांचा इतिहास आहे.

५) शेतकरी संघ :- शेतकऱ्यांचे अपार दुःख दैन्य भाऊसाहेबांनी आजन्म अनुभवले होते. अज्ञान, दारिद्र्य, त्वसने, रुदीचा, दुराभिमान, रोगराई, वैरविरोध, जुलूम-अत्याचार आर्द्दींनी ग्रासून टाकलेल्या या विराट समाजाच्या मुक्तीची आत्यंतिक गरज त्यांना तीव्रपणे जाणवत होती. आणि या विराट समाजाच्या आणि या भूमीपुत्रांच्या दुःखाकडे सामाजिक महत्वाचा आद्यप्रश्न म्हणून कोणीच कसे लक्ष देत नाही ही कल्पना त्यांना कासाबीस करत होती. कृषिजीवी भारतात वर्षानुवर्ष चाललेली कृषीप्राणीशेतकऱ्यांची ही अक्षम्य उपेक्षाच भारताच्या सर्वांगीण न्हासाला कारण झाल्याचे, इतिहासाचा ठाव घेणाऱ्या त्यांच्या नजरेला स्पष्ट दिसत होते. शेतकरी, श्रमिक या एकाच नात्याने सर्वांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणल्यास जाती-पक्ष-पंथादि, भेदभाव आपोआपच बोथट, लवचिक व दुर्लक्षित होतील नि त्यातून नवा आदर्श मानवसमाज आकार धारण करील. हे दिव्य स्वप्न ते पाहत होते. याच विधायक मनोभूमिकेतून त्यांच्या शेतकरी संघाचा उदय झाला होता. अर्थात हा पक्षातील पक्ष शेतकऱ्यांचा होता. सर्वांचाच होता. 'शेतकरी संघाच्या व्यवस्थीत संघटनेसाठी एक लिखित नियमावली तयार झाली. बॅ. एन. एम. देशमुख हे कृषिविषयाचे पदवीधर म्हणून भाऊसाहेबांनी त्यांनाच अध्यक्ष केले. उपाध्यक्षपद व्ही. बी. अर्थात बाबुराव चौवळ वकील यांनी भूषविले.

६) दृश्य परिवर्तन :- अधिवेशनाच्या या दुसऱ्या दिवशी यच्चथावत् हिंदूना प्रवेश देण्याचा आदेश लालाजींनी तेथील चालकांना दिला. सभामंडपअगदी गच्च भरून गेला. कोण कोणत्या मताचा आहे याचा थांग लागणेच अशक्य झाले. भाऊसाहेब व त्यांचे सहकारी यांना लालाजींनी च खतःबरोबर सभामंचावर मोठ्या सन्मानाने बसविले. त्यामुळे तथाकथित

हिंदुत्वनिष्ठांना हादराच बसला. वास्तविक ब्राह्मणेचर चळवळीबद्दल सहानुभूती व तिच्या नेत्यांविषयी र्जेहभाव असला तरी भाऊसाहेब त्या चळवळीचे अधिकृत सभासद कधीच झाले नव्हते. पण हिंदुसभा त्यांच्या हिंशेबी यात फारसा फरक नव्हता. तशात लालाजींनी इतरांच्या विरोधास मुळीच न जुमानता या क्रांतीपुत्रांना आपले विचार मांडण्याची देखील संधी दिली. त्यामुळे कित्येक एकांगी विचाराच्या कार्यकर्त्यांचा तिळपापड झाला.

भाऊसाहेबांना वास्तविक कुठल्याही पक्षाची वा चळवळीची तरफदारी करायची नव्हती. त्यांना हवा होता भे दभावरहित एक आदर्श समाज, म्हणून बहुजनसमाजापासून खतःला वेगळे व विशेष समजाणाऱ्या सोवळ्या सनातनांचा संकुचित बुरखा फाडून काढण्यात त्यांनी कसूर केला नाही. आज खतःला हिंदू म्हणविणाऱ्या अखिल भारतीय हिंदू लोकांचे मुळचे पूर्वज जे आर्यलोक ते हाडामासांने व रक्ताने एकच होते.

७) मंदिर - प्रवेशाचा सत्याग्रह -

"चत्वार एकस्य पितुः सुताश्चा तेषा सुतानां खलु जातिरेका।

एव प्रजानांहि पितंक एव। पितैकभावान्नच जातिभेद :॥"

एकाच पित्याच्या चार पुत्रांची जात अट एक तर एकट्या नगऱ्यायकाची ही सारी संतति उंचनीच कशी राहू शकते? हा महत्वाचा प्रश्न त्यांना या सत्याग्रहाच्या रूपाने धसास लावायचा होता. सर्व मुलांना समान अधिकार मिळवून देण्यासाठी धडपडणे हीच याकाढी खन्या भक्तीची हाक होती. आणि कसोटी देखीला यारे यारे लहान थोर! अवघे याली नारी-नर आहे अधिकार। येथे सकळा कारणे" हा संतांचा मार्गच ते या रूपाने सांगू इच्छित होते. विदर्भाच्या या केंद्रस्थानी या पुराणप्रसिद्ध व ख्यातिप्राप्त प्रमुख मंदिरात. अस्पृश्यांना प्रवेश मिळवून देता आला तर त्याचा इष्ट प्रभाव संपूर्ण विदर्भावर पडेल. त्याच्या सामाजिक जीवनात एक नवा अध्याय लिहला जाईल असे त्यांना वाटत होते.

७) शेतकरी संघ व सत्याग्रह :- भाऊसाहेब जि. कौ. चे अध्यक्ष असता यांच्या शेतकरी संघाचे कार्य अधिकच बहरले. शेतकऱ्यांच्या व अस्पृश्यांच्या सभासंमेलनाना जोर चढला. पारद्याच्याही संघटनेला भाऊसाहेबांनी विशेष

चालना दिली. अमरावती प्रमाणेच विंदर्भाच्या इतर तीन जिल्हातून देखील शेतकरी संघाचेच कार्यकर्ते जिल्हाकौलिस्मिलयाचे अध्यक्ष होते. लोकलबोर्डमधून देखील याच कार्यकर्त्याचा प्रामुख्याने भरणा होता. या सर्वांच्या परस्पर संगनमतामुळे वन्हाडात जणू शेतकऱ्यांच्याच हाती सत्तासुत्रे एकवटली होती.

“वन्हाड प्रांतीय कॉर्गेस कमिटीच्या शाखा १९२९ च्या प्रारंभी जवळजवळ नामशेष झाल्या होत्या. फक्त जिल्हा सभा तेवढ्या होत्या.” “परंतु शेतकऱ्यांना राष्ट्रीय आंदोलनात गोवायलाच हवे या दृष्टीने भाऊसाहेबांनी शेतकरी संघाच्या घटनेत अशी स्पष्ट तरतुद करून ठेवली की शेतकरी संघाच्या सदस्याला आपले सदस्यत्व न सोडताहि राजकीय संख्यापैकी फक्त कॉर्गेसमध्ये भाग घेता येईल।

च्यारोकी

- १) बोलणं म्हणजे प्रकृती
कडू बोलणं म्हणजे विकृती
अन् गोड बोलणं हीच संस्कृती
- २) “अपयशाने खचून न जाता सातत्याने
प्रयत्नशील राहते हेच यशस्वी
माणसाचे जीवन रहस्य आहे”

कु. अंकिता र. गावंडे
बी.ए. भाग-३

डॉ. पंजाबराव देशमुख :

एक आकलन

कु. कोमल अ. घुरडे
बी.ए. भाग-१

डॉ. भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुखांचा मूळ पिंड समाजकारण करणाऱ्याचा होता. पण समाजकारण हे राजकारणाच्या साधनाव्यतिरिक्त वांझोटे ठरते. त्यांची त्यांना झालेली जाणीव त्यांना राजकारणाच्या श्रेत्राच्या घेऊन गेली. शेवटी राजकारण ही आपल्यासमोर असलेल्या निरनिराकऱ्या समस्या सोडविण्यासाठी आपण करिता असलेली कृतिच असते. असे राजकारणाचे वर्णन यथार्थतेने केले जाते. संत रामदासांनी दासबोधनात म्हटल्याप्रमाणे “नाना वस्त्रे नाना भुषणे येणे शरीर शृगारणे विवेक विचार राजकारणे. अंतर शृगारिजे म्हणजे जसे अनेक वस्त्रालकारांनी शरिर सुशोभित केले जाते तसे विचार, विवेक आणि राजकारणानी अंतःकरण शृगारावे.

डॉ. भाऊसाहेबांच्या व्यक्तीमत्वात नेमके हेच साध्य झालेले होते. विचार विवेक आणि राजकारणानी त्याचे व्यक्तिमहत्व समृद्ध झालेले होते हे त्यांच्या चरित्रवरून स्पष्ट होते. विवेकानुसार पक्का झालेल्या विचारांशी तडजोड किंवा प्रतारणा उभ्या आयुष्यात त्यांनी कधी केली नाही, तर तो विचार अंमलात आणण्यासाठी एक साधन म्हणून भाऊसाहेबांनी राजकारणाचा उपयोग केला व बहुजन समाजाला सन्मानित स्थान प्राप्त करून दिले.

डॉ. भाऊसाहेबांनी पोथिनिष्टेतून कोणत्याही गोष्टीचा कधिच विचार केला नाही. त्यामुळेच वैदिक धर्माचा अत्यंत वस्तूनिष्ट दृष्टीने विचार त्यांच्या डॉक्टरेटसाठी लिहिलेल्या प्रबंधातून ते करू शकले. हिंदू धर्मातील अनिष्ट गोष्टीवर जसे त्यांनी कोरडे ओढले तशा त्यातील चांगल्या व स्वीकाराह बाबिचे समर्थनही ते करीत असत. त्यातील सुंदर उद्दत व महान्मंगळ तत्वाबद्दल त्यांना सार्थ अभिमान वाटत होता व तसे ते बोलूनही दाखवित असत. भारताच्या लोकसभेत गोसंवर्धनावर श्री गोविंदरास यांच्या भाण्यावर उत्तर देताना भाऊसाहेबांनी म्हटले होते की मला हिंदू धर्माविषयी कमी अभिमान नाही. मी वैदिक तत्वज्ञान डॉक्टरेट घेतली आहे! हिंदू धर्माबद्दल अभिमान व आत्यंतिक श्रद्धायुक्त आदर त्यांच्या बोलण्यातून दिसून येत असे.

भाऊसाहेब देशमुख अमरावती जिल्हा कॉर्प्रेसचे अध्यक्ष असताना त्यांनी अमरावती जिल्ह्यात प्राथमिक शिक्षण सर्व मुलंगा सकतीचे केले. शिक्षणावरील सेस वाढवून सर्वांना शिक्षणाची सोय त्यांनी उपलब्ध करून दिली.

२२ नोव्हेंबर १९४९ ला घटना समितीत भाषण करताना जातीच्या आधारावर सवलती व सरंक्षण देण्याची भूमिका आपल्याला मान्य नाही. तर सर्व शोषित, गरिब व आर्थिक दृष्टीने दुर्बल लोकांना सवलतीचा लाभ उपलब्ध करून घावा ही भूमिका त्यांनी मांडली होती. आज त्याचा हा विचार पुऱ्हा भारतीय राजकीय व्यवस्थेत काही विचारकाकडून प्रभावीपणे मांडली जात होता.

आज त्याचा हा विचार पुऱ्हा भारतीय राजकीय व्यवस्थेत काही विचाराकडून प्रभावीपणे मांडला जात असलेला दिसतो सर्व समाजाला एकस आणि एक संघ करणारा हा विचार घटना परिषदेतील त्याच्या भाषणातून त्यांनी पन्नास वर्षापूर्वीच व्यक्त केला होता. हे विशेष आहे घटना परिषदेत डॉ. भाऊसाहेबांची एक दुरुस्ती होती त्यात सर्व प्रकारच्या शेतकऱ्याची उल्लेख जो भाऊसाहेबांनी केला त्यावरून घटनेच्या मसुदा समितीचे अध्यक्ष असलेले डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि डॉ. भाऊसाहेब देशमुख यांच्यात जी शाब्दिक चकमक झाली ती मोठी चिंतानिय आहे.

डॉ. भाऊसाहेबांनी केलेले कार्य उत्तरदायित्व त्यांच्या तितक्याच जोमाने उत्साहाने आणि निःस्वार्थ समाजनिष्ठ भावनेने करण्याचे उत्तरदायित्व त्यांच्या असंख्य अनुयायाच्या खांद्यावर ते सोडून गेले.

चारेळी

१) दुःख दारात उभे तरी,
उर माझा भरला नाही.
जिथे आसवांचा एक असे,
आज तो किनाराच उरला नाही...

२) शेवटी शेती व्यवसायातील सुधारणेचा वाव हा
संशोधनाती परिमाणांनी निश्चित होतो.

डॉ. पंजाबराव देशमुख

कु. ऋतुजा मो. होले
बी.ए. भाग-९

महाराष्ट्राला पुरोगामी विचारांचा व कार्याचा वसा ज्या ज्या समाज सुधारकांपासून मिळाला त्यात डॉ. पंजाबराव उर्फ भाऊसाहेब देशमुख यांच्या नावाचा उल्लेख अग्रक्रमाने करावी लागेल.

डॉ. पंजाबराव देशमुखांनी शैक्षणिक व कृषिक्षेत्रात केलेली क्रांती महाराष्ट्रात नव्हे तर संपूर्ण देशात एक इतिहास घडवून गेली. आज महाराष्ट्रातील बहुजन समाजाचा झालेला विकास हे डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या कार्याचे यश मानावे लागेल. विदर्भाचा घरात शिक्षणाची ज्ञानगंगा घेऊन जाणारे डॉ. पंजाबराव देशमुख हे खन्या अर्थाने शिक्षण महर्षी आहेत.

जिल्हा कौनिसलचे अध्यक्ष, वन्हाडप्रांताचे शिक्षणमंत्री, भारतीय संविधान परिषदेचे सभासद, भारताचे पहिले कृषिमंत्री अशी विविध महत्वाची पदे भुषविणारे आणि त्या पदाचा व सत्तेचा वापर समाजाच्या विकासासाठी करणारे डॉ. पंजाबराव देशमुख याचे कार्य हिमालयाएवढे उत्तुंग आहे. उच्च विद्याविभूषित असणाऱ्या डॉ. पंजाबरावांनी आपल्या शिक्षणाचा उपयोग के वळ स्वतःच्या उदरनिर्वाहासाठी न करता समाजाच्या उन्नतीसाठी व अपेक्षित घटकांना न्याय मिळवून देण्यासाठी केला.

असे थोर व्यक्तिमत्व आयुष्यभर उपेक्षित, देलित व बहुजनसमाजाच्या विकासासाठी सतत झिजित राहिले. बहुजनांच्या विकासाचा ध्यास घेऊन जीवन जगणाऱ्या डॉ. पंजाबराव देशमुखांच्या जीवनातील काही खाजगी आठवणीचा आढावा घेतल्यास त्यातूनही त्यांच्या समाजभिमुखतेचे व 'माणूसपणाचे' उदात दर्शन घडते आणि म्हणून त्यांच्या ह्वा खाजगी आठवणीसुद्धा समाजासाठी प्रेरणा श्रोत ठरतात.

राजर्षी शाहू महाराज आणि महात्मा जोतीबा फुले यांच्या विचारांचा वसा घेऊन वाटचाल करणारे भाऊसाहेब भारताच्या सामाजिक परिवर्तनाचा विधायक विचार करीत होते. त्यासाठी शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही, हे त्यांनाही जाणवले. इतर देशांच्या तुलनेत आपला भारत देश मागे का? हा प्रश्नाचा शोध त्यांनी घेतला. भारतातील शिक्षण संपवून अतिशय प्रतिकूल परिस्थितीत ते विलायला गेले.

त्यांनी विलायला पाठवताना त्याच्या माता पित्याला अत्यंत बिकट परिस्थितीला तोंड द्यावे लागले असले तरी त्यांच्या मनात एक वेळी अशा बागडत होती की आपला मुलगा शिकून मोठ्या झाल्यावर त्याला बड्या पगाराची नोकरी मिळेल.

आपले कष्ट संपलीत, पांग फिटलील. पण व्यर्थ! कारण भाऊसाहेबाच्या वृत्तीला माननारे हे नव्हते. पैशाची जुळवा-जुळवा करून जेव्हा ते विलायतेला पुढ्या गेले. त्यांनी आपल्या आई वडिलाच्या स्वप्नासाठी आपण ख्रूप शिकून, नोकरी करून आईवडिलाना सुखी करावे या विचाराने प्रयत्न सुरु केले. परंतु त्यांची वृत्ती मानेना त्याच्या समोर होता तो म्हणजे अज्ञानग्रस्त समाज! आणि त्याच्या उन्नतीसाठी काय करता येईल याचा ध्यास त्याचा लागलेला होता. सरकारी नोकरी मिळविणे हे ध्येय भाऊसाहेबाचे कधीच नव्हते. त्यामुळे आई-वडीलाचे स्वप्न की अज्ञानी समाजाचा विकास? अशा द्विधा मनोस्थितीत असताना त्यांची नेतेजि सुभाषचंद्र बोस यांच्याशी भेट झाली. विलायतेला असताना भाऊसाहेब जेथे वास्तवाला होते. त्याच्या वरच्या मजल्यावर सुभाषबाबू राहत होते.

त्यामुळे नेहमीच त्याच्यात आपसात चर्चा होत असत. सुभाषबाबू आयू.सी.एस.ची. पदवी प्राप्त करून सुद्धा त्यांनी बड्या पगाराची नोकरी नाकारली होती. शिक्षणविषयक कार्य - शिक्षण क्षेत्रातील भाऊसाहेबांच्या योगदाना बद्दल आपले विचार व्यक्त करताना व राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात, की, ''डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी अनेक वर्ष बहुजन समाजाच्या उन्नतीसाठी जे चिंतन केले व हालअपेषा सहन करून गवती झोपड्यातून शिक्षणाच्या कामाला सुरुवात केली व कठिण परिस्थितीशी झगडून मानवतेला विशाल दृष्टिकोनातून जे विराट रूप श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेच्या रूपाने धारण केले आहे ते कुणालाही नजरेआड करता येत नाही. त्याच्या मनात या कार्यासाठी व शेतकऱ्याच्या प्रगतीसाठी जो जिव्हाळा मला अनेक वर्षांपासून दिसून येते तो मी त्याच्या सहवासात अनेकदा अनुभवला आहे.

देशातील विद्यार्थी वर्गाला शिक्षणाचा लाभ घावा म्हणून त्यांनी फक्त वऱ्हाडात कार्य केले नाही तर देशभर या उपकरणाला चालना दिली आहे. मोठ्या-मोठ्या धनिकाकडून प्रेमाच्या नात्याने तर कधी-कधी कटोरणाने त्यांनी दान मिळवले आहे.

डॉ. पंजाबराव देशमुख युंचे घरणे

कु. अंकीता ग. राणे
बी.कॉम. भाग-३

ज्यांनी आपल्या इतिहासधौत नजरेने पापळकर देशमुखांच्या दोन-तीन पिढ्या प्रत्यक्ष पाहिल्या ते डॉ. आप्साहेब देशपांडे म्हणतात, ''पापळच्या देशमुख घराण्याशी आमच्या घराण्याचे संबंध जितके जुने तितकेच अधिक घराण्याचे आहेत. प्रत्येक घराण्याचे पारंपारिक वठण काही वेगळे असते. त्यादृष्टीने सौजन्य आणि सालसपणा हा या देशमुख घराण्याचा स्वभावाविशेष म्हणता येईल. संकटात सहाय्य करण्याची बहुतेकांनी विशेष आवड, दिखाऊ देशमुखीची सरंजामी ऐट गेल्या. दोन-तीन पिढ्यात तरी कधी कुणाला आढळली नाही. त्यामुळे हे घराणे प्रथमपासूनच लोकप्रिय आहेत.''

या लोकप्रिय घराण्यात नंदाजीनंतर एक-दोन पिढ्यातही रुद्राजी झाले आणि त्यांचेपासून शाखा पोशाख विस्तारल्या. अर्थात तसतशा राजवैभवाच्याही चिरफल्या होत गेल्या. भाऊसाहेबांचे पणजोचा बनसिंगबापू हे रुद्राजीपासून पाचव्या पिढीत झाले. त्यांचे वेळी या घराण्यात एकूण सतरा पुरुष नांदत होते. अर्थात संपत्ती सतरा वाटांनी लागली. तशात अवर्षणे रोगांच्या साथी आणि लढ्यांचा धुमाकूळ या अस्मानी-सुलतानीमुळे त्या जुनाट वैभवाचा किंती दिवस टिकाव लागणारा नापिकी व लढ्यांचा धडाका यामुळे वसुल घटला. इनामी शेतवाडीची देखील तीच गत झाली. तशाच १८०९ पासून पेंढारी-भिन्न नाईक यांनी वऱ्हाडचा लुटले. १८०२ पासून पन्नास वर्ष येथे निजामाची कारकिर्द होती. त्यावेळी वऱ्हाडचा मकता प्रलाखात दिला आई हा 'बावज्जन वऱ्हाड राहिले मक्याने होत आणि अनवित अत्याचार करून लोकांना लुटत. त्यामुळे देशमुखीला अर्थच उरला नाही. ग्रंथापि या सान्या आपत्तीतुन वनसिंगबापूच्या चिमटीत जे काही उरले होते तेही अगदीच थोडे नव्हते. जवळ-जवळ दोनशे तिकण तरी शेती असावी.

वनसिंगबापूंना दोन मुळे होती. नागोजी व झुंगलाजी-जेष्पुत्र नागोजी याला चार पुत्र निं एक कन्या, तर झुंगलाजीला बापूंची निम्मी मालमत्ता ही नागोर्जीच्या

चार मुलांत विभागली जाणार होती. नागोजीच्या मुलांची नामे ऋमशः सोनबा, आण्याजी, बाजीराव व श्यामराव, सोनबांचा जन्म सामान्यतः १९५७ च्या धूमश्चक्रिकला त्यावेळी अवघ्या देश ढवळून निघाला होता. विदर्भातून देखील अनेक क्रांतिकारकांनी उठाव केला होता. त्यावेळी कदमांच्या मूळ एका घराची अक्षरशः एकवीस घरे होवून नांदत होती. १८५३ सालीच वऱ्हाड निजामाकडून इंग्रजाकडे गेला. शेतसायाच्या वसुलावर शे. २ ते ५ पर्यंत देशमुख 'रुसुम' मिळायचा तो आता कायदानेच बंद झाला.

शेतकऱ्यांचे रत्न

भाऊसाहेब तुम्ही शेतकऱ्यांचे रत्न
विद्यार्थी तुमचे भक्त
तुमचे कार्य किंती महान
शिवाजी शिक्षण संस्थेला देते मान
गरीबांच्या भावनेचे देवता
विद्यार्थ्यांच्या बुद्धीची चांक
जिकडे तिकडे शिक्षणाचे वारे
भाऊसाहेबांच्या तत्वज्ञानामुळे
अंधार दूर क्हावा म्हणून सतत बाबा लढले
क्रांतीची मशाल होती घेवून माणसाला
माणूसपण शिकवले
भाऊसाहेबांच्या तत्वाची
शिक्षण सारी जगभर पसरावी
म्हणून म्हणते की, तुम्ही पुन्हा
जन्म घ्यावा शेतकऱ्याच्या
जीवनासाठी आणि विद्यार्थ्यांच्या उर्ध्वरासाठी

कु. मयुरी सदार
बी.ए. भाग-३

भाऊसाहेबांच्या एक स्फुट अभंग

म्हणोनि आदर्श तुका मासा
ठेवून मस्तक। तुकोबाचरणी
करण्या अभंग। सरसावलो॥
माहाकवि श्रेष्ठ। ध्यासमान हाच
तयासम जगी। अन्य नाही॥
त्याची सृहदता। त्याची शुद्ध वाणी
दाव अंतरीची॥ घेत राही॥
हा हो लोककवी। ज्ञान पाजी जनां
अहंकारा तेथे। जागा नाही॥
दावा अन्य कोणी। पतितद्वारक
कुंभडा मारक। बाण त्याचे॥
गर्विष्ठाचा गर्व। मुर्ख्यताची मुर्ख्यता
सत्तेची अंधता। हरियेली॥
श्रद्धेची श्रेष्ठता। धर्माचे पवित्र
सत्याचेही मर्म। पटविले॥
‘‘बरे झाले देवा। कुणबीच झालो
मा तरी असतो। गर्व मेलो॥’’
दावा कोण अन्य। कवि हे वदला
एवढी नम्रता। कोणाअंगी॥
ढोंगियाचे ढोंग। असत्य प्रचार
दिखाऊ संतास। ह्याणी निघूर प्रहार॥
म्हणूनी आदर्श। तुका माझा संत
कारणे दाविली। तो का माझा॥
अभंग या वृत्ती। सोय मराठीची
भंग नच कर्धी। मास्रा प्रासां॥
संताची उच्छिष्टे। मात्रा- प्रासा॥
संताची उच्छिष्टे। बोलिलो उत्तरे
दांभिका बडगे। शिरावरी॥

निलेश आमटे
बी.ए. भाग-९

डॉ. पंजाबराव देशमुख

क्र. ऋतुजा मो. होले
बी.ए. भाग-१

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ साली अमरावती जिल्ह्यातील पापळ या गावी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव शामराव व आईचे नाव राधाबाई होते. राधाबाईचा स्वभाव कडक होता. त्यामुळे लहापणापासूनच त्यांच्यावर नकळत योग्य संस्कार घडत गेले. १९०६ साली पंजाबरावांचे नाव शाळेत टाकण्यात आले. पंजाबरावांच्या शिक्षणाची आबाळ होऊ नव्ये म्हणून त्यांनी आपल्या घरी एका शिक्षकांची राहण्याची व्यवस्था केली. पंजाबरावांचे प्राथमिक पापळलाच झाले.

पंजाबराव लहानपणापासूनच कुशाग्र बुद्धीमत्तेचे होते. नियमितपणा, आज्ञाधारकपणा हे गुण त्यांच्यात होते. गावात तिसऱ्या वर्गापर्यंत शाळा होती. चौथ्या वर्गाची परीक्षा पास केली.

पुढील शिक्षणासाठी १९१२ साजली कारंज्याच्या ए.ची. हायरकूलमध्ये त्यांना टाकण्यात आले. तेथे त्यांच्या जडघडणीत मोलाची भर टाकणारे शिक्षण लाभले. अभ्यासाच्या प्रगतीमुळे शिष्यवृत्तीची परिक्षा देण्यास अमरावती येथील हिंदू हायरकूलमध्ये आले होते. तेहा त्याच शाळेतील मॅट्रीकचे विद्यार्थी गणिताचा पेपर सोडून वर्गाबाहेर आले. पेपर कठीण असल्यामुळे मुलांमध्ये चर्चा झाली. तेहा पंजाबरावांनी ते गणित सोडून दाखवले. अशा प्रकारची कुशाग्र बुद्धीमत्ता पंजाबरावांना लाभली होती. शिष्यवृत्तीची परीक्षा उत्तीर्ण होऊन मध्यप्रदेश सरकारची शिष्यवृत्ती पंजाबरावांना मिळाली.

१९१५ साली मॅट्रिकच्या शिक्षणासाठी अमरावतीला पंजाबरावांनी प्रवेश घेतला. लोकमान्य टिळक आगरकर विष्णु शास्त्री चिपळुणकर ज्योतिबा १९१८ मध्ये मॅट्रिकची परिक्षा उच्च श्रेणीत उत्तीर्ण झाले व पुढील शिक्षणासाठी पुण्याच्या फर्नर्युसन कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला. लोकमान्य टिळक, आगरकर विष्णु शास्त्री चिपळुणकर, ज्योतिबा फुले आदी थोरांची ती पुण्य भूमि त्यांच्या स्मरणाने माणसाला स्फूर्ती मिळावी अशा पुण्य नगरीत भाऊऱ्या प्रवेश झाल्याने पंजाबरावांच्या व्यक्तिमत्वास अधिकच बहर आला त्यांच्या वाढत्या झान लालसेमुळे त्यांना विदेशात जाऊन शिक्षण

येण्याची स्वप्ने पडू लागली व तसा काही निश्चयही केला. परंतु विदेशात जाण्यासाठी येणारा खर्च भाऊऱ्या पेलवणारा नव्हता तेहा त्यांच्या वडिलानी स्वतःची जमीन गहान ठेऊन पैशांची व्यवस्था करून पंजाबराव यांना उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडला पाठविले.

१९२० च्या काळात मुलाच्या उच्च शिक्षणासाठी आपल्या स्वतःची जमीन गहान ठेवले ही आई बापाच्या असामान्य द्येयाची व जागरूकतेची खरी कसोटी होती. इन्टरची परिक्षा पास झाल्यावर २१ ऑगस्ट १९२० रोजी ते इंग्लंडला रवाना झाले व ७ सप्टेंबर १९२० रोजी पंजाबराव लंडनला पोहचले. पंजाबराव बॅरिस्टर होण्याचा मोठे स्वप्न होता. घेऊन कॅब्रिजमध्ये प्रवेश मिळाला नाही म्हणून ते निराश झाले नाही चिकाटी सोडली नाही त्यांनी दुसरा प्रयत्न सुरु केला खाजगी प्रकारे या परिक्षेला बसण्याची परवानगी मागितली ती त्यांना मिळाली.

त्यांनी आता अभ्यास सुरु केला गणित संस्कृत व इंग्रजी हे विषय निवडले. त्यापुढील ज्या परिक्षा झाल्यास ते उत्तीर्ण झाले. एडिम्बरोला राहून अभ्यास करायचा आणि लंडनला परिक्षा द्यायच्या ह्या परिक्षा कठीण असत. अशा परिक्षांना कंटाळून अनेक भारतीय विद्यार्थी परत मायदेश यायचे पण पंजाबराव जिदीने ते पास झाले. त्याकाळी आय. सी.एस. परिक्षेपूर्वी एम.एच. ची. परीक्षा द्यावी लागली तेहा एडीम्ब्रो विद्यापीठात संस्कृत विषयात एम.ए.ची. पदवी ही पंजाबरावांनी मिळवली तसेच संस्कृतचा उत्तम विद्यार्थी म्हणून हन्स डनलॉप रिसर्च स्कॉलरशिपही मिळवली डॉ. पंजाबराव इंग्लंडला असतांना ते ज्या इमारतीत राहायचे त्याच इमारतीमध्ये वरच्या मजल्यावर सुभाषबाबुही राहत होते. सुभाषबाबूंची खो लहान असल्यामुळे ते भाऊऱ्या खोलीत घेऊन बसायचे त्यावेळी ते दोघेही भारतात घडणाऱ्या राजकीय घटकांवर चर्चा करीत असत. वैदिक वाङ्मयातील धर्माचा उदय व विकास या विषयावर त्यांनी प्रबंध लिहून वयाच्या २७ वर्षी डी. लीट ही पदवी ऑक्सफर्ड विद्यापीठाने पंजाबरावांना दिली.

अत्यंत खडतर जीवन जगत पंजाबरावांनी अभ्यास केला व उच्च विद्याविभूषीत होऊन डॉ. पंजाबराव देशमुख १५ जुलै १९२६ रोजी भारतात परत आले. अमरावती येथे त्यांचा सत्कार समारंभात पंजाबराव म्हणाले जरी बॅरीस्टर झालो तरी पण माझ्यासारखे अनेक बॅरिस्टर

झाले नाही. माझ्या विलायतेतील अनुभव हेच सांगतो की शरीरात प्राण असे पर्यंत समाजाच्या कल्याणासाठी झटत राहा या विचारांची ज्योत त्यांनी अखंड तेवत ठेवली. भारतात परत आल्यावर व त्यांनी वकिली सुरु केली. त्यांच्या वकिलीची सुरुवात झाली ती गुलाबराव नायगावकरांच्या अत्यंत गाजवलेल्या खटल्यानेत्यांनी आपली सर्व बुद्धी कौशल्य पणाला लावून पहिलीच केस जिंकली. त्यांची संपूर्ण वन्हाडीत वकिल म्हणून कीर्ति पसरली पहिल्या यशानंतर गवालीयरच्या दरबाराने त्यांना कायद्याचा सल्लागार म्हणून नोकरी करावी अशी विनंती केली. परंतु पंजाबरावांनी त्यांना नकार दिला. वकिली व्यवसायाबरोबरच ते शाळेत बिनपगारी नोकरी करीत होते. शिक्षणाचे महत्व जाणून त्यांनी १ जुलै १९२५ ला श्री शिवाजी मराठा हायस्कूल काढली. ह्या शाळेत त्यांनी स्वतः शिक्षकाचे काम केले. आपल अगाध झानाचा उपयोग बहुजन समाजातील तरुणांना शिक्षणाविषयी प्रेम निर्माण करण्यासाठी त्यांनी १ जुलै १९३२ रोजी श्री शिवाजी एज्युकेशन सोसायटी स्थापना केली. फक्त उच्च वर्गातील किंवा शहरातील विद्यार्थ्यांना शिक्षित करून चालणार नक्हते तर तळागाळातील विद्यार्थी शिक्षित करणे आवश्यक होते. त्यासाठी पंजाबरावांनी शाळेचा विस्तार वाढविला. संस्थेसाठी त्यांना मिळावलेल्या देणगीतून ठिकठिकाणी शाळा काढल्या. शिवाजी शिक्षण संस्थेच्या रोपट्याने आज वटवृक्षात रूपांतर झालेला आहे.

ड.स. १९२६ मध्ये श्रद्धानंद वसतीगृहाची सुरुवात गरीब, हुशार व होतकरू विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची राहण्याची व भोजणाची मोफत व्यवस्था पंजाबरावांनी केली. देवस्थानाची संपत्ती सरकारने ताब्यात घेऊन त्यातून शिक्षणासारखे विधायक कार्य करावे या उद्देशाने ड.स. १९३२ मध्ये त्यांनी हिंदू देवस्थान संपत्ती बिल मांडले. परंतु त्याला प्रखर विरोध झाला. ड.स. १९२७ मध्ये सुवर्ण समाजातील कु. विमल वैद्य, मुंबई या सुविधा युवतीशी प्रार्थना समाजाच्या पद्धतीने त्यांचा आंतरजातीय विवाह झाला. १९५० मध्ये त्यांनी स्थापिलेल्या लोक विद्यापीठातुनच पुढे यशवंतराव चक्काण मुक्त विद्यापीठाची निर्मिती झाली. १९३९ मध्ये अखिल भारतीय मराठा शिक्षण परिषदेचे २६ वे अधिवेशन अमरावतीला डॉ. देशमुखांच्या प्रयत्नामुळे भरले. १९४५ साली डॉ. पंजाबरावांनी कॉग्रेसमध्ये प्रवेश केला. भारताच्या पहिल्या

लोक सभेच्या निवडणुकीत ते प्रचंड मतांनी विजवी झाले. भारतीयांच्या हीतासाठी लढणाऱ्या या महामानवाने शेतकऱ्यांसाठी लढतांना भारत समाज या संघटनेची स्थापना केली. यामुळे ते भारतीय कृषक समाजाचे जनक म्हणून ओळखले जातात या माध्यमातून त्यांनी १९६१ साली कलकत्याला राष्ट्रीय कृषी प्रदर्शन भरविले हे प्रदर्शन पाहण्यासाठी ग्रेट ब्रिटनच्या महाराणी एलीबोध (दुसरी) व प्रिंस फिलीप ड्युक हजर होते.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांना बहुजनांसाठी कार्य करण्यासाठी तळमळ असत्यामुळे ते स्वरथ बसत नसत. या तळमळीतूनच भाऊऱ्यांनी अनेक चळवळी निर्माण केल्या. कृषी मंत्री असतांना बहुजनांसाठी अनेक सुविधा उपलब्ध करून दिलेल्या अनेक योजना राबविल्यात भारताच्या घटना समितीतही भाऊऱ्यांचा सन्माननीय सहभाग होता. मागास वर्गाच्या कल्याणासाठी ते अविरत झाटलेले एकूणच समाजाच्या हितासाठी, कल्याणासाठी, विकासासाठी त्यांनी आपले आयुष्य खर्ची घाटले.

डॉ. पंजाबरावांनी कधीही सत्ता, पैसा, प्रसिद्धी यांचा मोह धरला नाही. अहंकार नावालाही नक्हता. अतिशय प्रेमळ आणि बहुजनांसाठी झटण्याची उमेद असणारे उमेद, व्यक्तिमत्व अशी त्यांची ख्याती होती. ते स्वतःसाठी जगलेच नाहीत हा देह जनांच्या उद्धारा, कल्याण या उक्ती प्रमाणे अविरत झाटले.

भारतातील शेतकऱ्यांच्या विकासाला जी गती प्राप्त झाली आहे. त्यात डॉ. पंजाबरावांच्या सिंहाचा वाटा आहे. विदर्भात श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून घराघरात शिक्षणाची गंगा त्यांनी पोहचविलेली आहे अशा ह्या सामान्य माणसाच्या उद्धारासाठी झटपणाऱ्या महामानवाने १० एप्रिल १९६५ रोजी रामनवमीच्या रात्री दिल्ली येथील विलिंगडन हॉस्पिटलमध्ये देहावसान झाले माती. मान्सुन व माणुसकी शेतकऱ्याची धनदौलत आहे असे कोणी म्हटले? पंजाबराव देशमुख.

हर डुबती हुई कुस्ती को

एक किनारा चाहीऐ।

हर इन्सान को एक सहारा चाहिए।

जिंदगी कट जाए हसते इसलिए

हमारे हिंदुरथान को

पंजाबराव जैसा नेता चाहिए।

डॉ. भाऊसाहेब यांचे जिवन आणि कार्य

कु. माधुरी ग. शिरस्कार
बी.ए. भाग-९

“तु ज्ञानाचे गाणे भाऊ, तू सूर्याची भाषा तमोयुगाला
उजळून गेल्या तव किरणाच्या रेषा.

पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख या महान व्यक्तिमत्वाने हिमालयाच्या उंचीचे कार्य करून ठेवले आहे. आज ते पाहता त्याची दुरदृष्टी वर्तमानाचा वेद घेणारी आणि भविष्यातील पाझले ओळखणारी होती. याची आपल्याला जाणीव झाल्याशिवाय राहत नाही. एका घेयाने प्रेरीत झालेले ते व्यक्तिमत्व होते. भाऊसाहेबांचे उद्दीष्ट ज्ञान आणि दुरदृष्टी अचंबित करणारी होती.

पंजाबराव देशमुख एक महान व्यक्तिमत्व नाव -

पंजाबराव देशमुख जन्म २७ डिसेंबर १८९६, पातळ जिल्हा अमरावती प्रशिक्षण संस्था श्री शिवाजी शिक्षण संस्था शिक्षण-प्राथमिक शिक्षण- पापळ पुढील शिक्षण अमरावती उच्चशिक्षण : एडिन बर्ग आणि आक्सफर्ड विद्यापीठ १९५२ ते १९६२ कृषी मंत्री मृत्यू १० एप्रिल १९६२ कृषी मंत्री दिल्ली.

भाऊसाहेबांच्या कारकिर्दीवर एक दृष्टीक्षेप :

- * खासदार
- * भारतीय घटना समितीचे सदस्य
- * कृषी आणि सहकार क्षेत्रात अनेक संस्थांचे अध्यक्ष
- * आंतरराष्ट्रीय समित्यांचे सदस्यत्व, अध्यक्षपद
- * समाजसेवक राजकारणी

भाऊसाहेब म्हणायचे “माझ्या पुढच्या सात पिढ्या या संस्थेतून मॅट्रिक झाल्या म्हणजे माझे काम झाले” पंजाबरावांच्या थोर कार्यावर थोर पुण्याईने आज दुसरी, तिसरी पिढीच आपल्याला उच्चशिक्षीत झालेली पहायला मिळते आहे. शेतकरी ऋणात जन्माला यायचा ऋणात जगायचा आणि ज्यावेळी त्याचा मृत्यू व्हायचा त्यावेळी देखील तो ऋणात मरायचा हि परिस्थिती पंजाबराव देशमुखांनी अगदी जवळून पाहीलो अनुभवली आणि शेतकरी शिकायला हवा ही भावना त्यांचा मनात होती

आणि म्हणून त्यांनी शेतकऱ्याकरता अपार कष्ट करून कृषी विद्यापीठाची पायाभरणी केली. भाऊसाहेबांची महत्वाकांक्षा उतुंग होती आणि या गरुड झोपेला केवळ आकाशाची मर्यादा होती. ‘त्याग आणि समर्पणाची भावना भाऊसाहेबांमध्ये ओतप्रोत भरलेली होती. त्यांच्या लावलेल्या रोपट्याचा आज वटवृक्ष झालेला पाहावयाकरता ते असायला हवे होते. गाडगेमहाराज आणि भाऊसाहेब जे मुल्यशिक्षण समाजाला देत होते ते आज हरविलेले दिसते. भाऊसाहेबांनी विदेशातून बॅरिस्टरची पदवी मिळवली. त्यांना वाटले तर वकिल होऊन त्यांनी खो. याने पैसा कमविला असता पण त्यांनी तसे केले नाही. बहुजन समाजाला, शेतकऱ्यांना त्यांनी शिक्षणाचे महत्व पटवून दिले. शाळेचे महत्व त्यांनी जाणले होते आणि म्हणून शाळा उभारण्यासाठी झोळी हातात घेऊन देणर्या करता त्यांनी समाजापुढे हात पसरविले. संस्थेचा सर्वांगिण विकास व्हावा या करिताच जणू ते जगले कारण या संस्थेच्या माध्यमातून शेतकऱ्याचा विकास त्यांना साधायचा होता. हि संस्था म्हणजे त्यांचा जीव की प्राण होता. त्यांच्या प्रत्येक कृतीतून सामाजिक मुल्यांची रुजवणूक झाली. अश्या पद्धतीने शिक्षणाचे मुल्य समजण्याकरता आज पुढ्या एकदा आपल्याला तुकडोजी महाराज, गाडगे महाराज, पंजाबराव देशमुखासारख्या थोर व्यक्तिमत्वाची आवश्यकता आहे. भाऊसाहेबांनी केलेल्या कार्यामुळे हे घडले.

* भाऊसाहेबांनी त्यांच्या संस्थेची उभारणीच शेतकऱ्यांचे हित लक्षात घेऊन केली.

* त्याचे स्वप्न होते की कास्तकार शिकला पाहिजे.

* शिक्षण खेड्यापर्यंत पोहोचले. शेतकऱ्यांची मुले उच्चशिक्षीत झाली आणि होत आहेत.

* शेतकरी गावाच्या आर्थिक विकासात सहभागी झाला आहे.

डॉ. पंजाबराव

भाऊसुहेब देशमुख

कु. जयश्री सुभाष इसळ
बी.कॉम. भाग-२

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्रे व कार्य -

नागपूर विद्यापीठाचे माझी कुलगुरु व महानुभाव साहित्याचे थोर संशोधक प्रसिद्ध होते. १९६७ साली भोपाळ येथे संपन्न झालेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अद्यक्षपदाचा बहुमानही त्यांना प्राप्त झाला होता.

डॉ. विष्णु भिकाजी कोलते 'लक्हाळी' 'स्वास्तिक' हे कात्यसंग्रह देखील प्रसिद्ध आहेत. 'भारकरभट्ट बोरीकर : चरित्रे व कात्यविवेचन' 'महानुभाव तत्वज्ञान' आचारधर्म, चक्रधर, मुर्तिप्रकाश संशोधन खंड १,२ साहित्य विचार प्राचीन मराठी साहित्य संशोधन मराठी अस्मितेचा शोध रनेहंध, सह्याद्री महात्म्य 'गिरिपर्ण' मराठी संतोका सामाजिक कार्य इत्यादी ग्रंथ संपदा.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या कार्य आणि कर्तृत्वाचा वेद घेतला आहे. हे केवळ विदर्भातीलच नक्हे तर भारतातील महान व्यक्तीमत्त्व होते. त्यांची जन्मभूमी आणि कर्मभूमी ही विदर्भ आहे. त्यामुळे त्यांचे नाव विदर्भात सर्वतोमुखी झाले आहे.

१) विदर्भाचे पंचप्राण :- डॉ. पंजाबरावांनी विदर्भातील जनतेच्या अंतःकरणावर स्वतःच्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटवलेला आहे. विदर्भाचे पंचप्राण म्हणून ते ओळखले जातात. कारण आजचा विदर्भ त्यांनी घडवलेला आहे. विदर्भातील जनतेची मते त्यांनी आकाराला आणलेली आहेत. येथील सर्वसामान्य जनतेच्या जिवनाला त्यांनी वळण लावले आहे. त्याच्या नुसत्या स्मरणाने देखील जनता फुलकिंत होऊन त्यांच्या मुर्ती समोर नतमरतक होते. येथील जनतेचे हे हृत्यसप्राट आहेत.

२) संपूर्ण भारत कर्तृत्वाचे क्षेत्र :-

क्षेत्र फक्त विदर्भापुरते मर्यादित नाही. संपूर्ण भारत हे त्यांच्या कर्तृत्वाचे क्षेत्र आहे. भारतातील शेती, राबणारे शेतकरी, शेतकऱ्यांचे कुटुंब यांचे जीवन सुखसमृद्ध करण्यासाठी, त्यांच्या अडीअडचणी दूर करण्यासाठी त्यांच्याद्वारे भारताचे जीवन उंचावण्यासाठी डॉ. पंजाबरावांनी

अखिल भारतीय पातळीवर शेतकऱ्यांची संघटना उभी केली. त्यांनी अखिल भारतीय कृषक समाजाची स्थापना केली. या कार्यासाठी त्यांनी अखड भारतभ्रमण केली आहे. आता तर त्यांनी आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाच्या शेतकरी संघटना निर्माण केल्या आहेत.

३) अंतःकरणातील जिवाळा :-

जागतिक क्षेत्रात पंजाबरावांनी टाकलेली पावळे नवीन असली तरी तेथे दृढमुल होतील. ते आपल्या कर्तृत्वाचे न पुसले जाणारे ठसे उमटवतील असा डॉ. यांचा विश्वास वाटतो. त्यांचे क्षेत्र अतिशय व्यापक आहे. दृष्टि विशाल आहे. कर्तृत्व क्रियाशील आहे आणि उद्योगाची निर्मिती शेतकऱ्याविषयी असलेल्या अंतःकरणातील जिवाळा जातीची प्रांतांची देशांची बंधने नाहीत. सर्व शेतकरी त्यांना जीव की प्राण मानतात हे होय.

४) हाडाचे शेतकरी :- भारतीय शेतकऱ्यांच्या जिवनातील दुःख द्वारिदयाचा दाहक अनुभव त्यांनी घेतला आहे. शेतकऱ्यांचे दैन्य अज्ञान उपासमार, कष्ट अवहेलना, पिवळवणुक यांनी पाहिली होती. त्यांच्या परिश्रमांना मर्यादा नाही, उसंत नाही तमा नाही, तो एक अखंड यज्ञ आहे. यज्ञात त्यांच्या जीवनातील सुखरवास्थाच्या समिधा समर्पित झाल्या आहेत.

५) स्फुर्तिदायक जीवन :- शेतकऱ्यांच्या प्रगतीचा ध्यास आहे. सुखी व्हावा यासाठी अविश्रांत परिश्रम शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी जेथे शक्य नसेल तेथे अधिकारपद सोडून ते शेतकऱ्यांत जाऊन मिसळत.

६) शिक्षण सक्तीचे केले :-

मुलींनी किंवा मुलांनी शिक्षण घेतले पाहिजे असे त्यांना वाटत होते. शिक्षणाच्या सोरी वाढविण्यासाठी शिक्षण कर वाढविला. त्यापूर्वी खेड्यापाड्यातून दौरे काढून शेतकऱ्यांना शिक्षणाचे महत्त्व पटवून दिले शिवाजी हायस्कूल मध्ये नवीन चैतन्य निर्माण केले.

७) जिवाळा जिर्वीचा :-

डॉ. यांनी 'श्रद्धानंद' कार्यालयाची स्थापना केली. हे छात्रालय म्हणजे पंजाबरावांच्या शैक्षणिक व सामाजिक कार्य व्यापक दृष्टिकोनाचे मुर्तीमंत्र प्रतिक होते. अत्यंत कमी खर्चात सामाजिक क्षमतेचे बीजारोपण विद्यार्थ्यांचा अतः करण्यात निर्माण करण्याचा महान प्रयत्न होता.

८) श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना :-

डॉ. यांनी १९३२ साली श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. आज या संस्थेचे रुपांतर विशाल वटवृक्षात झाले आहे. या वटवृक्षाच्या सावलीत किंतीतरी विद्यार्थी विसावत आहेत.

९) फार मोठी सामाजिक क्रांती :-

शैक्षणिक कार्य फार मोठे आणि महत्वाचे होते. दक्षिण महाराष्ट्रात कर्मवीर भाऊराव पाटलांनी व विदर्भात ज्ञानांची गंगा खालच्या पातळीवर आणण्याचे कार्य डॉ. यांनी केले. ''शांतपणे घडून आलेली ही फार मोठी सामाजिक क्रांती होय.

१०) डॉ. पंजाबरावांनी अनेक पदे उपभोगली. जिल्हा कौन्सिलचे अध्यक्ष असतांना अमरावती जिल्ह्यात शिक्षण सक्तीचे केले शिक्षण कर वाढवून शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध करून दिल्या आहेत.

त्यामुळे जाहिरातीत दृष्ट्यमयतेला प्राधान्य देणारी संहिता कॉपीरायटरला लिहावी लागते. या जाहिरातीसाठी बेवाल बोली भाषेतील नादमधुर छोटी वाक्ये योजावी लागतात. त्याच प्रेक्षकाला मानसिक, भावनिक एवढया गुंतवून ठेवावे लागते. जाहिरातीच्या संहितेत नात्यमयता संवाद असतील तर ती जाहिरात उत्तमच होते. याशिवाय कॅमेरा, त्याचे लोण प्रकाशयोजना, रंगसंगती गीत, संगीत स्थळ, वेशभूषा, वेशभूषा यांचा विचार करून संदीरा लिहावी लागते. टी.व्ही. वरची जाहिरात साधारण तीन दृश्यात संपवावी लागते.

सुविचार

तु ज्ञानाचे गाणे गाऊ
तु सूर्याची भाषा, तु मी युगाला
उजळून गेले तव किरणांच्या रेषा....

प्रज्वल सुरेशराव कळसकर
वर्ग १२ वा

विदर्भरत्न भाऊसाहेब

शेतकरी विद्यार्थी दलितांसाठी
कार्यकारी नेता प्रमुख
ते म्हणजे विदर्भरत्न
डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥१॥

विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी केले
श्रद्धानंद छात्रालय
शिक्षणासाठी उभारले
श्री शिवाजी विद्यालय ॥२॥

अस्यूश्याच्या मंदीर प्रवेशासाठी
त्यांनी सत्याग्रह केला
पाणवढ्याच्या अधिकारासाठी
लढा त्यांनी दिला ॥३॥

शेतक्यांच्या प्रश्नांविषयी
उठविला संसदेत आवाज
न्याय हक्कासाठी उभारली
संस्था ''भारत कृषक समाज'' ॥४॥

बहुजन भीळे मिटून टाकली
होती या अंधाराने
घरात त्याच्या उजेड आला
डॉ. देशमुखांच्या आधाराने ॥५॥

दिले मृतांना संजीवन तुम्ही
केल्या दूर त्याच्या निराशा
तुम्ही ज्ञानाचे गाणे
तुम्ही सूर्याची भाषा
या युगाला उजळून गेल्या
तवकिरणांच्या रेषा ॥६॥

कु. आचल झा. काळे
बी.कॉम. भाग-९

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे : चरित्र आणि कार्य

कु. वैष्णवी सु. टाळे
बी.कॉम. भाग-२

भाऊसाहेब डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्याविषयी
थोडक्यात माहिती असलेला एक लेख....

“डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्र कार्य”-

बहुजनांचे शिक्षणाचे शिल्पकार आणि कृषीक्रांतीचे
अग्रदूत भाऊसाहेब. डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे चरित्र
आणि कार्य हिमालपेक्षा उतुंग आहे हे नव्याने सांगण्याची
गरज नाही. देशातील शेतकरी आणि महाराष्ट्रातील
शिक्षणाची अवस्था भाऊसाहेबांनी अनुभवली होती.

“चिखलात पाय आणि पायात काटा, अशाच
वात ग्रामीण विद्यार्थ्याच्या वाट्याला असतात’ या वास्तवाचे
भान असलेल्या भाऊसाहेबांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८
रोजी अमरावती जिल्ह्यातील पापड या गावी झाला. शेतकरी
कुटुंबात जन्मास आलेल्या पंजाबरावांचे आईचे नाव
राधाबाई आणि वडील शामरावबापू असे होते. इयता ३ री
पर्यंतचे शिक्षण पापड या गावीच झाले. ४ था वर्ग नसल्याने
एक वर्ष पुन्हा ३ याच वर्गात शिक्षण घ्यावे लागले. पुढे
भाऊसाहेबांचे आजोबा सोनेगावच्या जवळच्या असलेल्या
चांदूर रेल्वेच्या प्राथमिक शाळेत चौथा वर्ग केला.

माध्यमिक शिक्षण (कारंजा) लाड येथे तर मॅट्रीक
चे शिक्षण अमरावतीच्या हिंदू हायस्कूलमधून पुर्ण केले.
पुण्याच्या फर्युसन कॉलेजमधून इंटरमिडिइटे शिक्षण घेऊन
उच्च शिक्षणासाठी इंग्लंडला गेले. तेथे त्यांनी ‘वेद
वाङ्मयातील धर्मचा उद्गम आणि विकास (१९२०)
मध्ये विद्यापीठाच्या डॉक्टरेट (पी.एच.डी.) ही पदवी संपादन
केली. प्रतिकूल परिस्थितीशी सामना करत इच्छाशक्ती
आणि आत्मविश्वासाच्या बळावर प्रकांड पंडित्य संपादन
करणारे भाऊसाहेब कधीच पोथीनिष्ट नव्हते तर ते होते
कृतीनिष्ट.

“भाऊसाहेबांचे शैक्षणिक व सामाजिक कार्य” :-

महाराष्ट्राच्या शिक्षणाचे शिल्पकार दोन भाऊ-
त्यात भाऊसाहेब पंजाबराव देशमुख व कर्मवीर भाऊराव
पाटील हे आहेत. देशातील सर्वात मोठ्या श्री शिवाजी

शिक्षण संस्थेची स्थापना भाऊसाहेबांनी १९३१ मध्ये
अमरावती येथे केली. यानंतर विदर्भाचा शैक्षणिक विकास
भारतीय शेती शेतकरी आणि बहुजन उद्धाराची चळवळ हे
भाऊसाहेबांच्या जीवनाचे द्येय ठरले. बहुजनांचा
शिक्षणातील अडचन ही प्रतिगाम्यांची मनुवादी विचारधारा
आहे. ही मनुवादी विचारधारा निस्तनाभूत करण्यासाठी
अखंड प्रयत्न केले. शोषितांचे उद्धारकर्ते आणि कृषकांचे
कैवरी असलेल्या भाऊसाहेबांनी “जगातील शेतकऱ्यांनो
संघटित व्हा” हा मंत्र दिला. देशाचे कृषीमंत्री असताना
१९५९ मध्ये शेतकऱ्यांनी “जागतिक कृषी प्रदर्शनाचे”
आयोजन केले. ते कृषी विद्यापीठाच्या कल्पनेचे जनक
आहेत.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्या जीवनावर कविता

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यसाठी कार्य करणारा नेता
एक

ते म्हणजे विदर्भत डॉ. पंजाबराव देशमुख।।४।।

विद्यार्थ्यांचे निवासासाठी सुरु केले श्रद्धांजद

छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय
बहुजनांच्या मुलांसाठी असे अनेक केले कार्य

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यसाठी कार्य करणारा नेता
एक

अस्पृश्यांच्या मंदीर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला

पाठी पुस्तकाचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी
लढा दिला

सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यांसाठी

ज्यानी छात्रालय बनविले एक

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठवित आवाज

न्याय हक्कांसाठी काढली संस्था ‘भारत कृषक
समाज, शेतकऱ्यासाठी सरकारशी लढला

जो शेतकऱ्याचा लेक विद्यार्थी, शेतकरी

व सर्वसामान्यसाठी कार्य करणारा नेता एक

कु. ईश्वरी संतोषराव धोटे
बी.कॉम. भाग-२

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे : कृषी व आर्थिक विचार

क्र. आरती अ. गायगोले
बी.कॉम. भाग-२

तत्वज्ञान आचार्य (पी.एच.डी) साठी लिहलेल्या प्रबंध पुस्तकरूपाने प्रसिद्ध करतांना आनंद होत आहे. “डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांचे कृषी विषयक व आर्थिक विचार” हा कृषी विषयक मानल्या अर्थशास्त्रातीला विद्यमान काळसाठी उपयुक्त महत्वाचा व बहुचर्चित व्याप्ती असलेला विषय मानल्या जातो. त्याच्या कर्तृत्व संपण अष्टपैल जिवनाचे दर्शन. आजच्या कृषकाच्या हीत असलेल्या आत्महत्तेसारख्या उल्थापतळीच्या काळात गासण्यासाठी मार्गदर्शकासाठी अतिशय प्रेक्ष करूण शकतो. कृषकाचे दुःख, दरिद्र्य, शिक्षण आणि आरोग्य यासारखे समस्यांचे निराकरण करणाऱ्या हेतूने हा ग्रंथ उपयोगी पडेल असे मला वाटते. हा ग्रंथ उपयोग पडेल असे मला वाटते. भाऊसाहेबांच्या मौलिक कृषी विषयक. आर्थिक विचारामुळे या ग्रंथाला परिस्पर्धा प्राप्त झाला आहे. याचा विशेष आनंद आहे. तत्कालीन कृषी विषयक प्रश्न विद्यमान काळातील प्रश्न व त्यावरील उपयांचे संदर्भ निखनात अंतर्भूत आहेत.

त्यामुळे कृषकाच्या प्रश्नांचे स्वरूप व्याप्ती व महत्व अलीकडच्या काळात अभ्यासकाचा अर्थातच वाचकाचा दृष्टीकोन समजावून घेण्यासाठी भाऊसाहेबाचे कृषी समस्याचे मंथन, संदर्भ, आवश्यक व उपयुक्त ठरते. भाऊसाहेबांना कृषीक्षेत्र व कृषकाची सहद आर्थिकस्थती. भारतीय अर्थव्यवस्थेत एकमेकावर आधार स्तंभ आहे. त्याच्या जिवनमानसारखा समर्याकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन शासनाने जिहाळ्याचा ठेवावा. त्यामुळे सामाजिक पर्यावरणात विकासाच्या शाखा कार्यान्वित होतील कृषी उत्पन्न. उपभोग विनीमय वाटणी, व बाजार यंत्रणा ह्या भारतीय अर्थव्यवस्थेतील मानवी विकासाचा पाया होय.

भाऊसाहेबांचे स्वप्न

निखिल दिलीप वानखडे
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

“तु ज्ञानाचे गाणे भाऊ, तु
सुर्याची भाषा तमोयुगाला
उजळून गेल्या तव
किरणांचा रेषा।”

पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख या महान व्यक्तीमत्वाने हिमालयाच्या उंचीचे कार्य, करून ठेवले आहे. आज ते पाहता त्याची दुरदृष्टी वर्तमानाचा वेद घेणारी ही भविष्यातील पाऊळे ओळखणारी अशी महान व्यक्ती होती. याची आपल्याला जाणीव आत्याशिवाय राहत नाही एका घेयाने प्रेरीत झालेले ते असे महान व्यक्ती महत्व होते,

॥भाऊसाहेब म्हणायचे “माझ्या
पुढच्या सात पिढ्या या
संस्थेतुन मँट्रीक झाल्या
म्हणजे माझे काम झाले॥

भाऊ साहेबांनी त्यांच्या हिताच्या लक्षात घेवून, शेतकरी हा शिकला पाहिजे हेच लक्षात ठेवुन संस्थेच्या स्थापना केला त्याचे असे स्वप्न होते की कास्तकार हा शिकला पाहिजे, शिक्षण हे खेड्यापर्यंत पोहोचले पाहीजे आणि शेतकऱ्यांची मुले ही उच्च शिक्षीत झाले पाहीजे आज आपणास आजुबाजुच्या जिल्ह्यात जि साक्षरता पहावयास मिळते ते म्हणजे पंजाबराव देशमुख यांच्या मुळेच आपणास पहावयास मिळते.

“चिखलात पाय आणि
पायात काटा।

अशाच वात ग्रामीण
विद्यार्थ्यांच्या वाट्याला येतात”

अशा विद्यार्थ्यांची त्यांना जाणीव होते. महान कृषी महर्षी डॉ. पंजाबराव भाऊसाहेब देशमुख होते. बहुजनांच्या शिक्षणाचे शिल्पकार आणि कृषी क्रांतीचे क्रांतीदूत किंवा अग्रदृत यांचे चरित्र आणि कार्य हिमालयापेक्षा उत्तुंग आहे. शेतकरी हा गावाच्या आर्थिक विकासात सहभागी झाला पाहिजे कृषी महाविद्यालयाचे आणि कृषी विद्यापीठाचे संशोधन गाव खेड्या पर्यंत पोहोचले आहे.

त्या संशोधनातुन शेतकरी हा नव जवे प्रयोग करण्यास अग्रेसर आहे. आणि पुढाकार होताना दिसतो आहे. अर्हीसेचे पुरकर्ते महात्मा गांधीजी यांनी स्वातंत्र्य मिळावे याकरीता त्याचे साबण सत्याग्रह होते, समाजाच्या उद्धाराकरीता हातात झाडू घेतला, आणि भाऊसाहेबांनी समाजाच्या उन्नतीकरीता शिक्षण महत्वाचे मानले आणि ते कौतुकास्पद ठरवले.

* * *

चारोळ्या

विद्यार्थी शेतकरी व सर्व सामान्यांसाठी
कार्य करणारा नेता तो म्हणजे
पंजाबराव देशमुख ॥१॥

विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी सुरु केले
श्रद्धानांच्या छात्रालय तर शिक्षणासाठी
श्री शिवाजी विद्यालय
बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी
कार्य केले ते विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख ॥२॥

अस्पृश्यांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला
पाणवण्यांचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी
लढा दिला, सर्व जाती धर्माच्या
विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी छात्रालय बनविले
एक ते विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख ॥३॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला
आवाज व्याय विकासासाठी काढली संस्था
भारत कृषक समाज शेतकऱ्यांसाठी लढला
तो शेतकऱ्यांचा लेक तो विदर्भरत्न पंजाबराव
देशमुख ॥४॥

विद्यार्थी शेतकरी व सर्व सामान्यासाठी
कार्य करणारा नेता एकच तो म्हणजे
विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥५॥

* * *

डॉ. पंजाबराव देशमुख :

कृषक क्रांतीचे जनक

आशिष विलास गेठे
वर्ष १२ वा (वाणिज्य)

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म २७ डिसेंबर १८९८ साली अमरावती जिल्हातील पापड या गावी झाला. त्याच्या पत्नीचे नाव विमलाबाई असे होते. त्यांनी शिक्षण आणि शेती या दोन्ही विभागामध्ये खुप मोठे योगदान दिले आणि या दोन्ही विषयात त्याचे नाव मोठ्या सम्मानाने बोलले जाते. तसेच ते उच्च शिक्षण घेतल्या नंतर ते स्वातंत्र्य लढ्यात सामील झाले. १९३६ च्या निवडणुकीनंतर ते शिक्षणमंत्री झाले. स्वतंत्र भारताचे ते पहिले कृषी मंत्री होते. विदर्भात शिक्षणाचा प्रसार व्हावा म्हणून त्यांनी श्री शिवाजी शिक्षण संस्था काढली. या संस्थेच्या परिश्रम विदर्भात म्हणजेच अमरावती विभागात अंदाजे १००० च्या वर शाळा आहेत. तसेच महाविद्यालये, अभियांत्रिकी पदवी, तसेच पदविका तंत्रनिकेतन, कृषी महाविद्यालय, वैद्यकीय महाविद्यालय अशी अनेक महाविद्यालये सुरु करून त्या संस्था शिक्षण क्षेत्रात फार मोठे योगदान देत आहेत.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांनी १९२७ मध्ये शेतकरी संघाच्या प्रचारासाठी महाराष्ट्रात त्यांनी केसरी हे वर्तमान पत्र चालू केले. तसेच त्यांनी वैदीक वाड्मयातील धर्माचा उद्रम आणि विकास या प्रबंधाबद्दल त्यांनी या विषयात डॉकटरेट केली. १९३३ मध्ये शेतकऱ्यांची कर्जातून मुक्ता करणारा कर्जलवाद 'कायदा' पारीत करण्यात मोठा वाटा. त्यामुळे त्यांना हिंदुस्थानच्या कृषक क्रांतीचे जनक म्हणतात. श्री. ए. डबल्यु पाटील यांच्या सहकार्याने १९३२ मध्ये श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. तसेच त्यांनी १९५० मध्ये लोकविद्यापीठाची स्थापना केली. तसेच त्यांनंतर यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठात रूपांतर झाले.

१८ ऑगस्ट १९२८ मध्ये अमरावती येथील अंबादेवी मंदीर अस्पृश्यांसाठी खुले व्हावे म्हणून सत्याग्रह केला. १९५२ ते १९६२ या काळात ते केंद्रीय मंत्रिमंडळात भारताचे कृषिमंत्री म्हणून कार्य केले. तसेच १९६० मध्ये दिल्ही येथे जागतिक कृषी दर्शन भरविले. तसेच ते आपल्या सामाजिक जिवनात अनेक सामाजिक कार्य केले. समाजाच्या चांगल्या मार्गांकडे वळविले असे हे थोर

त्वकितमध्ये १० एप्रिल १९३७ रोजी मावळावे. त्यांच्या सन्मानार्थ अकोला येथे असलेल्या कृषि विद्यापीठात डॉ. पंजाबराव देशमुख असे नाव देण्यात आले.

“जातिभेद पुरा, भुतकाळ विसरा,
तायवार विसरा, सेवाभाव धरा”

डॉ. पंजाबराव देशमुख उर्फ भगुक्तस्त्रहेब देशमुख

थोर पुरूष पंजाबराव तुम्ही वैदर्भी जन्मले
म्हणून तुमचे आज पाहीजे गीत इथे गाडले॥

कृषीवलांचा घामामध्ये बिंदू बिंदू वेचूनी
माळ घातली गळ्यात त्यांच्या तोषविले ते मनी
पुजा बांधुनि श्रामिक जनांची त्याच्यास्तव रंगले
म्हणून तुमचे आज पाहीजे गीत इथे गाडले॥१॥

काळ्या मातीमधी शोध ले माणीक रत्ने हिरे
सन्मानाचे जीवन त्यांना समर्पिले साजिरे
विशाल दर्शन मानवतेचे तुम्हामधले गवसले
म्हणून तुमचे आज पाहीजे गीत इथे गाईले॥२॥

त्यांचे विचार थोडक्यात
लोकांचे जातियतेचे भेद थोडक्यात मांडले तर,
“मेरा भारत ऐसा हो
जहा, सरहदोकी लकीरे हो”
लकीरे सिर्फ कागजपर ही हो
पर लोगोके दिल पर कोई
लकीर ना हो

कु. वैष्णवी अरूण चहाण
वर्ग १२ वी

दीनदिलितंचा आश्रयदाता : पंजाबराव देशमुख

राज वि. गायगोले
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

हळुच नकळत जगात आला,
पापळ गावही धन्य जाहला,
कर्तृत्वाने तुझ्या मिठाला,
देशाला बहुमान,

दिनदिलितांचा अक्षयदाता, शेतकऱ्यांचा सखा सोयरा

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे जीवन कार्य म्हणजे
अखंड कर्तृत्वाचा प्रचंड यज्ञ, एखाद्या कर्तृबगार
राज्यसरकारला शोभाव, तट्यांना सामर्थ्य, वंचितांना जगण,
मुक्यांना शब्द, ज्ञानाची इंद्रायची, रखरखत्या प्रवाहातून,
रखरखत्या उठातून वाहत राहणारी नौका म्हणजे
जिविताचा वेद रेड्यामुखी वेद बोलणारी, सोनेरी उहकाल
सूर्याच्या तेजाबोरे वेवून आले.

झुळझुळणाऱ्या सारितेला विचार तु का वाहातेस
ग? मंद वाहणाऱ्या वान्याला विचारा तु का वाहतोस रे?
रिमझिम येणाऱ्या पाऊसाला विचारा तु का येतोस रे?
अनंतकाळापासून उगवणाऱ्या सृष्टीला विचारा तु एवढी
हिरवी कशी? या सर्वांच उत्तर एकच येत फुलांचा सुगंध
कोणी घेवो अथवा न घेवो मात्र काळानुरूप दरवळतच
राहतो. असचं आपल्या कार्याचा सुगंध दरवळणारे ते डॉ.
पंजाबराव देशमुख.

बालवयात पंजाबराव आपल्या मित्रांसोबत
बाजारात गेले. त्याच्याकडे पैसे नसतांना त्यांनी एका
माणसाचे पैसे घेतले व खाऊ खरेदी करून खाल्ला. हे
राधामायला कळताच ती कडाळली व तिने ते पैसे त्या
माणसाला नेऊन देण्यास सांगितले. अर्थात आपल्या
चटणीभाकरतीच खरे सुख मानावे हे तिने सांगितले.
‘मोडणार पण वाकरणार नाही’ हा संदेश मिळतो.

पंजाबराव व त्यांचे मित्र शाळेतून सोबत यायचे
तेहा मित्राच्या अंगात सदरा नसल्यामुळे त्याला उन्हाचे
चटके सहन होत नसत. तेहा बाल पंजाबनी स्वतःच्या
अंगातील सदरा काढून त्याला दिला. अर्थात बालवयातच
त्यांना गरिबीची जाण होती.

शिवाजी शिक्षण संस्थेची प्रतिज्ञा घेतली.

वर्गीणीसाठी फिरत असतांना पैसा असेल तर पैसा, धान्य नसेल तर साधी मिरची तरी द्या. बापहो मिर्ची तरी द्या अहो, कणाकणातुन शिवाजी शिक्षण संस्था निर्माण करतांना त्यांनी एकच खप्त बघितल. श्रीमंताच्या मुलाबरोबर माझ्या शेतकरी शेतमजुराचा मुलगा शिकला पाहिजे. 'एकाच्या महालात फुलताती बागा दुसळ्यास धड नाही राहण्यास जागा' ही परिस्थिती त्यांना मोडायची होती.

आज जर कुणी यशाचा शिखर गाठु शकत असेल तर त्याच पुर्ण श्रेय जात ते डॉ. पंजाबरावांना.

ख्वतःच्या बायकोचं सोन मोडुन बंगला गहाण ठेवला ते होते. पंजाबराव कुणाला कोणते व्यसन, कोणाला कोणते डॉ. पंजाबरावांना लोकांना सुशिक्षीत करण्याचे त्यसन.

'तलवार संपली लेखनीच हत्यार
शिवाजी शिक्षण संस्थेचा भाऊ
तूच आधार'

आज पाहिजे गीत इथे गाइले!

थोर पुरुष पंजाबराव तुम्ही वैटभी जन्मले
म्हणून तुमचे आज पाहिजे गीत इथे गाईले।।

कृषीवलांच्या घामामधले बिंदू-बिंदू वेचुनी
माळ घातली गळवात त्यांच्या तोषिविले ते मनी
पुजा बांधुनी श्रमिक जनांची त्यांच्यास्तव रंगले
म्हणून तुमचे आज पाहिजे गीत इथे गाईले।।१।।

काळ्या मातीमध्ये शोधले माणिक रत्न हिंडे
सन्मानाचे जीवन त्यांना समर्पिले साजिरे
विशाल दर्शन मानवतेचे तुम्हामधे गवसले
म्हणून तुमचे आज पाहिजे गीत इथे गाईले।।२।।

धवलकांचना विदर्भ सरिता निर्मल शिववाहीनी
भगीरथाची पुन्हा प्रचिती दिली इथे आणुनी
ज्ञानतीर्थ हे अमरपुरीचे सर्वासाठी खुले
म्हणून तुमचे आज पाहिजे गीत इथे गाईले।।३।।

विदर्भरत्न :

डॉ. पंजाबराव देशमुख

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी
कार्य करणारा नेता एक।
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।४।।

विद्यार्थ्यांच्या निवासासाठी सुरु केले श्रब्धानंद
छात्रालय तर शिक्षणासाठी ती शिवानी विद्यालय।।
बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।२।।

अस्पृश्यांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला
पाठवण्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी
लढा दिला।।

सर्व जातिधर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी
छात्रालय बनविले एक
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।२।।

शेतकऱ्यांच्या प्रजनाविषयी संसदेत उठविला आवाज
न्याय हक्कांसाठी काढली संस्था
''भारत कृषक समाज।।

शेतकऱ्यांसाठी सरकाराशी लढला जो
शेतकऱ्याचा लेक
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।३।।

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता
एक। ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख

कु. सपना बाळकृष्ण कौलकार
वर्ग १२ वा (ब)

दर्शन मानवतेचे

थोर पुरुष पंजाबराव तुम्ही वैदर्भी जन्मले।
म्हणून तुमचे आज पाहिले गीत इथे गाइले॥

कृषीवलांच्या घामाघामामध्ये बिंदू वेचून माळ घातली
गळयात त्याच्या तोषविले ते मनी पूजा बांधूनि श्रमिक
जनांची त्याच्या स्तव रंगले म्हणून तुमचे आज पाहिजे
गीत इथे गाडले॥२॥

काळ्या मातीमध्ये शोधले माणिक रत्ने हिरे सन्मानाचे
जीवन त्याने समर्पिले साजिरे विशाल दर्शन मानवतेचे
तुम्हामध्ये गवसले म्हणून तुमचे आज पाहिजे गीत
इथे गाडले ॥३॥

धवलकाचना विदर्भ सरिता निर्मल शिववाहिनी
 भगीरथाची पुन्हा प्रचिती दिले इथे आणुनी ज्ञानतीर्थ
 हे अमरपुरीचे सर्वासाठी खुले म्हणून तुमचे आज
 पाहिजे गीत इथे गाडले ॥४॥

ધનશ્રી નકુલરાવ ગુજરાત
વર્ણ ૭૨ વા

1

ਮਾਤ੍ਰਸਾਹੇਬਾਂਨੀ ਬੋਲਲੇਲੇ ਵਾਕਿਆ

“सरकार प्रत्येक शेतकऱ्याच्या जवळ जाऊ शकत नाही. त्यासाठी शेतकऱ्यांनीच एकत्र येऊ स्वतःच्या प्रश्नावर चर्चा करून त्यावरील तोडगा एखाद्या प्रकल्पय्या स्वरूपात सादर केला. तर मात्र ते अधिक परिणामकारक होऊ शकेल”

प्रज्वल सुरेशाराव कळसकर
वर्ग १२ वा

10

भारताच्या कृषिमळक

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी
कार्य करणारा नेता, एक ते
म्हणजे विदर्भातील डॉ.पंजाबराव देशमुख।।६।।

१) विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय बहुजनांच्या मुलासाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक। १।

२) अस्पृश्यांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला
पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला.
सर्व जातीधर्मांच्या विद्यार्थीसाठी ज्यांनी
छात्रालय बनविले एक ||२||

३) शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज न्याय हक्कांसाठी काढली संरथा भारत कृषीमालक शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्यांच्या लेक ||३||

प्रज्वल सुरेशाराव कळसकर वर्ग १२ वा

1

३८

थोर पुरुष पंजाबराव तुम्ही वैदर्भी जन्मले
म्हणन तमचे आज पाहिले गीत इथे गाइले॥

कृषीवलांच्या घामाघामामध्ये बिंदू वेचूनी
माळ घातली गळ्यात त्याच्या तोषविले ते मनी
पूजा बांधूनि श्रमिक जनांची त्याच्या स्तव रंगले
म्हणून तुमचे आज पाहिजे गीत डुथे गाइले॥१॥

धर्वलकाचना विदर्भ सरिता निर्मल शिववाहिनी
 भगीरथाची पुऱ्हा प्रचिती दिले इथे आणुनी
 ज्ञानतिर्थ हे अमरपुरीचे सर्वासाठी खुले
 म्हणन तमचे आज पाहिजे गीत इथे गाइले||३||

प्रज्वल सुरेशराव कळसकर
वर्ग १२ वा

विदर्भरत्नः डॉ. भाऊसगहेब देशमुख

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्व सामाज्यासाठी
कार्य करणारा नेता एक।
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥४॥

विद्यार्थ्याच्या निवासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय
तर शिक्षणासाठी शिवाजी विद्यालय!!
बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक॥१॥

अस्पृशांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!
पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला!!
सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी छात्रालय बनविले
एक॥२॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज!
न्याय हक्कासाठी काढली संस्था “भारत कृषक समाज!!
शेतकऱ्यासाठी सरकारशी लढला जो शेतकऱ्यांचा
लेक॥३॥

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता!
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥४॥

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचा जन्म अमरावती जिल्ह्यातील
पापळ या गावात २७ डिसेंबर १९९८ साली झाला.
त्याच्या वडीलाचे नाव शामराव आणि आईचे नाव राधाबाई.
हे त्यांचे पहिले आपल्या राधाबाई अत्यंत धार्मिक वृत्तीच्या
होत्या पण शिस्त फार कडक होती. त्यांना मुलांनी कसेही
वागणे आवडत नक्हते. त्यामुळे पंजाबराव देशमुख यांना
चांगले वक्तु लागले. पापळ ला १८७४ ला त्यांची
शाळा सुरु झाली. १९०६ ला त्यांना शाळेत टाकण्यात
आले. तेव्हा ते ७ वर्षांचे होते.

त्याचे घोष वाक्य म्हणजे “जय जवान जय
किसान” असे होते.

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे घोषवाक्य :-
“भुतकाळ विसरा, तलवार विसरा,
जातीभेद पुरा, सेवाभाव धरा,”

हे डॉ. पंजाबराव देशमुखांचे ‘बिद्रवाक्य’ होते.

कु. तनुजा सुरेश कथे

डॉ. पंजाबरावांच्या मुण्डगेंव

ज्ञानदिप हा व्हाडचा हरपला
अरे हा थोर पुरुष लोपला

शासनात बसनि शेतकरी जगविला
कृषकाचा मेठा दिल्लीत भरविला
तुकड्या म्हणे श्री पंजाबराव
किर्तीला पावला
विसरी ना भारत व शक्तीला

प्रज्वल सुरेशराव कळसकर
वर्ण १२ वा

डॉ. पंजाबराव देशमुख

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामाज्यासाठी कार्य
करणारा नेता एक!

तो म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥५॥

विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय!
तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय!!
बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक॥२॥

अस्पृश्याच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!
पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला!!
सर्व जातिधर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी त्यांनी छात्रालय बनविले
एक॥२॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज!
न्याय हक्कांसाठी काढली संस्था “भारत कृषक
समाज”!!

शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्यांचा
लेक॥३॥

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामाज्यांसाठी कार्य करणारा नेता
एक!

तो म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥५॥

कु. दिपाली सु. विल्हेकर
बी.कॉम. भाग-२

कविता

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्व सामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता एक।

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥४॥

विद्यार्थ्यांच्या निवासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी शिवाजी विद्यालय!!

बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक तो म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥९॥

अस्पृशांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!

पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लडा दिला!! सर्व जाती धर्मांच्या विद्यार्थ्यांसाठी ज्यांनी छात्रालय बनविले एक॥१२॥

तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥१॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज! न्याय हक्कासाठी सरकारशी लढला जो शेतकऱ्यांचा लेक॥१३॥

तो म्हणजे विदर्भरत्न व भारत कृषकरत्न पंजाबराव देशमुख॥४॥

कविता

डॉ. पंजाबराव देशमुख

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता एक!

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख

विद्यार्थ्यांच्या निवासासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय

बहुजनांच्या मुलासाठी असे प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!

अस्पृश्यांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला.

पाणवठ्यांच्या अधिकार मिळवून देण्यासाठी लडा दिला. सर्व जातीधर्मांच्या विद्यार्थ्यांसाठी, ज्यांनी छात्राला बनविले एक.

ते म्हणजे.....॥१२॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज न्याय हक्कासाठी काढली संस्था भारत कृषीसमाज शेतकऱ्यासाठी सरकारशी लढला जो

शेतकऱ्याचा लडा

ते म्हणजे.....॥१३॥

कु. वैष्णवी बबन सरगर
वर्ग १२ वा (ब)

कविता

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्व सामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता एक।

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥४॥

विद्यार्थ्यांच्या निवासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी शिवाजी विद्यालय!!

बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक तो म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥९॥

अस्पृशांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!

पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लडा दिला!! सर्व जाती धर्मांच्या विद्यार्थ्यांसाठी ज्यांनी छात्रालय बनविले एक॥१२॥

तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥१॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज!

न्याय हक्कासाठी काढली संस्था भारत कृषक समाज।।

शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्याचा लेक

तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥१॥

कु. भावना संजय हांडे
वर्ग १२ (कार्मस)

विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्व सामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता एक।

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥५॥

विद्यार्थ्याच्या निवासाठी सुरु केले श्रद्धानंद ठात्रालय तर शिक्षणासाठी शिवाजी विद्यालय!!

बहुजनांच्या मुलांसाठी जसे ज्यांनी कार्य केले अनेक तो म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥६॥

अस्पृशांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!

पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला!! सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी ठात्रालय बनविले एक॥७॥

तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥७॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज!

न्याय हक्कासाठी काढली संस्था भारत कृषक समाज। शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्याचा लेक तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥८॥

कु. आश्विनी विठ्ठल बंडगर
वर्ण १२ (कार्मस)

कविता

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्व सामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता एक।

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥५॥

विद्यार्थ्याच्या निवासाठी सुरु केले ठात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय!! बहुजनांच्या मुलांसाठी जसे ज्यांनी कार्य केले अनेक

अस्पृशांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!

पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला!! सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी ठात्रालय बनविले एक॥१२॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज! न्याय हक्कासाठी काढली संस्था भारत कृषक समाज। शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्याचा लेक तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥६॥

कु. आश्विनी गजानन साळुळे
वर्ण १२ (कार्मस)

शेतकऱ्याच्या लेक

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्व सामाज्यासाठी कार्य करणारा नेता एक।

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥५॥

विद्यार्थ्याच्या निवासाठी सुरु केले श्रद्धानंद ठात्रालय तर शिक्षणासाठी शिवाजी विद्यालय!!

बहुजनांच्या मुलांसाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक तो म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख॥६॥

अस्पृशांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला!

पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला!! सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी ठात्रालय बनविले एक॥१२॥

तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥७॥

शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज! न्याय हक्कासाठी काढली संस्था भारत कृषक समाज। शेतकऱ्यांसाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्याचा लेक तो म्हणजे विदर्भरत्न पंजाबराव देशमुख॥८॥

कु. वैष्णवी जी. वाकोडे
वर्ण १२ (कार्मस)

शेतकऱ्याचा मिळ

विदर्भाचा मातीत जन्म त्यांचा झाला,
महाराष्ट्राचा कृषीमंत्री भाऊसाहेब झाला
त्यापारी वर्ग मजेत होता परंतु,
माझा बाप मालक असुनही
हलाखीन होता...

उत्पन्नात वाढ व्हावी,
शेतकरी खुशाल व्हावा,
यावर पंजाबरावांनी मार्ग सुचविला.

कृषी शाळा सुरु करून
शेतकीचं ज्ञान पोरांजा दिलं,
बहुसंख्याकांच पोरं शाठेत
जावु लागलं...

उत्पन्नात वाढ झाली
शेतकऱ्यांना नवीन वाण कळाली,
शेतकरी माझा राजा झाला...

भाऊसाहेबांचा प्रयत्न कळाला आला
विदर्भाच्या मातीत जन्म त्याचा झाला
महाराष्ट्राचा कृषीमंत्री भाऊसाहेब झाला

मा. डॉ. पंजाबराव उर्फ भाऊसाहेब देशमुख यांना मानाचा
मुजरा..

कु. पूजा दुर्योधन कुटे
वर्ग १२ (कार्मस)

शेतकऱ्याचा मिळ

“सरकार प्रत्येक शेतकऱ्याच्या जवळ जावु शकत नाही.
त्यासाठी शेतकऱ्यांनीच एकत्र येवुन स्वतःच्या प्रश्नावर
चर्चा करून त्यावरील तोडगा एखाद्या प्रकल्पाच्या स्वरूपात
सादर केला, तर मात्र ते अधिक परिणामकारक होवू
शकेल”

कु. पूजा दुर्योधन कुटे
वर्ग १२ (कार्मस)

बहुजनांच्या कैवारी

“तु ज्ञानाचे गाणे गाऊ तु सुर्याची भाषा तमोयुगाला
उजळून गेल्या तव किरणाच्या रेषा”

पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख या महान
व्यक्तीमहत्व हिमालयाच्या उंचीचे कार्य करून ठेवले आहे.
ते पाहता त्याची दुरदृष्टी वर्तमानाचा वेद्य होणारी आणि
भविष्यकालीन पाऊले आणणारी होती याची आपल्याला
जाणीव झाल्याशिवाय राहत नाही एका ह्यायचे ते प्रेरित
झालेले ते व्यक्तिमहत्व होते भाऊसाहेबांनी उदीष्ट्ये ज्ञान
आणि दुरदृष्टी अंचंबित करणारी होती.

॥ बहुजनांचा कैवारी ॥

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्य कार्य
करणारा नेता एक!

ते म्हणजे विद्यरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥४॥

शेतकऱ्याचा प्रश्नाविषयी संसदत उठवीला आवाज
माल हक्कासाठी काढली संस्था भारत कृष्ण समाज ॥
शेतकऱ्यासाठी सरकारशी ज्या शेतकऱ्याचा लेक
अस्यूथांच्या मंदीर प्रश्नांसाठी प्रवेशासाठी
सत्याग्रह केला

पाणवठ्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला
सर्व जाती धर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी छपराला बनविले एक
विद्यार्थ्याच्या निपासासाठी सुरु केले श्रद्धानंद
छात्रालयानंतर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय
बहुजनांच्या मुलासाठी असे ज्यांनी
कार्य केले अनेक ॥१॥

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एक
ते म्हणजे विद्यरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥१॥

ज्ञानदिप हा वन्हाडचा हरपला

अरे हा थोर पुरुष लपला

शासनात बसुनी शेतकरी जगवीता

कृषकांचा मेळा दिल्हीत भरविला

तुकड्या म्हणजे श्री पंजाबराव

किर्तीषा पावला

विसरी ना भारत व शक्तीला...

कु. तेजस्वीनी श्रीकृष्ण मने

वर्ग १२ (कार्मस)

पंजाबराव देशमुख

ज्ञानदिप हा विद्यार्थ्याचा वन्हाडचा हरपला
अरे हा थोर लोपला ॥५॥
अखिल विश्वकृषकांचा योजक आम्हास का विसरला
समाजातूनी धवनी गर्जला
जनसाधारण लोकहिताचा प्राण पणाला लागला
अजूनि नच ग्रंथ पूर्ण वाचला
ज्या लोकहिताची आकांक्षा बावरी
शिक्षणास सारी वेळचि अर्पण करी
पक्षासम सेवेसाठी घिरट्या भरी
छत्रपतीची धजा घेऊनी नंदादीप उजळला
हजारो ग्रामासी चमकला ॥६॥

वन्हाडात का भारतातही परदेशी जाऊनी
शिक्षिली तरुण मुले धावूनी
दारीद्रयाचे पांग फेडले शिक्षणास देऊन
गर्व हा तुमचा सगळ्या मनी
साथीस घेऊनी मित्र सत्र वाढवी
ज्ञानार्जन-यज्ञे गावगाव चालावी
सर्वावर करुनी प्रेम, पक्ष मालवी
निर्भयतेने विद्यापीठा स्थापन करण्याखुला
विनंती अर्ज तुळा धडकला ॥७॥

अमरावती नगरास शिवाजी शिक्षास्थळ बनवूनी
दाविले परमधास सजवुनी ॥
भूवैकण्ठापरी दिसतसे संस्था पाहताक्षणी
कलेने भरली चहबाजुनी
अति थोर-थोर तरुणास अडवुनी धरी
धन धाव्य मागूनी करि संस्था साजिरी
सेवेस लावली तरुण पिढी ही बरी
कोण विसरि या तुळ्या गुणांना, धर्मापति अन् मुला
याची सेवेला तू पाहिला ॥८॥
याची सेवेला तू वाहिला ॥९॥

अतिकष्टाने जीवन जगूनी त्याग तपस्या करी
बहुजन हीत हृदयाशी धरी
घरदाराला विसर्जनी सगळी वेळ यातची धरी
वन्हाडी जनता उन्नत करी

शासनात बसूनी शेतकरी जगविला
कृषकांचा मेळा दिल्लीला भरविला
तू मुलामुलांच्या हृदयस्थी चमकला
तुकड्या म्हणे पंजाबरावक्षी वश-कीर्ति पावला
विसरि ना भारत तव शक्तिला ॥१४॥

ज्ञानदिप हा विद्यार्थ्याचा, वन्हाडचा हरपला
अरे हा थोर पुरुष लोपला ॥

कु. करूणा भारंबे
एम.ए. भाग-९(मराठी)

ज्ञानार्जी

पंजाबराव नावाने
तेजाब जन्मले होते
जखमाच्या संगे आमुचे
जोडले तयाने नाते

जातीचे गज मोडूनिया
पिजन्यात वादळ शिरले
आमुची रुढीचे मेवे
रागाने दिघले

आमुची सुखाची निंद्रा
पाहावली नाही तयाला
त्वेषाने टोतच होता
टाकाचा करूणी भाला

इंधनापरि तो जळला
चंदनापरि तो डिजला
ज्ञानाची टाके ठिणगी
अगी न अजुनही विडाला

ज्ञानदीप

(लोकमहर्षी डॉ. पंजाबराव देशमुखांच्या मुत्यूनंतर 'ग्रामगीता' कार राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांनी त्या 'विदर्भहृदयसप्राटा' ला वाहिलेली शब्दसुमनांजली)

ज्ञानदीप हा विद्यार्थ्याचा, वन्हाडचा हरपला।
अरे थोर पुरुष लोपला॥५॥

अखिल विश्वकृषकांचा योजक आम्हास का विसरला समाजातूनी ध्वनि गर्जला॥

जनसाधारण - लोकहिताचा प्राण पणा लागला।
अजुनि नच ग्रथ पूर्ण वाचला॥

ज्या लोकहिताची आकांक्षा बावरी।

शिक्षणास सेरी वेळचि अर्पण करी।

पक्षमासम सेवेसाठी घिरट्या भरी।

छत्रपतीची ध्वजा येऊनी नंदादिप उजळला।

हजारो ग्रामासी चमकला॥१॥

वन्हाडात का भारतातही, परदेशी जाऊनी।

शिकविली तरुण मुले धावुनी॥

दारिद्र्याचे पांग फेडले शिक्षणास टेऊनी।

गर्व हा तुमचा सगळ्या मनी॥

साथीस-येऊनी मित्र सत्र वाढवावी।

ज्ञानार्जन-यज्ञे गावगाव चालवी।

सर्वावर करूनी प्रेम, पक्ष मालवी।

निर्भयतेने विद्यापीठा स्थापन करण्या खुला

विनंती अर्ज धडकला॥२॥

अमरावती नगरास शिवाजी शिक्षास्थळ बनवूनी।

दाविले परमधास सजवूनी॥

भवैकुव्यापरी दिसतसे संस्था पाहताक्षणी।

कलेने भरली चहूबाजूनी॥

अति थोर-थोर तरुणांस अडवूनी घरी।

धन-धान्य मागूनी करि संस्था साजिरी।

सेवेस लावली तरुण पिढी ही बरी।

कोण विसरि या तुझ्या गुणांना,

धर्मपति अन् मला।

याचे सेवेला वाहिला॥३॥

अतिकष्टाने जीवन जागुनी त्याग तपस्या करी।

बहुजन हित हृदयाशी घरी॥

घरदाराला विसर्की सगळी वेळ यातची धरी।

वन्हाडी जनता उन्नत करी॥

शासनात बसुनी शेतकरी जागाविला।

कृषकांचा मेळा दिल्लीला भरविला।

तू मुलामुलांच्या हृदयरथी चमकला।

तुकड्या म्हणे पंजाबरावश्री यश-किर्ती पावला

विसरि ना भारत तव शक्तिला॥४॥

ज्ञानदीप हा विद्यार्थ्याचा वन्हाडचा हरपला।

अरे हा थोर पुरुष लोपला।

रोशन कट्यारमल

एम.ए.भाग-९ (मराठी)

कविता

१) विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी सुरु केले

श्रद्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय।

बहुजनाच्या विद्यार्थ्यासाठी असे ज्यांनी

कार्य केले अनेक॥१॥

२) अस्पृश्याच्या मंदीर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला।

पाठवण्याचा अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला।

सर्व जाती धर्माचा विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी छात्रालय

बनले॥२॥

निलेश आमटे

बी.ए.भाग-९

जनसंस्कृतीच्या पोशिंदा

हे माहानायका
शतकापूर्वी तू शेतकऱ्याच्या घरी
राधैश्यामच्या उदरी जन्माला आला
आणि मातीचा धर्म उद्भारून गेला
तेहा असहाय्य शेतकऱ्यांच्या
शेतातील कणसांचे दाणे
आनंदाने डबडबून आले
वखर-नागरांनी परस्परांना
गच्छ अलिंगन दिले
कापसाच्या चांदी म्होरं
झुकूली चंदन झाडे
आशेने मासाळली
किसानांची हाडे

हे माहानायका
तू भाकरीला जगला
आणि भाकरीला जागला
किसानांच्या हक्कासाठी
शिवरायांप्रमाणे वागला
तू अपार शिकलास
आणि शिकविली बहुजनांची लेकरे
जातपात धर्म बंधन घिटे पडे तुड्यापुढे
तुड्या प्रज्ञेचे कोणते गावे गाणे!

तुड्या शर्थीपुढे आकाशही ढेंगणे
किती गावे तुड्या कितीचे पोवाडे
तुच सताड उघडून दिलीप बापा
आम्हा उपेक्षितांना सर्व विद्येची कवाडे

तु पंडित्य पंडितांना लाजविले
संस्कृतविद्येचे पाठरपीठ गाजविले
तू जिंकले शिक्षणाचे
अनेक महागड
आयुष्यभर केली वंचितासाठी
अहोरात्र धडपड
आणि अखेर तुच झाला
त्यांच्या सावली वड

घटना शिल्पकराच्या पाठीशी
प्रसंगी तुच धैर्याने उभा टाकला
तु अनेक मातब्बरांना वाकविले
पण हे धारोदत्त नायका....
तु मात्र कधी नाही वाकला।
तू येऊरतो...
इथे नव्हता कुणी
अनंदात्याचा वाली
'खेड्यातले रेडे' म्हणून
मंडळी हिणवत गेली
तू आला-संचारला,
ती धन्य झाली
कास्तकारांच्या हाती आल्या क्रांतीच्या मशाली
भारतवर्षात तुड्यामुळेच हिंवी क्रांती झाली
भाऊसाहेबांविना दुजा कोण झाला वाली?

हे महानायका
तुच खरा आमच्या जनसंस्कृतीचा
पोशिंदा!
तु नेत्यांचा नेता अन् देशभक्त खरा!!
शेतातील पिके तुझे
सदा गातात गाणे
मायमाऊली-शेतमाऊलीची

गहिवरतात मने
शेतकऱ्यांना-कष्टकऱ्यांचा
तु जातिवंत सम्मान
तुड्यामुळेच ताठ झाली
भुमिपुत्रांची मान

बलीराजा अन शिवाजी
प्रत्यक्ष पहिले नाहीत आम्ही
पण अनुभवले खात्रीने
दोन्ही रूपात तुम्ही

कु. रश्मी कळसकर
एम.ए.भाग-९ (मराठी)

‘‘आठवणीतला मिळ’’

आठवणी तुइया मी,
हृदयात रुजवत होतो
क्षणभर वेळेच्या ओघात,
आनंद घेत होतो
क्षणभर केलेले कर्म,
मनातच हसवत होते,
मित्र पुळा असे मिळतील का ?
याची आठवण देत होते
मित्रामधील गपागोष्टी,
अजुनही डोळ्यात पानावतात
भेट होईल कधीतरी... !
अडथळयात कितीही असलो,
तरी मला मदत करायचे
चुकळे काही माझे तर,
मला मात्र सावरायचे
धावपडीच्या युगात भेटीगाठी
कमी झाल्या, पण,
आठवणी त्याच्या मनातच
रुजत राहिल्या
मनी थोर त्या आठवणी
हृदयात घर करत होत्या,
वेळेसोबत युद्ध करत,
काळजाळा रुतत होत्या
वाट बघत असतो,
अजुनही नव्या दिवसाची,
कधी भेट होईल माझी,
अन् माझ्या जुन्या मित्राची
ईश्वरचरणी प्रार्थना करतो,
घरसंसार त्यांचा चांगला राहो,
असेच हृदयात घर करणारे मित्र
मला नेहमी भेटत राहो.... !

अंकुश राजु कांबे
बी.एस्सी. भाग- 9

आयुष्याला घावे उत्तर...

असे जगावे दुनियेमध्ये, आत्मनाचे लावून उत्तर,
नजर रोखुनी नजरेमध्ये, आयुष्याला घावे उत्तर...
नको गुलामी नक्षत्रांची, भीती आंधळी तान्यांची,
आयुष्याला भिंडतानाही, चैन करावी स्वप्नांची....
असे दांडगी इच्छा ज्याची, मार्ग तयाला मिळती सत्तर,
नजर रोखुनी नजरेमध्ये, आयुष्याला घावे उत्तर..
पाय असावे जमीनीवरती, कवेत अंबर घेताना,
हसू असावे ओठांवरती, काळीज काढुन देताना..
संकटासही ठणकावून सांगावे, आता ये बेहत्तर,
नजर रोखुनी नजरेमध्ये, आयुष्यमान घावे उत्तर..
करून जावे असेही काही, दुनियेतुनी या जाताना,
गहिवर यावा जगास सांन्या, निरोप शेवटचा देताना....
स्वर कठोर त्या काठाचाही, क्षणभर व्हावा कातर-कातर,
नजर रोखुनी नजरेमध्ये, आयुष्याला घावे उत्तर....

कु. महेश कि. बुंदे
बी.कॉम. भाग- ३

चारेळी

“सरकार प्रत्येक
शेतकऱ्याच्या जवळ जाऊ
शकत नाही त्यासाठी
शेतकऱ्यांनीच एकत्र येवुन
स्वतःच्या प्रश्नांवर चर्चा करून
त्यावरील तोडगा एखाद्या
प्रकल्पांच्या स्वरूपात सादर
केला, तर मात्र ते अधिक
परिणामकारक घेऊ शकेल

कु. महेश कि. बुंदे
बी.कॉम. भाग- ३

डॉ. यंजाबरगव देशमुख

यांची मानवंदना

ते सुर्यवंशीचे राजे विख्यात भुवनत्रयी।
नेमस्त न्यायनीतीचे, करीती धर्मस्थापना॥

धन बाढे मन बढे गयो, नाहिन मन घट होय।
जो जलसँग बाढे जलज, जल घट घट न सोय।

चांद रवि चांदण्यादिकांचा जडाव याच्या परा।
सुगंध दई खुल्या महाला आंब्याचा फुलवरा॥

नेत्राचे केले दिवे, तक्हाताचा पाळणा।
तुझ्यासाठी बाळा, माझा पालव विझणा॥

गगन माय याल, रविचंद दीपक बने।
तारक मंडल जनक मोर्ती॥

धूप मल्यानिलो पव चॅवरी करै।
सफल बनराई फुलन्न ज्योति॥

“मजहब नही सिखाता आपसमें बैर रखना।
हिन्दी है हम वतन है हिंदोस्ताँ हमारा॥

कला अपार नि अल्पचि काल।
धर घ्यानी अन् गाडी हकाल॥

लोकाभिरामं रणरंगधीरं। राजीवनेत्रं रघुवंशनाथम्।
कारुण्यरूपं करुणाकरं तं। श्री रामचंद्र शरणं प्रपद्ये॥

मिस्टर नानाभाई तुम्ही जो धाडलात सर्हंट।
गुड फॉर नायिंगे आहे यास्तव आम्हा दुजी असे वॉट॥

पंचमेड हनि षष्ठ वा शाकं पचति स्वेगृहे।
अनणी चाप्रवासीच स वारिचर मोदते॥

तुलसी करपर कर धरो, करतल कर न धरो।
जी दिल करतल कर धरो। वा दिन मरन करो॥

विद्या वित्तं शिल्पं तावत्राप्जीति मानवः सम्यक।
यावद प्रजति न भूमि देशोदशान्तर हष्टः॥

और तो तीरे सभी, जलबुंद ना जब थालमें।
पर वही तोरा गडी, भर लाटमें तिर जा रहा है॥

इमारती हिन्दीकी लंडनमें अदा भूल गए।
केकको खाके सिंवाइयोंका मजा भूल गए॥

गुजिस्ता खाबो, आयन्दा खिलायस्त।
गनीमत पां दमरा कि हालस्त॥

“समुद्र बंदिस्त माङ्गिया तनूत।
पृथ्वीचा आकांत माङ्गिया अणूत॥”

समर्थीचे रक्त तुझ्या धमन्यात प्रवाहित।
समवटीच्या चैतन्याने तुझे प्राण प्रकाशित॥

अंकुश तेलगोटे
एम.ए.भाग-२ (मराठी)

डॉ. भरुचाराहेराचा गुणग्रैव

ज्ञानदीप हा वन्हाडचा हरपला
अरे हा थोर पुरुष लोपला

शासनात बसुनि शेतकरी जगविला
कृषकाचा मेळा दिल्हीत भरविला

तुकड्या म्हणे श्री पंजाबराव किर्तीला पावला
विसरी ना भारत व शक्तिला

कु. गायत्री मोहन रामेकर
वर्ग १२ (कार्मस)

डॉ. पंजाबराव देशमुख यांची मानवंदना

वैदर्भी उफाळलेल्या कृषीरत्ना
अर्पित तुजला काव्यमानवंदना ॥६॥

भुषवूनी कंद्रीय कृषीमंत्रीपद
जोपासली कृषी समृद्धी संपदा
उभारूनी कृषी महाविद्यालयांना
भुमिपुत्रास दिली कृषी साधना
रुजवूनी जपानी भात शेती कल्पना
आश्चर्यचकित केले भावा
कृषकांना ॥९॥

एकसंग करत्या बठीराज्याला
भारत कृषक समाज घडला
देवूनी अनुदान मधुमुखी पालना
सहाय मिळे पराग सिंचना ॥१२॥

कडूनिंबाच्या निंबोळी पाणा
तेल काढूनि बनविल्या साबणा
पिक स्पर्धेचे रोपटे लावूनी
उत्पन्न वाढीस दिले खतपाणी ॥३॥

ज्ञानगंगा पोहचविली घरोघरी
आता गोरगरिबांची काळजी सरी
डिजविली काया चंदना सम परी
तुम्हीच मिटविली अज्ञान अंथश्रद्धा खरी ॥४॥

वैदर्भी उफाळलेल्या कृषीरत्ना
आर्पितो तुजला काव्यमानवंदना ॥५॥

वैष्णवी न. फरकुंडे
बी.एस्सी. भाग-९

डॉ. पंजाबराव उपार्ख्य भाऊसाहेब देशमुख

जसलात जरि तुम्ही जन्मदाते आमुचे,
तरिही शिक्षणाच्या क्रांतीने आपण दिले आम्हा नवे
जन्मदान
आपले नाव जरी ध्यानी आले,
तरिही अभिमानाने ताठ होते आमुची मान

शेतक-न्यांच्या श्वास आपण,
गोरगरिब विद्यार्थ्यांसाठी तर आपण देवसमान
शिक्षणाची गंगा पोहचवून घरोघरी आपण,
भागविली हो अनेकांची अशिक्षिततेची तहान

शेतक-न्यांच्या खचलेला धीर बघताच,
आपण निष्ठेने उगवूनी दाखविले ओसाड ठिकाणी रान
हे शिक्षणमहर्षी आपण आमुच्या पदरी टाकले,
अन्नधान्याबरोबरच शिक्षणाचेही दान

हे गोरगरिबांसाठी शिक्षणाचे द्वार खुले करून देणाऱ्या
देवता,
हे वचन देतो आपणास नाही झुकू देणार आपली मान
आपल्याच कृपेमुळे मिळालेल्या शिक्षणातुन,
अशीच उंचावत राहू आपली शान

ऐरणी हेमंतराव राऊत
बी.एस्सी. भाग-३

सुविचार

<p>१) काही शिकायला गेले तर काही सांगायचे राहिले...
तुफानची बस आउट ऐकून काही बिन बरसात ही बह गेली.....</p> <p>२) काही सांगण्यासारखा गोष्टी सांगत राहिल्या कि या जिंदगीच्या खेळामध्ये काय आहे रिश्ते डे है</p> <p>३) काल धुपासे लोकांनो आज तकलीफ बारिशसे...
तक्रारी बेशुमार आहे इंसाजकी आदित्य....</p> <p>४) आधीच्या पहिल्या हड्डोंचा लडा मी तुझ्या वयातल्या अनेक वर्षांचा मोठा आहे.....</p> <p>५) बिन धागे सी झाला हो जिंदगी सिलटी कुछ...बस चुभती ही जा रही है....</p> <p>६) जगात आपण फक्त जरा हिंमत करा...
ख्वाब बदलवू हकीकत फक्त तु जरा प्रयत्न कर...</p> <p>७) जगाची पुस्तक नाही पण....
जमाना वो उस्ताद जो काही गोष्टी सांगतो !!!</p> <p>८) काही चुक आणि काही मुकाबले नाही आनंदी आहे मी स्वतःची ''गिरता आणि ''सभाषण'' चालू आहे.....गिराडा नाही मैने</p> | <p>९) जीवनाचा सर्वात मोठा गुरुत्व आहे...
कारण जो आजीत सीता आहे तो नाही आणि नाही</p> <p>१०) ''थक'' माझ्या आवडीचे ठिकाण आता काहीही चांगले नाही ''इजहार'' नाही...</p> <p style="text-align: right;">कु. पुनम गजानन कांबे
बी. ए. भाग-९</p> <p style="text-align: right;">***</p> |
|---|--|

डॉ. पंजाबराव देशमुख चारेकी

दुख दारात उभे सरी
उर माझा भरला नाही
जिथे आसवाचा पुर असे
आज तो किनाराचा उरला नाही

क्रांती सिंहाची व्यक्तीगट मैत्री
तोडणे आवश्यक आहे असे
मला वाटत नाही
आजही आजीव मैत्री तुटायला पक्थ हे
कारण होऊ शकते

प्रशांत दिपक वाकोडे
बी. ए. भाग-३

डॉ. पंजाबराव देशमुख

कविता

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा
नेता एक।
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥४॥

विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी सुरु केले श्रब्धानंद
छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय
बहुजनाच्या मुलांसाठी असे त्यांनी काय केले अनेक ॥१॥

अस्पृश्याच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला।
पाठावण्याच्या अधिकार मिळवून देण्यासाठी
मिळवून देण्यासाठी लढा दिला।
सर्व जातीधर्माच्या विद्यार्थीसाठी त्यांनी
छात्रालय बनविले एक ॥२॥

शेतकऱ्याच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज
न्याय हक्कासाठी काढली संसदा भारत
कृषक समाज ॥

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता
एक
म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥५॥

कु. सोनल मदनराव सरोदे
बी. ए. भाग-९

धन्य धन्य भाऊसाहेब

धन्य धन्य हो भाऊसाहेब
आम्हा बहुजनांच्या सुखसमृद्धीचे
कल्पवृक्ष तुम्ही ठरले
धन्य धन्य हो भाऊसाहेब आपण
धन्य धन्य हो जाहले..

अंधारास गिळून सुर्यास उगवून
आपण जगाला जागविले
बळीराजाच्या रक्षण क्रांतिज्योतिने
भारतभूमीला हसविले

“जयजय शिवरायाच्या” घोषणेने, जणू आकाशात
झुकविले

धन्य धन्य हो भाऊसाहेब आपण... ॥१॥

रुढी अंधश्रद्धेच्या गुहेत शिरून
काजव्यानाही जागविले
संसदेचे रंगमंच गाजवून
दृष्ट नितिलाही नमविले

दिन दलित माताभगिनी मुक्तीचे जणु जलामृत घट
ठरले

धन्य धन्य हो भाऊसाहेब आपण.... ॥२॥

शिक्षण परिस सर्व जनांना स्पर्शून
स्वर्ण, सुर्वर्ण घडविले
अन्याय अत्याचाराच्या शृंखला कापून
आम्हा, स्वमुक्तिस चेतविले

वऱ्हाडचे बाळ ‘पंजाबराव’ आपण मृत्युंजय दिव्यात्मा
आमुचे धन्य धन्य हा भाऊसाहेब आपण... ॥३॥

कु. वैष्णवी सहारे
बी. एस.सी भाग-९

कृषकाच्या लोकनेता

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एक!

ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥४॥

विद्यार्थीच्या निवासासाठी सुरु केले श्रब्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय। बहुजनांच्या मुलासाठी असे ज्यांनी कार्य केले अनेक ॥१॥

अरपृश्यांच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला

पाणवळ्याचा

अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा।

सर्व जातिधर्माचा विद्यार्थ्यासाठी ज्यांनी छात्रालय बनविले एक ॥२॥

‘शेतकऱ्यांच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज न्यायहक्कासाठी काढला संख्या “भारत कृषक समाज शेतकऱ्यासाठी सरकारशी लढला पण शेतकऱ्याचा लेक ॥३॥

विद्यार्थी, शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एक।

म्हणजे डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥५॥

कवी - दादासाहेब
गोवर्धन भास्कराव वाय

कु. संप्रदा राजु खाडे
बी.ए. भाग-९

विदर्भरत्न

१) विद्यार्थी शेतकरी व सर्व सामान्यासाठी कार्य करणारा नेता एक तो म्हणजे ते म्हणजे डॉ. पंजाबराव देशमुख।।

२) विद्यार्थ्यांच्या निवासासाठी सुरु केले श्रब्धानंद छात्रालय तर शिक्षणासाठी विद्यालय बहुजनांच्या मुलासाठी असे ज्यांनी कार्य केले ते विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।

३) अस्यूश्यताच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला वाणवळ्याच्या अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला सर्व जातिधर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी जाती छात्रालय बनविले एक विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख

४) शेतकऱ्याच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज न्यायासाठी काढली संस्था भारत कृषक समाज शेतकऱ्यासाठी सरकारशी लढला तो शेतकऱ्याच्या मेळ तो विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।

५) विद्यार्थी शेतकरी व सर्व सामान्यासाठी कार्य करणारा नेता म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख।।

कु. प्रिती नरेश वाकोडे
बी.एस.सी. भाग-९

चारोळी

१) टुळख दारात उभे तरी,

उर माझा भरला नाही

जिथे आसवांचा पूर असे

आज तो किनाराच उरला नाही

२) क्रांती सिंहाची व्यक्तीगत मैत्री

तोडणे आवश्यक आहे असे मला वाटत नाही

आमची आजीव मैत्री तुटायला पक्ष हे

कारण होऊ शकत नाही.

ज्ञानवंत भाऊसाहेब

एका लहानशया पापळ गावात !
जन्मले भाऊ शेतकऱ्यांच्या घरात
देशमुख घराणे उजहण्या आला भाग्यवंत
विदर्भात चमकला हिरा गुनवंत
अंबादेवीचे दर्शन दिले अस्पृश्यांना
धावून गेला त्यांच्या करूण हाकांना
विश्व हिंदु परिषद गाजविली मोर्शीत
लाला लजपतराव सर्व बैसले खुर्चीत
मान-मरातब सारे काही
परी कशाचा अहंकार नाही
हरितक्रांती केली पंजाबाते
तशीच क्रांती केली त्याने विदर्भात
घरोघरी पुजिती पंजाब-पंजाबी
आम्ही ही पूजन करू तयाचे वैदर्भी
काय वर्णावे सद्गुण नसे माप
गरीब, कृषक, दलितही हो मित्र
त्यांच्या पुण्याईने बनु आम्ही सन्मित्रा
कोटी-कोटी दलीतांसाठी
डिजविला देह कार्यासाठी
लाडके आमचे भाऊ
दिधला जयाने गोड-गोड खाऊ
राव असो या रंक
कधी ना मोजिला तयाने अंक
दलितही मित्र तयाचा
अज्ञान भरला ज्ञान घास
कधी कशाची न केली आस
परदेशी आला जयाला स्वानुभव खास
त्या त्रासाचा र्पर्श न हो अन्य कुणास
म्हणून उघडविले तयाने छात्रालय विदेशास
कारभार पहावा नेमिले ज्ञानवंत गुणवंतास
भाऊराया प्रयास घ्यावे विनम्र अमुचे
सदा असावे शुभाशिर्वाद आम्हा तुमचे

कु. अंबिका संजय मानकर
बी.ए. भाग-९

शेतकऱ्याचा लेक

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी
कार्य करणारा नेता एक !
ते म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव देशमुख ॥६॥

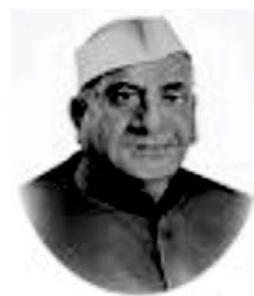
विद्यार्थ्याच्या निवासासाठी सुरु केले श्रद्धानंद छात्रालय
तर शिक्षणासाठी श्री शिवाजी विद्यालय बहुजनाच्या
मुलांसाठी असे त्यांनी काय केले अनेक ॥७॥

अस्पृश्याच्या मंदिर प्रवेशासाठी सत्याग्रह केला ।
पाठविण्याच्या अधिकार मिळवून देण्यासाठी लढा दिला ।
सर्व जातिधर्माच्या विद्यार्थ्यासाठी
ज्यांनी छात्रालय बनविले एक ॥८॥

शेतकऱ्याच्या प्रश्नाविषयी संसदेत उठविला आवाज
न्यायहक्कासाठी काढला संसदा ''भारता कृषक समाज
शेतकऱ्यासाठी सरकारशी लढला जा शेतकऱ्याचा
लेक ॥९॥

विद्यार्थी शेतकरी व सर्वसामान्यासाठी कार्य
करणारा नेता एक म्हणजे विदर्भरत्न डॉ. पंजाबराव
देशमुख ॥६॥

विशाल पुरुषोत्तम वाघमारे
बी.ए. भाग-९

चारेळी

- १) आज असतं तर उद्या नसतं
म्हणूनच ते हसत हसत जगायचं असतं
कारण इथं कुणी कुणाच नसतं
जाणारे दिवस जात असतात
.....येणारे दिवस येतच असतात
जाणाच्यांना जपायचं असतं
येणाच्यांना घडवायचं असतं
आणि जीवनाचं गणित सोडवायचं असतं..
- ८) पण प्रयत्न इतके करा
की, परमेश्वराला देणे भागच पडेल...
- २) जीवनात चांगल्या माणसांना
शोधू नका, स्वतः चांगले व्हा
आणि कुठेतरी
तुम्हाला शोधत येईल
- ९) मी माझ्या आयुष्यात प्रत्येक व्यक्तीला
किंमत देतो
कारण जे चांगले आहेत ते साथ देतील
व जे वाईट असतील ते अनुभव देतील...
- ३) १०) “ज्ञानाने, ”मानाने” आणि “मनाने”
इतके मोठे व्हा की”
“भाग्यवान या शब्दाचा अर्थ
तुमच्याकडे बघुन समजेल....
- ४) ११) आजचा दिवस मी
उमेदीने, हिंमतीने, जिद्दीने आणि
मनापासून जगेन कारण हा दिवस
माझ्या आयुष्यात पुन्हा कधी उगवणार नाही
हे मला ठाऊक आहे...
- ५) कु. महेश कि. बुंदे
बी.कांम. भाग-३
- ६) ७) जगा इतके, की आयुष्य कमी पडेल
हसा इतके, की आनंद कमी पडेल
काही मिळेल तर नशिबाचा खेळ आहे
- ***
-

कृषिमहर्षी भाऊसाहेब

महेश किसनराव बुंदे
बी.कॉम. भाग-३

विदर्भ के शिक्षण शिल्पकार और भारत के कृषि क्रांति के अग्रदूत 'डॉ. पंजाबराव देशमुख' विदर्भ का शैक्षणिक विकास, भारत की खेती, किसान और बहुजन आंदोलन का इतिहास लिखते समय, भाऊसाहेब का नाम 'स्वर्ण शब्द' में लिखा जाएगा। इनके कामयाबी की यशोगाथा एक 'सामाजिक विचार' से एक सफल' कृषि राजनेता' तक का सफर कैसे रहा, ऐसे महान आत्मा के बारे में आज हम जानेंगे।

डॉ. पंजाबराव देशमुख (भाऊसाहेब) का जन्म २७ डिसेंबर, १८९८ को अमरावती जिले में ''पापड'' गाव में किसान परिवार में हुआ था। भाऊसाहेब ने पापड गाँव में कक्षा तिसरी तक पढ़ाई की। चौथी कक्षा के अध्ययन के लिए, उन्हें चंद्र रेत्वे के प्राथमिक विद्यालय में भर्ती कराया गया। उनकी माध्यमिक शिक्षा कारंजा (लाड) में हुई। उन्होंने अमरावती के हिंदु हाईस्कूल से मैट्रिक पास किया। भाऊसाहेब ने पुने के फरवर्युसन कॉलेज से इंटरमीडिएटर तक शिक्षा ली। उच्च शिक्षा के लिए वे १९२० में इंग्लैंड गए। वेद वाह्मय का धर्म की उत्पत्ति और विकास उन्होंने इस ग्रंथ को लिखा और ऑक्सफोर्ड विश्वविद्यालय से पी.एच.डी. उपाधि प्राप्त की। वे गरीबों के दुःख दूर करनेवाले डॉक्टर और पिछडे दबे कुछ लोगों के अन्याय को दूर करने के लिए लड़ने वाले बैरिस्टर बन गए। भाऊसाहेब देशमुख और कर्मवीर भाऊराव पाटील दोनों ही महाराष्ट्र के शिक्षा शिल्पकार हैं। प्राचीनकाल से शिक्षा पेट उच्चवर्णीय का कब्जा रहा है। महात्मा ज्योतिराव फुले ने पहीली महिला शिक्षा सुरू की। महिलाओं और शुद्रों को शिक्षा का अधिकार नहीं था। उनके लिए प्राथमिक शिक्षा आवश्यक है। इन कार्यों के लिए राजर्षी शाहु महाराज जैसे महान प्रतिष्ठीत लोगों में स्कूल खोला और बहुजन शिक्षा को प्रोत्साहीत किया। कर्मवीर भाऊराव पाटील ने एक रैयत शिक्षा संस्थान खोला और शिक्षा के प्रवाह को पश्चिम महाराष्ट्र में घर तक पहुंचाया। इन्हीं कार्यों को डॉ. पंजाबराव देशमुख (भाऊसाहेब) पूर्व महाराष्ट्र में

किया। १९३१ में भाऊसाहेब ने अमरावती में शिवाजी शिक्षण संस्थान की स्थापना की। यह कॉलेज सुरुचाती दौर में कचरा कॉलेज के नाम से प्रख्यात थी। आज यह संस्था १९४ से अधिक संस्थानों का संचालन कर रही है और आज के तारीख में महाराष्ट्र में सबसे आगे है। जिसमें कॉलेज, हाई स्कूल, चाइल्ड टेम्पल, प्राइमरी स्कूल, हास्टल, मेडिकल कॉलेज, इंजिनियरिंग और अंग्रीकल्चर स्कूल शामिल है। इनमें से कई संस्थान सबसे आगे हैं और लाखों-करोड़ों की संपत्ति बन गई है। वर्ष १९५० में राष्ट्रपति डॉ. राजेंद्र प्रसाद ने सार्वजनिक विश्वविद्यालय का उद्घाटन किया। १९६० में उसी वर्ष विक्रमादित्य भाऊसाहेब में ७ महाविद्यालयों की स्थापना की और इसी वर्ष रसिया का प्रवास किया।

किसान के नेता बहुत हैं लेकिन किसान के आँसु पौष्टिकवाले, उनका दर्द समझने वाले बहुत कम मिलते हैं। भाऊसाहेब किसानों और शोषितों के उद्धारकर्ता थे। सन १९३० में भाऊसाहेब वराड (मध्यप्रदेश) के शिक्षण व कृषिमधी बने। सन १९३१ में उन्होंने कर्जलवाद अधिनियम पारित किया। किसानों को सावकारी से मुक्त किया, भाऊसाहेब वर्ष १९५२-५३ में भारत में कृषि मंत्री थे। इस कालखंड के दौरान कृषि और कृषकों के लिए क्रांतिकारक कार्य किये। पंजाब के किसान भाऊसाहेब को ''पंजाबराव पंजाब'' के कहने लगे। सन १९५५ में भाऊसाहेब ने ''भारत कृषक समाज'' की स्थापना की। १९५९ में दिल्ली के ''विश्व कृषि प्रदर्शनी'' में भाऊसाहेब को डॉ. राजेंद्र प्रसाद, पंडित जवाहरलाल नेहरू आदि द्वारा किया गया था। भाऊसाहेब मधुमक्खी पालन खाद्य भंडारण कृषि मशीनरी, राष्ट्रीय कृषी सहकारी क्रम संघ, भारतीय कृषी सहकारी परिषद जैसे कई संगठनों के संस्थापक और अध्यक्ष थे। जापानी धान की खेती में उनका उपयोग उल्लेखनीय है। भाऊसाहेब कृषि विद्यापीठ कल्याना के जनक थे। इसलिए ''पंजाबराव कृषि विश्वविद्यालय'' का नाम विदर्भ के कृषी विश्वविद्यालय के लिए सार्थक है।

भाऊसाहेब १९४६ में इवेंट बाऊसिल के सदस्य बने। डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ने उनके काम को सम्मानित किया। शिक्षक, कृषि, सहकार, अस्थियता उदयार जाती भेद निर्मूलन, जैसे अनेक क्षेत्रों में भी योगदान दी।

भाऊसाहेब ने जापान, जी जनक के चीन, रूस, अमेरिका आदि देशों का भी दौरा किया और अपने कोई संगठनों का नेतृत्व भी किया।

१३ और १४ नवंबर १९२७ को डॉ. बाबासाहेब और भाऊसाहेब के माध्यम से अमरावती में मंदिर प्रवेश के लिए परिषद बुलाई गई थी। मंदिर के लिए प्रवेश चालू हुआ। यह महाराष्ट्र का पहिला मंदिर प्रवेश सत्याग्रह था। २ मार्च १९३० में डॉ. बाबासाहेब ने नाशिक का कालाराम मंदिर सत्याग्रह किया था।

एक कदम स्वच्छता की और

मतवालों की टोली निकली,
सुन्दर चमन बनाने को
चम-चम करता स्वच्छ दमकता,
अपना वतन बनाने को ।

दिल के सच्चे साफ हैं हम
ये दुनिया माने सदियों से
चलो साथियों निकलें अब
भारत को स्वच्छ बनाने को ।
हमने देखे कई करीबी
घोषित दिल के सच्चों को
ज्ञानी ध्यानी, महज कागजी,
देखा अच्छे अच्छों को ।
बड़ी बड़ी बातें तो कर लीं,
छोटी बात भूला दी है
किस प्रकार की अलमस्ती है,
ये कैसी आजादी है ।
कैसे इनको समझायें हम,
क्या रह गया बताने को
चलो साथियों निकले अब
भारत को स्वच्छ बनाने को ।
‘‘सीधा साधा वेश था
ना कोई अभिमान ।
खादी की एक धोती पहने
बापू की थी शान।’’

कु. दशना सु. ढोलवाडे
बी.कॉम.भाग-२

भारतमाता अंधियारी की....

भारतमाता अंधियारो की
काली चादरों में लिपटी थी।
पराधिनता की बेड़ी
उनके पैरों से, चिपटी थी।
या हृदय दग्ध, धू-धू करके
उसमें ज्वालालं उठती थी।
भारत मां के, पवित्र मन पर
गोरों की फौजे पलती थी।

गुजरात राज्य का, एक शहर
हैं जिसका नाम पोरबंदर
उस घर में उनका जन्म हुआ ।
या चमन हमारा धन्य हुआ ।
दुबला-पतला छोटा मोहन
पढ़-लिखकर, वीर जवान बना।
या सत्य, अहिंसा, देशप्रेम
उसकी रग रंग में, भी था-सना।
उसके इक-इक आवाहन पर
सौं-सौं जन दौड़े आने पे।
सत्य-अहिंसा दो शब्दों के
अद्भूत सख्त उठाते थे।
गोरों की काली करतुतें,
जालियावाले बागों का गम ।
रह लिए गुलाम, बहुत दिन तक,
अब नहीं गुलाम रहेंगे हम ।
जुलहे-निलहे खेतिहर तक
गांधी के पीछे आए थे।
दांडी, समुद्र तट पर आकर
सब अपना नमक बनाए थे।
भारत छोड़ो, भारत छोड़ो,
हर ओर, यहि स्वर उठता था ।

कु. ईश्वरी सं. धोटे
बी.कॉम.भाग-२

Early Life

Shyam Thappan
B.A. I

Famously known as Bhausaheb Deshmukh was a social activist and a farmer's leader in India. He was the minister of agriculture in the first cabinet of pandit Jawaharlal Nehru in 1952. He was born at papal in Amravati district of vidarbha, Maharashtra on 27 December 1898. His childhood days were spent hapily at papal. His father name was shamrao and mother name was Radhabai. His original surname was "Kadam" After completing his primary education at home, he was sent to songaon at first and then to karanja La. He got his highschool education at karanja lad up to ninth standard. then he took admission in Hindi High school, Amravati. After that he went to fergusson college at pune.

In those times there were no facilities of higher education in India. Many student used to go to england for further edcuation. So he also wanted to be a Barrister from cambridge university. Despite too much poverty at home, he managed to make money to go to England. He took barrister degree in 1921. He also took M.A. honours in Sanskrit and done Ph.D. with the subject origin and development of religion in vedic literature.

He was attached with Sata shodhale Samaj of Mahatma Phule. He did Satyagraha for entry to untouchables in Ambabai Temple, Amravati, which was a very strongly condemned by the upper castes. Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar supported him in this movement. As a human being he started his movement. Finally management of temple allowed untouchable to enter the temple of Ambadevi "Charity always begins from home is good/phrase but everyone must follows it. Dr. Panjabrao Deshmukh also started equality movement from his home. After death of father his mother asked him to conduct traditional activity." Shradhha" with Brahmins. He brings

intouchables students from his school hostel to home and his mother treated them as Brahmins. Meal was served by some white dressed youngers. After dinner all friends wished Bhausaheb for serving good meal to them. Bhausaheb replied that younger's Who serving them food are intouchables and they are responsible for making good meal. All friends were surprised to listen him. So many such events were conducted by Dr. Deshmukh to remove untouchability from our Society. Deshmukh knew that prosperity would be achieved only when the weapon of knowledge became available to all. for this purpose he established shivaji Education Society. There is an Agricultural university named after him at Akola. i.e. Panjabrao Deshmukh Krishi Vidhyapeeth. He was a well known educationalist who well cemented the foundation of education not only in vidarbha but throughout the Maharashtra region. Deshmukh knew that prosperity world come only when the weapon of knowledge became available to all. For this purpose in 1931 he established shivaji Education Society at Amravati. Today this education Society is at Second in Maharashtra. This Society has 24 degree colleges. 54 intermediate colleges. +5 high Schools and 35 hostels. There is an Agricultural university by his name at Akola i.e. Panjabrao Deshmukh Krishi Vidyapeth.

He was a well known educationlist who well cemented the foundation of education of not only in Vidarbha but through out the Maharashtra region.

He appeared many cases in the district court of amravati from the side of poor peasants. But the main case was British gout. V2 Azad Hind Sena, in Which he assisted Jawarla Nehru.

Social Media Shayari

Chehre pe facebook si roubak hai,
dil whatsapp hua ja raha hai,
samaj se katkar bhi,
Insan social haa ja raha hai

what is social media

Social media refers
To the channel of
Interaction among people
In which they
Create Share and
SuffiLe different types
of information and
ideas as in a
Diverse world of
Virtual communities
And social networks

Ku. Kajal Kale
B.A. Part -2

Master

Life is like a bicycle
which goes up and down from the hills
for going on top we have to pay
and to come on the ground we have to stay

From the top when we see other riders
then we realise they are real fighters
We should respect their hope
because if we stop we find a slope

Each rider has their master
who improves their specific character
every master loves their rider
and grows up their secret fighter

Ku. Rutuja Ambuskar
B. A. II

Nazar OR Nazariya

Jaha log badi gadi na hone per senti ho jaate
hai...

Wahi kuch thik se chal bhi nhi pate hai
Jaha log barish ke pani me bhi khushiya dhoond
late hai....

Wahi kuch khushiyo ke samandar me
bhi
aansoo bahate hai
Jaha log aish wa aaram me bhi bechain hote
hai

Wahi kuch station ke bench per bhi
chain ki neend sote hai.

Nazariyein badal gai to zindgi sambhal jai gi
pareshani ki raatien zarror hai
sukoon bhari subha bhi
Beshak raasta Mushkil hai....
khud per bharosa rakhein
Manzil khushiya saath laigi

Ku. Sakshi Kale
B.Sc. 1

Childhood

Bahut yaad aate hai
Wo lamhe bachpan ke
Wo bachpan ki baate
Wo adhure se rishte
aur kuch na milne per
aanko ki barsaatien
Wo saath me hasna
Wo saath me rona
aur khel kar sona
wo be wajah jhadgadna
phir sorry ken kar kan pakadna
Wo garmi ki chuttiya ka intezar
Wo barish ki bundhoo se pyaar
Wo kagaz ki kashti metairna
Wo mitti ke khilaono kse khelna
Wo bina degree ke doctor engineer
Teacher-banne ka shawlk

Ku. Divya Khandekar
B. Com. II

मराठी विभाग

या सत्रात मराठी विभागातर्फे खालील उपक्रम राबविण्यात आले.

१. संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ पुरस्कृत संत मारोती महाराज व्याख्यानमालेचे आयोजन करण्यात आले होते. या व्याख्यानमालेत डॉ. सुनंदा गडकर यांनी अभ्यासपूर्ण व्याख्यान दिले.
२. मराठी वाङ्मय मंडळाद्वारे २७ फेब्रु. २०२० रोजी जागतिक मराठी दिनानिमित डॉ. दिनदयाल ठाकरे यांचे संत साहित्य या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
३. मराठी विभाग अंतर्गत संशोधन केंद्रात दोन विद्यार्थ्यांची नोंदणी करण्यात आली.
४. दसरा महोत्सवात शिवर्दण्य या भित्तीपत्रकाचे प्रकाशन करण्यात आले.
५. वार्षिक उत्सवाअंतर्गत वादविवाद स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.

डॉ. एम.एन. भिलपवार
विभाग प्रमुख

Department of English

Along with the completion of Curriculum, we have undertaken various activities for the students under the guidance of officiating principal Dr. D. S. Thakare. We have inaugurated English literary Association & also conducted guest lecture for students.

Debate Competition -

We have organized "Debate Competition" in collaboration with department of Marathi on the topic "The present Television Reporting is congenial to Nation" on 14th January 2020. The students expressed their views in English very effectively.

Departmental Library -

As the most of the students come from the poor and disadvantaged section of society, they are not capable of purchasing even their textbooks. The

copies of textbooks available in the central library are not adequate. As such the students can be benefited by the departmental library. The students donate their previous year books to the departmental library. The teachers also donate books in order to inculcate reading habits among the students. These books mainly include text books, story books, novels journals, great classics and also reference books. These books are issued to the students who cannot afford to buy them. This practice of donating books to the departmental library will also inculcate the spirit of co-operation and comprehensive outlook of the students. There are 40 books/journals in the department library.

Students' Seminars and Group Discussions -

Besides, we organize 'Students' Seminars' and 'Group Discussions' for the students throughout the year. organised by the various institutions and Government Departments. Through this we make them communicate in English so that fear of English communication should be removed.

Teachers' Achievement -

* Dr. N. T. Mane -

1. He has been honoured with 'Rashtrasewa Pratibha Gaurao Purkar' at the hands of Padmabhushan Dr. Vijay Bhatkar, Father of Super Computer for India, an acclaimed Scientist and Chancellor of Nalanda University.
2. He has also been declared & honoured with 2 awards - "University Level Best Programme officer Award & Amravati District's Best Programme officer Award" by Sant Gadge Baba Amravati University.
3. He has organised "Disaster Management Training Camp" sponsored by Collector office & SGBAU, Amravati.
4. He is also working as IQAC member and Convenor of Criterion-II.

* Prof. M. K. Hole -

He is working as IQAC Co-ordinator.

Dr. N. T. Mane

Head

राज्यशास्त्र विभाग

राज्यशास्त्र या विभागांतर्गत विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास साधण्याच्या दृष्टिकोणातून वर्षभर विविध शैक्षणिक कार्यक्रमाचे तसेच अभ्यासात्वतिरिक्त त्यांच्या कला गुणांना वाव मिळण्याच्या दृष्टिकोणातून विद्यार्थ्यांच्या सहभागाने वर्षभर विविध कार्यक्रम राबविण्यात आले.

सत्र २०१९-२० मध्ये राज्यशास्त्र या विषयासाठी बी.ए. भाग १-२०८, बी.ए. भाग २-९०, बी.ए. भाग ३-६० विद्यार्थी प्रवेशीत होते.

राज्यशास्त्र विभागाद्वारा सत्र २०१९-२० मध्ये खालीलप्रमाणे विविध कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

१) विद्यार्थ्यांना चालू घडामोर्डींची माहिती व्हावी यासाठी नॉलेज कॉर्नर सुरु करण्यात आले.

२) १५ ऑक्टोबर २०१९ रोजी मतदार जनजागृती रळी काढण्यात मतदानाबाबत जागृती करण्यात आली.

३) २६ नोव्हेंबर २०१९ रोजी राज्यशास्त्र विभागाद्वारा संविधान दिनाचे आयोजन करण्यात आले या कार्यक्रमात संविधानाच्या प्रास्ताविकेचे वाचन करण्यात आले आणि संविधानाचे पालन करण्याची शपथ देण्यात आली.

४) २७ जानेवारी २०२० रोजी राष्ट्रीय मतदार दिनाचे आयोजन करण्यात आले.

५) विद्यार्थ्यांना अभ्यासाशिवाय अतिरिक्त माहिती मिळावी यासाठी गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय तेल्हारा येथील राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. कृष्ण माहुरे यांचे 'लोकशाही व राष्ट्रवाद' या विषयावर अतिथी व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.

६) विद्यार्थ्यांना पुस्तकी ज्ञानासोबतच प्रशासनाच्या प्रत्यक्ष कामकाजाची माहिती व्हावी यासाठी दि. १३ मार्च २०२० रोजी नगर परिषद दर्यापूर येथे अभ्यास दौरा आयोजित करण्यात आला.

७) महाविद्यालयीन अध्यापन कार्यासोबतच राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. पी. डब्ल्यू. पानतावणे यांनी इतर महाविद्यालय तथा संस्थांनी राबविलेल्या उपक्रमामध्ये सहभाग नोंदविला.

* श्री शिवाजी महाविद्यालय अकोला येथे ६ डिसेंबर २०१९ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि राष्ट्रवाद या विषयावर

व्याख्यान दिले.

* १७ मे २०२० रोजी अखिल महाराष्ट्र कामगार कर्मचारी संघ महाराष्ट्र राज्य द्वारा आयोजित कार्यक्रमात 'सर्वासाठी बाबासाहेब' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान दिले.

* सत्र २०१९-२० मध्ये महाविद्यालयीन अध्यापन कार्यासोबतच संशोधन कार्यात सहभाग नोंदविला. यामध्ये दोन संशोधन पेपर प्रकाशित करण्यात आले. तसेच ऑनलाईन चर्चासित्रात सहभाग नोंदविला.

प्रा. पी. डब्ल्यू. पानतावणे
विभाग प्रमुख

इतिहास विभाग

महाविद्यालयात इतिहास विभाग कार्यरत असून एक पर्यायी व ऐच्छिक विषय म्हणून इतिहास विषयाची निवड केली जाते. तसेच इतिहास या विषयाचे पदव्युत्तर पदवीचे शिक्षण सुब्धा दिले जाते. आजचे युग हे स्पर्धेचे आणि स्पर्धा परीक्षेचे असल्यामुळे अभ्यासाची व्युत्पत्तचना सुब्धा त्यानुसार करणे हितवह ठरते. स्पर्धा परीक्षेमध्ये इतिहास या विषयाला अतिशय महत्व प्राप्त झाले आहे. महाविद्यालयात इतिहास विभागामध्ये जून २०१८ पासून प्रा. आर. आर. गावंडे इतिहास विभाग प्रमुख म्हणून जबाबदारी पार पाडत आहेत. पदव्युत्तर विभागामध्ये प्रा. राहुल गजभिये, प्रा. नरेंद्र पुंडकर तासिका तत्वावर कार्यरत आहेत.

विद्यार्थ्यांमध्ये इतिहास विषयाविषयी विशेष आवड असून सत्र २०१९-२० महाविद्यालयामध्ये इतिहास विषय येणाऱ्या प्रवेशित विद्यार्थ्यांची संख्या बी.ए. प्रथम वर्ष सत्र-१ ला एकूण २२६ विद्यार्थी, बी.ए. द्वितीय वर्ष सत्र-३ ला १०९ विद्यार्थी तर बी.ए. अंतिम वर्षाला ५९ विद्यार्थी संख्या होती. पदव्युत्तर अभ्यासक्रम करिता एम.ए. प्रथम वर्ष सत्र-१ करिता ५४ विद्यार्थी एम.ए. द्वितीय वर्ष सत्र-३ ला एकूण ५१ विद्यार्थी प्रवेशीत होते.

विद्यार्थ्यांना इतिहास विषयी गोडी वाटावी तसेच पाठ्यक्रमक्रमा व्यतीरिक्त मार्गदर्शन करण्याच्या हेतूने अतिथी

त्वाख्यानाचे व कार्यक्रमाचे आयोजन केले जाते. इतिहास आणि राज्यशास्त्र विभागाच्या वर्तीने मतदारांमध्ये जनजागृती व्हावी या करिता दर्यापूर शहरातून मतदार जनजागृती रळी काढण्यात आली होती. या प्रसगी प्रा. रवि गावंडे यांनी विद्यार्थ्यांना मतदानाचे महत्व समजावून सांगितले.

दि. ६ डिसेंबर २०१९ रोजी महामानव डॉ. बाबासाहेब यांचा ६२ वा महापरिनिर्वाण दिना निमित्ताने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या जीवनावर आधारित स्पर्धा परीक्षेचे आयोजन विभागातर्फे करण्यात आले.

दि. १९ फेब्रुवारी २०२० रोजी इतिहास विभागाच्या वर्तीने शिवजयंती साजरी करण्यात आली. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य दीनदयाल ठाकरे सर होते. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. रवि गावंडे यांनी केले. अध्यक्षांनी छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या कार्य आणि कर्तृत्वार विचार मांडून उपस्थितांना मार्गदर्शन केले.

इतिहास विभागाद्वारे प्राध्यापकांनी इतिहास परिषदा, चर्चासत्रे, पाट्याक्रम अद्यावत कार्यशाळेला उपस्थिती लावली. व संशोधन पेपर प्रसिद्ध करण्यात आले. विभाग प्रमुख प्रा. रवि गावंडे यांनी दि. ३.९.२०२० रोजी यशस्वी रित्या आचार्य पदवी करिता असणारी मौखिक परीक्षा उत्तीर्ण केली. कोविड १९ चा प्रादुर्भाव झाल्यामुळे शासणाने २४ मार्च २०२० रोजी लॉकडाउन लागू केला. त्यामुळे महाविद्यालये बंद करण्यात आली होती. त्यामुळे विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक नुकसान होऊ नये याकरिता ऑनलाईन टूल्स च्या माध्यमातून त्यांचा उर्वरित पाठ्यक्रम पूर्ण करण्यात आला.

प्रा.रवि गावंडे
विभाग प्रमुख

अर्थशास्त्र विभाग

महाविद्यालयाच्या स्थापनेपासुनच महाविद्यालयात अर्थशास्त्र विभाग कार्यरत आहे. कला शाखेत (मानव्य विज्ञान शाखा) अर्थशास्त्र हा विषय एक पर्यायी व ऐच्छीक विषय म्हणून शिकविला जातो. आजचे युग विद्यार्थ्यांकरिता स्पर्धेचे आणि स्पर्धा परिक्षेचे युग आहे. स्पर्धा परिक्षेच्याच दृष्टीकोनातून अर्थशास्त्र विषयाच्या अभ्यासक्रमाची व्यूहरचना संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावतीच्या अर्थशास्त्र अभ्यासमंडळाने केलेली आहे. स्पर्धा परीक्षेमध्ये सर्वात जास्त महत्व अर्थशास्त्र विषयाला प्राप्त झालेले आहे. अर्थशास्त्र विभागात प्रा. डॉ. अरुण पां. चांदुरकर विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत.

विद्यार्थ्यांमध्ये अर्थशास्त्र विषयाची विशेष आवड आणि स्पर्धा परीक्षेसाठी आवश्यकता निर्माण झालेली आहे. महाविद्यालयात मानवविज्ञान शाखेत अर्थशास्त्र विषय घेणाऱ्या सत्र २०१९-२० मधील प्रवेशित विद्यार्थ्यांची संख्या बी.ए.प्रथम वर्ष सत्र १ मध्ये १४ विद्यार्थी, बी.ए. द्वितीय वर्ष सत्र ३ मध्ये ६६ विद्यार्थी तर बी. ए. तृतीय वर्ष सत्र ५ मध्ये ४० विद्यार्थी अशी होती.

अर्थशास्त्र विषयाची विद्यार्थ्यांमध्ये आवड निर्माण व्हावी व त्यांच्या झानात भर पडावी ह्या उद्शाने अतिथी त्वाख्यानाचे, सेमीनारचे आयोजन केले जाते. अर्थशास्त्र विषयावर विद्यार्थ्यांच्या निबंध लेखन स्पर्धा आयोजित केल्या जातात. तसेच अंतर्गत मुल्यापनासाठी विद्यार्थ्यांकडून निबंध वजा दिर्घीतरी प्रश्नोत्तरे लिहून घेतली जातात. व प्रत्येक युनिटवर विद्यार्थ्यांचे सेमीनार सुखा आयोजित केले जातात. त्यामुळे या विषयाच्या निकालात वाढ झालेली दिसून येते. यामध्ये सर्व विद्यार्थी सहभागी असतात. व त्यांच्या सहभागानुसार अंतर्गत मुल्यापन केले जाते.

विद्यापीठ पातळीवर अर्थशास्त्र विषयाच्या होणाऱ्या परिषद, चर्चासत्रे अभ्यासक्रम अद्यावत करण्यासाठी आयोजित कार्यशाळेला विभाग प्रमुखांनी उपस्थिती लावली. संशोधन पेपर प्रसिद्ध करण्यात आले.

विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. अरुण चांदुरकर हे संगाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावतीच्या अर्थ शास्त्र अभ्यासमंडळाचे सदरख आहेत. तसेच ते अर्थशास्त्र विषयाच्या

आचार्य पदवी परीक्षेचे विद्यार्थ्यांचे मान्यता प्राप्त मार्गदर्शक सुद्धा आहे. महाविद्यालयात विद्यापीठाची मान्यता प्राप्त संशोधन अर्थशास्त्र संशोधन विभाग () आहे. या संशोधन केंद्रांतर्गत ४ (चार) विद्यार्थ्यांची विद्यापीठात आचार्य पदवीकरिता नोंदणी झालेली आहे व त्यांचे संशोधनाचे काम सुरु झालेले आहे.

प्रा. डॉ. अरुण पां. चांदुरकर
विभाग प्रमुख

गृहअर्थशास्त्र विभाग

महाविद्यालयात गृहअर्थशास्त्र हा विषय मुलीसाठी सत्र १९८४ पासून सुरु झाला. या विषया-अंतर्गत विद्यार्थी मंडळाची स्थापना करून त्या मार्फत सुप्र कला गुणांना वाव देणारे विविध कार्यक्रम घेतले जातात.

यावर्षी गृहअर्थशास्त्र विभागामध्ये दि. ०१/०८/२०१९ ला गृहअर्थशास्त्र अभ्यास मंडळाचे उद्घाटन व जागतिक स्तनपान दिन साजरा करण्यात आला. ह्या कार्यक्रमाला लाभलेले अध्यक्ष प्र. प्राचार्य डॉ. दीनदयाल ठाकरे साहेब तसेच प्रमुख पाहुणे डॉ. पूजा चांडक, व प्रमुख अतिथी डॉ. प्रफुल्लता कौलखेडे मँडम उपस्थित होत्या.

प्र. प्राचार्य ठाकरे यांनी आपल्या मार्गदर्शनातून आरोग्याच्या दृष्टीने विशेषत: मुलीसाठी गृह-अर्थशास्त्र विषय किंती महत्वाचा आहे हे विविध दाखले देत विद्यार्थींना पटवून सांगितले. डॉ. पूजा चांडक मँडम यांनी आपल्या त्याख्यानातून स्तनपान व कर्करोग यावर मार्गदर्शन करतांना हा आजार २० वर्षावरील महिलांना होऊ शकतो. कर्करोग, मासीक पाळीच्या समस्या व स्तनपान या संबंधीही त्यांनी मार्गदर्शन केले.

दि. ०३/०८/२०१९ ला सॅनिटरी नॅपकीन ह्या संबंधीत एक दिवशीय कार्यशाळा घेण्यात आली. ह्या कार्यशाळेत श्री सचिन आठवले यांनी प्रात्यक्षिकेतून, सॅनिटरी नॅपकीन वापरण्याचे फायदे निर्माण होणाऱ्या आरोग्य समस्या कापड वापरण्यात येणाऱ्या समस्या व जंतू संसर्ग ह्या संबंधी माहीती दिली.

दि. २१/०९/२०१९ ला स्वयंरोजगारासंबंधीत

एक दिवशीय प्रशिक्षण कार्यशाळा घेण्यात आली. ह्या कार्यशाळेत प्रशिक्षण देणाऱ्या कु. कांदबरी सोळके, व कु. निकीता होले तसेच प्रा. प्रतिक्षा बारबदे ह्यांनी सिरांमिक व मायक्रॉन या संबंधीच्या वस्तु बनवून दाखविल व त्या संबंधीत माहीती दिली.

दि. ४/०९/२०१९ ला रत्नाबाई हायरकूल दर्यापूर येथे जावून गृहअर्थशास्त्राच्या विद्यार्थींनी व प्राध्यापक डॉ. पुसाटे मँडम ह्यांनी ८ वी ते १० ह्या किशोरवर्योव मुलींना जागतिक पोषण सप्ताह निमित्य आहार व आरोग्य ह्या विषयासंबंधीत मार्गदर्शन केले.

दि. ०३/०९/२०२० ला सावित्रीबाई फुले यांची जयंती साजरी करण्यात आली.

दि. ३०/१२/२०१९ ला गृहअर्थशास्त्र विभागामध्ये (रामकृष्ण महाविद्यालय, दारापूर) डॉ. सारिका बोदडे मँडम, ह्यांनी गृहअर्थशास्त्र ह्या विषयासंबंधीत विद्यार्थींना मार्गदर्शन केले.

गृहअर्थशास्त्र विषयाअंतर्गत सेमिनार, मेनूकार्ड, चार्ट, पुष्परचना असे अनेक उपक्रम राबविले जातात.

गृहअर्थशास्त्र विभागातील विविध कार्यक्रम राबविण्याकरिता डॉ. प्रा. पुसाटे विभाग प्रमुख विद्यार्थींना प्रोत्साहीत करतात.

प्रा. डॉ. पुसाटे मँडम यांचे संशोधन पर लेख

१) जर्नल मध्ये ख प्रकाशित झाला - १

२) इटरनॅशनल परिषदेमध्ये चेअर पर्सन म्हणून मार्गदर्शन केले.

४) दै. पेपरमध्ये चार लेख प्रकाशित झाले.

५) अलौकिक मन हे पुस्तक प्रकाशित झाले.

डॉ. जे.एस. पुसाटे
विभाग प्रमुख

संगीत विभाग

सत्र १९८८-८९ पासुन महाविद्यालयामध्ये संगीत विभाग कार्यरत आहे. विद्यार्थ्यांच्या सुपु गुणांना वाव मिळावा व विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक विकास कार्यक्रमांचे तसेच शैक्षणिक उपक्रमांचे आयोजन या सत्रात करण्यात आले.

युवा महोत्सव :-

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ द्वारा शासकीय विदर्भ ज्ञानविज्ञान संस्था अमरावती येथे या सत्रातील आयोजित युवा महोत्सवात विभागातील विद्यार्थी समुहगान, सुगमसंगीत, शास्त्रीय संगीत अशा सांगीतीक प्रकारांमध्ये दि. ०२/०३/०९/२०१९ ला सहभागी झाले होते.

समुहगान :- क्रु. वैष्णवी बारमाडे (बी.ए.-१)

क्रु. निकिता खेडकर (बी.ए.-१)

क्रु. दक्षता डॉगरे (बी.ए.-१)

क्रु. सुनीला नितोणे (बी.ए.-२)

आदित्य चौरपगार (बी.ए.-१)

आदित्य कांबे (बी.ए.-१)

सुगम संगीत :- क्रु. ऋचिता शेळार (एम.ए.-१)

शास्त्रीय गायन :- क्रु. ऋचिता शेळार (एम.ए.-१)

सारे सारे गावुया :-

दिनांक १३/०९/२०१९ रोजी 'सारे सारे गावुया' या कार्यक्रमाचे आयोजन बाबासाहेब सांगगळुदकर पुण्यतिथीनिमित्त करण्यात आले होते. या कार्यक्रमामध्ये एकूण तीन गीतांचे प्रशिक्षण देण्यात आले. या कार्यक्रमामध्ये एकूण १०० विद्यार्थी होते. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष-कोषाध्यक्ष मा. दिलीपबाबु इंगोले श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती, प्रमुख अतिथी उपाध्यक्ष मा. श्री. शेळके साहेब श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती तसेच सचिव मा. हेमंत काळमेष यांची उपस्थिती लाभली.

शिवोत्सव : दि. १० ऑक्टोबर २०१९ रोजी श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती येथे संपन्न झालेल्या शिवोत्सवामध्ये एम.ए. भाग-१ चा विद्यार्थी अक्षय लांडे या विद्यार्थने सुगम संगीत गायनामध्ये प्रथम क्रमांक पटकावला. याच शैक्षणिक सत्रात संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती येथे संगीत अभ्यास

मंडळाच्या कार्यकारीणी समितीवर डॉ. नेत्रा तेल्हारकर यांची सदस्य म्हणून निवड करण्यात आली.

अभ्यास दौरा -

या सत्रातील ऑक्टोबर महिन्यात, विद्यार्थ्यांना रेकॉर्डिंगची माहिती घेण्याच्या उद्देशाने अमरावती येथील सार्थ डिजीटल ऑडीओ स्टुडिओ येथे अभ्यास दौन्याचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये र्नातक व र्नातकोत्तर विद्यार्थ्यांचा सहभाग होता.

डॉ. नेत्रा तेल्हारकर
विभाग प्रमुख

Faculty of Commerce

Department of Commerce organized Lokmanya Tilak Punyatithi on 1st August 2019. Total 11 students we presented their thought on Tilak. Ku. Vaishnavi L. Rajarvar of B.Com. I, Ku. Monika P. Warnkar of B.Com II & Pooja. G. Sakhare of B.Com. III were got III, I & II position respectively.

A guest Lecture on Career Canceling & MBA guidance on 30th August, 2019. The guest speaks was Shree M.P. Gupta of Aditya Publication Amravati. He gave us some specimen copies of Sem I, III & V.

On 5th Sept. 2019. Department also celebrated Teachers Day Programme. 14 students were express their views on this occasion. Dr. A. M. Jumale was the president of programme.

Students of Commerce cleaned all the premises of commerce department on 12th Oct. 2019. This programme was call as Cleanliness Device. Dr. D. S. Thakare Principal of our college was also present that event. Students of B.Com. I, II & III years were take the part of cleanliness device.

On 26 Dec. 2019 Faculty of commerce organized Speech competition (Life of Dr. Panjabrao Deshmukh) on the occasion of birth anniversary of Late Uppakhya Dr. Panjabrao Deshmukh the founder president of Shri Shivaji Education Society. The

president of programme was Dr. Pantawane Sir HOD of Political Department of our college. The judges were Mrs. Pranita V Vijave, V.P. Sagre & N. P. Chaukhande. The winner of Jr. College were Ashwini G. Sankuke of 12th Comm-1st, Renuka Thappan 12th Arts-2nd and Gauri V. Pachade 3rd. On the other hand senior college's winner were Ankush Kade B.Sc. I got first position, Prashad R. Tale- B.Com. III got Second position and Shyam Thappan got Third position in this competition.

On 14th Jan 2020 Faculty of Commerce organized Debate competition (On today scenario the Media is work for betterment of country) on the occasion of Death anniversary of Late J.D. Patil Sangludkar the founder president college. The president of programme was Dr. Kumar Bobade. HOD of Public Communication, Shri Shivaji Arts and Commerce College Amravati. The Judges were R. G. Ganode, M. G. Pandey and R. R. Gawande. The winner of Jr. College was, Renuka Thappan 12th Arts-1. On the other hand senior college's winner were Pankaj Vagh B.A. III got first position, Uma Gudade-B.Com.I got Second position and Shyam Thappan got Third position in this competition.

On 30th Jan 2020 Faculty Distributed Degree in the programme of Degree Viterad Programme as per the guide line of SGBAU, Amravati. Total 83 degrees were distributed in this day. Dr. Ramchandra Shedke Vice President of Shri Shivaji Education was the President of programme. Dr. Santosh Thakare principal of Gadge Maharaj Arts and Commerce college Murtizapur was the Chief Speaker of Programme & Former principal and present member of Shri Shivaji Education Shree Keshawrao Gawade was the Chief guest of the programme. Ku. Ankita R. Rane & Shital A. Gawande were got 1st position, Tejaswi S. Athawale was 2nd and Pallavi S. Bajad was 3rd.

Dr. A. M. Jumale
HOD
Department of Commerce

भौतिकशास्त्र विभाग

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती संचालित जे.डी. पाटील सांगलुदकर महाविद्यालय दर्यापूर येथे दिनांक २२ डिसेंबर २०१९ रोजी 'शिवाजी युवा भुषण स्पर्धा-२०१९' श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती आयोजित ह्या स्पर्धात एकूण २६ विद्यार्थीनी सहभाग घेतला होता. त्यामध्ये कु. पूजा गंगाधरराव साखरे बी.कॉम-३, कु. योगीता हिम्मत लांडे बी.कॉम-३ आणि कु. तनवी सुनील बारबे बी.एस्सी.-२ अनुक्रमे प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय आली होती. तसेच ह्या तिन्ही विद्यार्थीनीनी संस्था स्तरावरील स्पर्धात सुद्धा उत्कृष्ट कामगिरी बजावली. सदर स्पर्धेकरीता महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. दीनदयाल ठाकरे, स्पर्धा परीक्षा समन्वयक डॉ. सुशील चरपे तसेच इतर प्राध्यापकांचे सहकार्य लाभले.

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ आयोजित 'आविष्कार-२०१९' मध्ये महाविद्यालयामधील एकूण ६ विद्यार्थीनी यामध्ये सहभाग घेतला होता. हा उपक्रम अमरावती जिल्हा स्तरावर अमरावती येथील भारतीय महाविद्यालयात दिनांक ०७ जानेवारी २०२० रोजी पार पडला. ह्या विद्यापीठ स्तरावरील उपक्रमामध्ये प्राचार्य डॉ. दीनदयाल ठाकरे सर तसेच महाविद्यालयाचे आविष्कार उपक्रमाचे समन्वयक डॉ. सुशील चरपे व इतर प्राध्यापकाचे सहकार्य लाभले.

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती मधील विद्यार्थी विकास विभाग पुरस्कृत विद्यार्थी कौशल्य विकास अंतर्गत महाविद्यालयामध्ये अंतिम वर्षाच्या विद्यार्थ्यांसाठी चार दिवशीय वर्कशॉप 'Soft Skill Development (कौशल्य विकास कार्यशाळा) आयोजित करण्यात आली होती. ही कार्यशाळा दिनांक १२/०२/२०२० ते १५/०२/२०२० या काळामध्ये घेण्यात आली होती.

सदर कार्यशाळा एकूण ५० विद्यार्थीनीनी पूर्ण केली. व त्यांना विद्यापीठाचे चे प्रमाणपत्र प्राप्त झालेले आहे. ह्या कार्यशाळेकरिता विविध महाविद्यालयातील याचे मार्गदर्शन लाभले होते.

सदर कार्यशाळेकरिता महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. दीनदयाल ठाकरे, कार्यशाळा समन्वयक डॉ. सुशील चरपे तसेच विद्यार्थी विकास अधिकारी प्रा. राहुल सावरकर यांचे योगदान लाभले होते.

डॉ. दीनदयाल ठाकरे
विभाग प्रमुख

वनस्पतीशास्त्र विभाग

वनस्पतीशास्त्र विभागाचे वर्तीने सत्र २०१९-२० मध्ये जुलै २०१९ मध्ये महाविद्यालयाच्या प्रांगणामध्ये वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम घेण्यात आला. यामध्ये विविध जातीची वृक्षे लावण्यात आली. यामध्ये वनस्पतीशास्त्र विषयाचे विद्यार्थी सहभागी झाले होते. विभागाच्या वर्तीने या सत्रामध्ये दर्यापूर जवळील चंद्रभाग नदीच्या काठाचे सर्वेक्षण करण्यात आले व विद्यार्थ्यांनी जलवनस्पती चे सर्वेक्षण केले. या सत्रामध्ये बी.एस्सी. भाग- १ व २ च्या विद्यार्थ्यांसाठी औषधी वनस्पती चे पोर्स्टर प्रदर्शनी आयोजित केली होती. ५० विद्यार्थ्यांनी यामध्ये सहभाग घेतला होता. वनस्पतीशास्त्र उद्यानातील वृक्षांचे संगोपन व संवर्धन या विभागाच्या वर्तीने केले जाते. या सत्रामध्ये २ प्रमुख वक्त्यांचे भाषण आयोजित करण्यात आले होते.

प्रा. डॉ. पी. एस. काढे
विभाग प्रमुख

Department of Zoology

Department of Zoology, J. D. Patil Sangludkar Mahavidyalaya Daryapur and Shivaji Science College Nagpur has organized two days national conference on "Science and Technology; Rural Development" during 27th and 28th November 2019 in collaboration with Indian Science Congress Association, Amravati Chapter at Nagpur.

The Programme is inaugurated by the hands of chief guest Dr Mrs Vijaylaxmi Saxena, General President (Elect), Indian Science Congress Association (ISCA) at 10.30 A.M. The programme was presided over by Hon'ble shri Harshvardhan Deshmukh saheb, President of Shri Shivaji Education Society, Amravati. Dr. Ashok Kumar Saxena, Elected member of Executive Committee and Former General President ISCA, Dr. Manoj kumar Chakrabarti, Immediate Past General President ISCA, Dr. Annop Kr. Jain, General Secretary Scientific activities ISCA,

Dr. Sheo Satya Prakash Treasurer ISCA, Dr. Mrs Nibedita Chakrabarti, Elected member of Executive Committee (ISCA), Dr. V. P. Uniyal, Scientist G. Wildlife Institute of India Dehradun, Shri Nareshchandra Thakare, Vice President, Shri Shivaji Education Society Amravati, Adv Gajanan Pundkar, Vice President, Shri Shivaji Education Society Amravati, Shri Dilip Ingole, Treasurer, Shri Shivaji Education Society Amravati, Shri Hemant Kalmegh, Executive Director, Shri Shivaji Education Society Amravati, Dr. Kishor Rithe, Chairman Satpuda Foundation and Dr. Atul Bodkhe, Covener of ISCA Amravati Chapter were the guests of honours. At the end of the program, Dr. S. W. Anwane has delivered the vote of thanks.

Chief Guest and General President (Elect) ISCA Dr Vijaylaxmi Saxena in her speech harped on education. She said "Education is not contemporary. The very basic needs are not adequate to carry out research. The education system is being exploited," said Dr Vijaylaxmi Saxena about agriculture products on rainwater. Dr. Vijaylaxmi Saxena urged everyone road map is required to be prepared for translating the basic needs of the rural population and to extend knowledge with them for upbringing life of the rural population soon.

The Inagural programme is followed by the Key-Note address by Hon'ble Dr C.R. Babu, Professor Emeritus Universit of Delhi and Ex-Pro Vice-Chancellor, University of Delhi and session was chaired by Dr. A. M. Khurad, Ex. Prof. of Zoology, RTM Nagpur University. Hon'ble Dr. Jayshankar Pande, Chief Scientist and Head Climate Change, Dr. Habib Bilal, Scientist Wildlife Institute of India Dehradun and Dr Lal Sing, Senior Scientist NEERI, CSIR are the Plenary speakers during the two-day conference. total 31 research papers ware presented and 73 posters were displayed.

Shri Shivaji Education Society has awarded Daddy Deshmukh Memorial Best Teacher Award to Dr. Atual Bodkhe on 5th September, 2019. Department also organized long excursion tour for to

attend the 107th Indian Science Congress at University of Agricultural Sceince Bengaluru from 30/12/2019 to 08/01/2020. Total 27 students were participated along with teachers Dr. Atul Bodkhe and Dr. Priti Diwan. The student were attended the lectures of Nobel laureates, Scientist of Biological sciences. The student also visited every stalls of Central Government exhibition Pride of India and also visited Botanical Garden, Tea factor, Museum and various educational institute.

The Department organized and celebrated Spider Day on 14 March, Wildlife week 2 oct-7Oct 2020, Science Day, Sparrow Day, COVID awareness quiz competition. Practical Book of B.Sc. final Year published by Dr. Priti Diwan on 30/09/2020 at GVISH, Amravati. The faculty members of oology Dr. P.V. Kolkhede, Dr. Autl Bodkhe and Dr. Priti Diwan attended Webinars, Short term courses, faculty development program, delivered guest lecturer at various institution. The forest department invited to Dr. Atul Bodkhe for presentation in Gracious Presence of Hon Forest Minister Shri Sanjayji Rathod at Forest Training institute Chikhaldara on 12 June 2020 also the office of APCCF Melghat Tiger Reserve invited for the presentation on spiders of Lonar Crater at Tahsil office at Lonar on 28th September 2019

Smt. Dr. P.V. Kolkhede

Head

Department of Chemistry

Every year Teachers and students of Department of Chemistry actively participate in all the academic and social activities. In session 2019-20 the guest lecutre of Dr. Vishal Banewar delivered the guest lecture for B.Sc. III Sem V on the topic Photochemistry on dated 11/09/2019. On dated 20/09/2019 Mr. R. G. Sawarkar, Dr. A. S. Dighade and Dr. S. S. Dhote recruited as a Assistant Professor in Department of Chemistry. And Mr. A. R. Somwanshi Joined the college as a Head, Department of Chemistry transferred from Shri Shivaji College Akot to J.D. Patil Sangludkar Mahavidyalaya Daryapur on dated 21/09/2019. Department organized the Guest lecture for B.Sc. II Sem III on the topic Aldehyde Ketone and Carboxylic Acid of Dr. V. T. Humne, from Assistant Professor Department of Chemistry Shri R. R. Lahoti Science College, Morshi on dated 19/10/2019.

Department of Chemistry organized Late. Dr. Nilay Bhamburkar memory guest lecutes series on 25/01/2020. In this lecutre series Dr. N. H. Bansod. Assistant Professor department of Chemistry Shri Shivaji Science College, Amravati delivered lecuture for B.Sc. I students, he focused on p-Block Elements. Dr. P. R. Padole from Assistant Professor department of Chemistry Shri Shivaji Science College, Amravati delivered lecture on Carbohydrates Chemistry for B. Sc. II students and Dr. A. P. Thakare, Assistant Professor department of Chemistry Rajashri Shahu Science College Chandur Railway delivered lecture for B.Sc. III students he focused, NMR and Mass Spectroscopy.

Dr. S. S. Dhote take initiative for the innovative idea of Talking trees launched on the celebration of science day and took the press conference for this on dated 01 March 2020 Hon'ble Shri Keshavravaji Gawande Director, Shri Shivaji Education Society Amravati addressed the press conference. And congratulate the staff of Chemistry Department.

Department of Chemistry celebrated the

Science Day on 28th February on the theme of Womens in Science the Chief Guest of this programme was Dr. V. S. Sangawar Professor department of Physics GVISH Amravati. Department canvassed the Periodic Table for the B.Sc. I Students.

The Department of Chemistry made the online oath for students and the local public in the pandemic which helps to stop the spread the COVID-19 in the local community near about 500 responses had receive for this online oath.

Department of Chemistry and IQAC organized the Logo making Competition for the college students to enhance the creativity among the students on dated 15st May 2020 to 8th June 2020 total 309 students participated in this competition. The best three logos awarded the prize, first prize of Rs 1000/- and certificate awarded to Ms. Shruti Sarode of B.Sc. II, Second Prize of Rs. 750/- and certificate awarded to Ms. Dhanasri Mundokar of B.Ssc. III and Third Prize of R. 500/- and Certificate awarded to Mr. Bhushan Gulhane of B.Sc. III. the response of this competition is huge, and all process of this competition is carried on online based.

The Department of Chemistry and AUCT organized the GAT -2020 for B.Sc. III SEM VI. 23 students participated in this competition.

Department of Chemistry started the innovative Paperless Notice board from the current academic year.

Department of Chemistry organizes the Quiz competition for B.Sc. III in the pandemic.

The Staff of the department is very active and did various activities to update in the field of teaching and research as follows.

Sr. No.	Name f Faculty	Activity
1	Mr. A. R. Somwanshi	<ul style="list-style-type: none">* Short term course in Research Methodology at Rani Durgavati University Jabalpur on 31 Dec 2019 to 04 Jan 2020* Attended and Present Poster in National Conference on Innovative Research in Science and Technology (NCIRST-2019) organized by Dept of Chemistry Shri Shivaji Science College, Amravati on dated 17th and 18th December 2019.* Attended and Presented (Poster) the Online National Conference on Recent Advances in Chemical Sciences (NCRACS-2020) organized by Dept of Chemistry and IQAC Shakarlal Khandelwal Arts, Science and Commerce College, Akola on dated 1st and 2nd May 2020.* And various online courses, Quizzes, Conferences, Workshop and FDP for enhance the Skills in Teaching and Research Skills. <p>* Attended the 4-week Induction/Orientation Programme for "Faculty in Colleges from June 04 - July 01,2020. Sponsored by Ministry of Human Resource Development Pandit Madan Mohan Malviya National Mission on Teacher and Teaching at Ramanujan College University of Delhi.</p>

2	Mr. R. G. Sawarkar	<ul style="list-style-type: none"> * Attended and present Poster in Natinal Conference on Innovative Research in Science and Technology (NCIRST-2019) organized by Dept of Chemistry Shri Shivaji Science College, Amravati on dated 17th and 18 th December 2019. * Attended and Presented (Poster) the online National Conference on Recent Advances in Chemical Sciences (NCRACS-2020) organized by Dept of Chemistry and IQAC Shakarlal Khandelwal Arts, Science and Commerce College, Akola on dated 1st and 2nd May 2020. * And vrious online courses, Quizzes, Conferences, Workshop and FDP for enhance the Skills in Teaching and Research Skills. * Attended the 4-week Induction/Orientation Programme for "Faculty in College from June 04-July 01,2020. Sponsored by Ministry of Human Resource Dev(Incharge)elopment Pandit Madan Mohan Malviya National Mission on Teacher and Teaching at Ramanujan College University of Delhi.
3.	Dr. A. S. Dighade	<ul style="list-style-type: none"> * Attended and Present Poster in Naional Conference on Innovative Research in Science and Technology (NCIRST-2019) organized by Dept of Chemistry Shri Shivaji Science College, Amravati on dated 17th and 18the December 2019. * And various online courses, Quizzes Conferences, Workshop and FDP for enhance the Skills in Teaching and Research Skills. * Attended the 4-week Induction/Orientation Programme for Faculty in Colleges from June 04-july 01,2020. Sponsored by Ministry of Human Resource Development Pandit Madan Mohan Malviya National Mission on Teacher and Teaching at Ramanujan College University of Delhi. * Attended and Present Poster in National Conference on Innovative Research in Science and Technology(NCIRST-2019) organized by Dept of Chemistry Shri Shivaji Science college, Amravati On dated 17th and 18th December 2019.
4.	D. S. S. Dhote	<ul style="list-style-type: none"> * Attended the Online National Conference on Recent Advances in Chemical Sciences (NCRACS-2020) organized by Dept of Chemistry and IQAC Shakarlal Khandelwal Arts, Science and Commerce College, Akola on dated 1st and 2nd May 2020. * And various online courses, Quizzes, Conferences, Workshop and FDP for enhance the Skills in Teaching and Research skills.

**Mr. A. R. Somwanshi
Head**

Microbiology Department

Department of micro biology was established in the session 2012-2013 and is actively engage in grooming the student. The department is arraigning curricular and co curricular activities for the student to promote scientific temper and all round development. In order to evaluate their perform department conduct syllabus oriented test, assignments, seminars and motivates students to every activity. The total strength of the department during this academic session was 76. The result of the B.Sc. final was 100.00%.

- * Department visited Sub District Public Health Laboratory for water testing at Daryapur under the guidance of Dr. Nivrutti Bagalkar on September 2019.
- * Student organized Sickle Cell Anemia camp with Collaboration of SDH Daryapur for all college student and teachers staff.
- * Department also visited NEERI, Nagpur and Raman Science center on 04/10/2019.
- * B. Sc. final yr students participate and present poster in S.K. Porwal College, Kamptee in National conference on 21 and 22 December 2019.
- * B.Sc. final yr students publish their paper in international research journal of natural and applied science having 5.46 impact factors.

**Dr. A. K. Bodkhe
Head**

क्रीडा अहवाल

महाविद्यालय सुरु होवून आज ५८ वर्ष पूर्ण झालीत. महाविद्यालयात शैक्षणिक कार्याबरोबर खेळण्यास सुल्बा महत्व दिले जाते. या महाविद्यालयाचे संस्थापक स्व. जे. की पाटील उपाख्य बाबासाहेब सांगळूदकर यांना राजकारणाची, शैक्षणिक कार्याची, सांस्कृतीक व खेळण्याची आवड होती. त्यांची खेळण्याची आवड आज हे महाविद्यालय पूर्णत्वाकडे नेण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

सत्र २०१९-२० मध्ये महाविद्यालयाने १ कबड्डी (मुले), २) व्हॉलीबॉल (मुले), ३) मैदानी स्पर्धा (मुले), १) क्रू. भुमिका बंडू पवार - बी.ए.भाग-१

ज्युदो ४८ किंवृ. गटात संगाबा अवि अमरावती मध्ये प्रथम व छत्रपती शाह महाराज विद्यापीठ कानपूर (उ.प्र.) येथे आंतर विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग घेतला.
२) क्रू. ऋतुजा विजय इंगळे - बी.एससी. भाग-१

ज्युदो ५२ किंवृ वजन गटात संगाबा अवि. अमरावती मध्ये प्रथम व छत्रपती शाह महाराज विद्यापीठ कानपूर (उ.प्र.) इथे आंतर विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग घेतला.
३) शुभम नंदकिशोर रायबोले - बी.ए.भाग-१

मैदानी स्पर्धा २० कि.मी. चालणे या स्पर्धेत संगाबा अम. विद्यापीठ अमरावती मध्ये प्रथम त्याबद्दल सत्कार घेण्यात आला.

**प्रा. वि. सु. निशाणे
संचालक.शा.शि.**

एन.सी.सी. विभाग

१) S.U.O. क्रपाल प्रमोदराव दलाल Cadet IIInd year RD Pared New Delhi साठी निवड

२) 15. B. Cert 07 Cert परीक्षेकरीता बसले.

३) नर्मदा ट्रैक गुजरात येथे U.O अभिषेक माकोडे व U.O ऋतिक घोगरे सहभागी.

अ) Senior under officer कृपाल प्रमोदराव दलाल यांची गणतंत्र दिवस परेड नवी दिल्ली येथे निवड.

ब) लेप्टनंट डॉ. संतोष ज. उके भौतिकशास्त्र विभाग व समन्वयक एन.सी.सी. विभाग.

१) २० जून २०१९ ला Directorate of NCC New Delhi यांच्या द्वारे लेप्टनंटन ही पदवी प्रदान करण्यात आली.

२) या वर्षी लेप्ट डॉ. उके यांच्या मार्गदर्शनात सलग दुसऱ्यांदा एन.सी.सी. विभागाच्या कॅडेट्सची RD परेड नवी दिल्ली येथे निवड झाली.

डॉ. नेत्रा श्री. तेल्हारकर - १) संगीत विषयाच्या रिसर्च गाईड म्हणून मान्यता प्राप्त.

२) सं.गां.बा. अम. विद्यापीठाच्या

संगीत अभ्यास मंडळावर सदस्य म्हणून निवड.

डॉ. राजेश के. उमाळे - १) प्रतिभा गौरव राष्ट्रसेवा पुरस्कार मुरंबा येथे १० आँकटॉ. २०१९ पदम्भूषण विजय भटकर यांच्या हस्ते आयोजक-गाडगेबाबा मंडळ-दर्यापूर.

२) संत गाडगेबाबा स्मृती राज्यस्तरीय सेवा पुरस्कार - २०१९ दि. २० डिसें. २०१९.

आयोजक - शब्दशक्ती सार्वजनिक ग्रंथालय अमरावती अक्षय अनिल लांडे - (एम.ए.-१ संगीत)

१) डॉ. प्रफुल्ल कडू यांच्या हस्ते श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेअंतर्गत आयोजित शिवोत्सव २०१९ सुगमसंगीत स्पर्धेत प्रथम क्रमांक प्राप्त. अकोला, अमरावती, नागपूर या तिनही जिल्हामधून प्रथम

२) महिला महाविद्यालय अमरावती आयोजित राष्ट्रीय स्तरावर सुगमसंगीत स्पर्धेमध्ये प्रोत्साहनपर प्रथम क्रमांक प्राप्त.

डॉ. संतोष उके
विभाग प्रमुख

राष्ट्रीय सेवा योजना

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित व श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित जे.डी. पाटील सांगलूदकर महाविद्यालय, दर्यापूर येथे राष्ट्रीय सेवा योजनेचे २०० विद्यार्थी व विद्यार्थिनीचे पथक कार्यरत होते. सत्र २०१९ मध्ये रासेयो पथकाने नियमित कार्यक्रमांतर्गत खालील विविध उपक्रम प्रभावीपणे राबविले.

नियमित कार्यक्रमांतर्गत राबविलेले विविध तथा ठळक उपक्रम -

- १) महाविद्यालयात १४० वृक्षांचे रोपन
- २) मोफत हृदयरोग, छातीरोग तपासणी शिबीर
- ३) रक्तदान शिबीर
- ४) सामाजिक रक्ताबंधन
- ५) पूर्ण नदी स्वच्छता अभियान
- ६) बस स्थानक सफाई अभियान
- ७) मतदार नोंदणी व मतदार जनजागृती अभियान
- ८) स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन कार्यशाळा
- ९) स्मनशानभूमी स्वच्छता अभियान
- १०) स्लम भागात स्वच्छता जनजागृती
- ११) जागतिक महिला दिनी ड्रोपडपटीतील महिलांना साडीवाटप व पोषण आहार जनजागृती.
- १२) एक दिवसीय आपत्ती व्यवस्थापन कार्यशाळा
- १३) अनाथ- पारधी बेड्यावरील लोकांप्रति सदभावनेतून दिवाळी फराळ वाटप
- १४) पोलीस रस्ता सुरक्षा सप्ताह
- १५) मातीचे गणपती बनवून मंडळाला भेट व पर्यावरण जनजागृती
- १६) युवा माहिती दूत कार्यशाळा
- १७) योग प्रशिक्षण शिबीर
- १८) रेड रिबन क्लब- एड्स जनजागृती कार्यशाळा
- १९) स्वच्छता पंथरवाडा अंतर्गत उपक्रम
- २०) व्यसनमुक्ती मार्गदर्शन व शपथ कार्यक्रम
- २१) अण्णाभाऊ साठे जयंती
- २२) महाराष्ट्र शाषणाचा स्वच्छता पंथरवाडा
- २३) शिक्षक दिन कार्यक्रम-

- २४) आठवडी बाजारात स्वच्छता जनजागृती
 २५) कुष्ठरोग, क्षयरोग व कॅंनसर जनजागृती-
 २६) रासेयो दिन उद्बोधन कार्यक्रम-
 २७) गांधी जयंती कार्यक्रम-
 २८) महात्मा ज्योतिबा फुले पुण्यतिथी
 २९) संविधान दिवस व समरसता अभियान-
 ३०) स्वच्छता जनजागृती फेरी-
 ३१) सामाजिक ऐक्याचे संदेश देणारे संगीतमय पथनाट्य
 सादरीकरण
 ३२) राष्ट्रीय मतदार दिवस निमित्य जनजागृती कार्यक्रम
 ३३) सावित्रीबाई फुले जयंती-
 ३४) स्वच्छता अभियान राबवून साजरी केली कचन्याची
 होळी-
 ३५) कोरोना विषाणू संसर्ग जनजागृती व जीवनावश्यक
 साहित्य वाटपात रासेयोचा सहभाग-

डॉ. एन. टी. माने
 समन्वयक

कनिष्ठ महाविद्यालय

जे.डी. पाटील सांगलूदकर महाविद्यालयात कनिष्ठ महाविद्यालयाची सुरुवात सन १९७५-७६ या वर्षापासून झाली. कनिष्ठ महाविद्यालयात कला व वाणिज्य या दोन शाखा चालविल्या जातात. तसेच नव्याने स्थापन झालेली विज्ञान शाखा स्वयंअर्थसाहायीत आहे. विज्ञान शाखा सत्र सन २०१६-१७ या वर्षापासून सुरु झाली.

शैक्षणिक सत्र २०९-२० मध्ये वर्ग ११ वी २४२ तर वर्ग १२ वी २७४ विद्यार्थी प्रवेशीत आहे. कनिष्ठ महाविद्यालयात वर्ग १२ वी चा फेब्रुवारी २०१९ चा निकाल उत्कृष्ट असून कला शाखेचा ७६% तर वाणिज्य शाखेचा १००% तर विज्ञान शाखेचा ९३% निकाल आहे.

केवळ बौद्धीक क्षेत्रातच नव्हे तर क्रिडा क्षेत्रातही कनिष्ठ महाविद्यालयाचे विद्यार्थी आयाडीवर आहे. या बरोबरच महाविद्यालयात अनेक वार्षिक कार्यक्रम व उपक्रम चालविले जातात. त्यात सर्व विद्यार्थी व शिक्षक सहभागी असतात.

प्रा. एन. के. चौखंडे सर हे कनिष्ठ महाविद्यालयाचे पर्यवेक्षक म्हणून काम पाहतात. या पुढील महाविद्यालयाच्या सर्वांगीण प्रगती करीता सर्व कनिष्ठ महाविद्यालयीन शिक्षक कटीबद्ध आहेत.

प्रा. एन. के. चौखंडे
 विभाग प्रमुख

Library

This college library started its functioning with the establishment of college in July 1961 and subsequent years it has been growing fast paced in terms of collection, staff, students. Libraries, play an imperative role as some academicians have said that libraries are the heart of academic institutions. This college library supports graduate and post graduate programs of college and strengthens the student's academic level by reading books, peer review journals/ periodicals and additionally use of e-resources in the university and to some extent in competitive examinations. Especially the year 2010 onwards it has grow the efficiency of this the reasons are obvious automation of routine functionalities through use of SOUL 2.0 library software and acceptance of open access system to the students where students directly allow to go library stacks for select the books of his/her interest rather than making the demands to the circulation staff. This automation and open access to books increases in the study and research rather than preserving or archiving the books in the library. This may perhaps be the most important parameters for judging the efficiency of this library.

At the end of this reporting year (2019-20) library has more than 36000 books both and reference, 25 print journals subscription and millions of e-resources obtained under N-LIST of information and Library Network an Inter University Centre of University Grants Commission. The present total total number of books included in the library consist of world class encyclopedias and dictionaries, gazetteers, maps and CD materials additionally rare books whose further publishing have stopped hence these are only available in the library. As for the utility of books, there are 11 thousand books each year issued to the students Other notable features counting from several back years this library is internationally connected to Networked Digital Library of these and

Dissertations (NDLTD) USA is the organization of library and computer science professionals dedicated to the work of Electronic these and Dissertations (ETDs) to make these and dissertations electronically available to the scholars through global visible through open access channels. Secondly it has also a member of Information and Library Network (INFLIBNET) centre Ahmedabad for subscription of e-resources (ebooks and E-journals) and has started the digitization of documents using open source D-Space repository software.

Prof. S. T. Kale
Librarian

**जे.डी. पाटील आंगणकूदकर महाविद्यालय दर्यापुर
महाविद्यालयातपेक्ष दिल्या जाणाऱ्या शिष्यवृत्ती (२०१६ - २०**

अ.क्र.	विद्यार्थ्याचे नाव	वर्ग	गुण	शिष्यवृत्तीचे नाव	शिष्यवृत्ती देणाऱ्याचे नाव	रक्कम
	सर्वाधिक गुण शैक्षणिक व क्षेत्रात उरकृष्ण	सर्वाधिक गुण शैक्षणिक व	स्व. राहुल राजेंद्र गावंडे शिष्यवृत्ती	श्री. राजेंद्र रामराव गावंडे	सौ. आशाताई श्रीरंग पाटील अरबट	५०९
9.	सर्वाधिक गुण विद्यार्थीनीस जयश्री राहुल आठवळे बी.ए. भाग - ३	शैक्षणिक व सांस्कृतिक क्षेत्रात उरकृष्ण सर्वाधिक गुण विद्यार्थीनीस	स्व. रामकृष्ण गावंडे स्मृती शिष्यवृत्ती	स्व. आकाशम बापूजी पाटील स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. शाम एकनाथ कावडकर	१००
	सर्वाधिक गुण विद्यार्थीनीस	सर्वाधिक गुण विद्यार्थीनीस	स्व. आकाशम बापूजी पाटील स्मृती शिष्यवृत्ती	स्व. आकाशम बापूजी पाटील स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. शाम एकनाथ कावडकर	१००
	उरकृष्ण विद्यार्थीनी		सर्वाधिक गुण विद्यार्थीनीस	स्व. जनसेवक भी.भी. उपाख्य बाबासाहेब शेळके स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. बी. ए. विधाते	१०१
				स्व. वत्सलबाई भडंगे स्मृती शिष्यवृत्ती	माजी प्राचार्य डॉ. सुभाषराव भंडगे	५००

२.	अनुश्री अंबादास साबळे	बी.एससी. भाग-३	सर्वाधिक गुण प्राणीशास्त्र विषयात	स्व. गणेश नानू वानखेडे स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. अनुल बोड्हे	प्रा. डॉ. सौ. अर्चनाताई चौखंडे	प्रा. डॉ. शीकांत अशोकराव वडाळ	प्रा. डॉ. शीकांत अशोकराव वडाळ	गोल्ड मेडल	२००९
			सर्वाधिक गुण	स्व. माधवराव चौखंडे स्मृती पारितोषिक						
			सर्वाधिक गुण	प्रा. डॉ. शीकांत अशोकराव वडाळ						
			सर्वाधिक गुण	स्व. रामदासपंत उपाध्य दावसाहेब मुण्टराव देवके स्मृती शिष्यवृत्ती						
			सर्वाधिक गुण	स्व. प्रभाताई केशवराव टाळे स्मृती शिष्यवृत्ती						
			मराठी विषयात	डॉ. केशवराव टाळे						
			सर्वाधिक गुण	स्व. सुमित्राबाई भावान कोकणे स्मृती शिष्यवृत्ती						
			मराठी वाङ्मय विषयात	डॉ. विनोद अ. कोकणे						
			सर्वाधिक गुण	स्व. छत्रपती शाह महाराज स्मृती शिष्यवृत्ती						
			सर्वाधिक	कु. माला नळकंडे						
३.	अंकिता रघुनाथ गांवडे	बी.ए. भाग-९								

	सर्वाधिक गुण	स्व. प्रा.एन. जे. टोळे शिष्यवृत्ती	प्रा. शरद टोळे	१०९
४.	दीपाली गोपाल देशमुख भाग-१ बी. कॉम.	स्व. नारायणदासजी पनपालिया स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री रमेशजी पनपालिया परिथान वस्त्रालयातर्फे	१०१
	सर्वाधिक गुण	स्व. डॉ. प्रभाताई केशवराव टाळे स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. केशवराव टाळे	१००
	सर्वाधिक गुण	स्व. गंगाधर भीमराव गावंडे स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. मनोज गंगाधरसाव गावंडे	५०१
	सर्वाधिक गुण	स्व. प्राचार्य र. ग. तड्डे शिष्यवृत्ती	श्री. मा. ब. उपाख्य अण्णासाहेब रेचे मार्जी अधीक्षक	१०१
५.	अर्चना श्रीराम घावट भाग-२ बी. कॉम	स्व. प्रा. एम. एम. नाकट शिष्यवृत्ती	श्री. रव्जील नाकट	५१
	सर्वाधिक गुण	स्व. यशोदताई आकाराम पाटील कावडकर स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. शाम एकनाथराव कावडकर	१५०
	सर्वाधिक गुण	स्व. बाबासाहेब सांगळूडकर शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातर्फे	१०१
६.	तन्यौ सुनील बारळे भाग-१ बी. एससी	स्व. डॉ. प्रभाताई केशवराव टाळे स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. केशवराव टाळे	१००
	सर्वाधिक गुण	स्व. रुपराव इंद्रभानजी तिडके स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. अजय रुपरावजी तिडके	५००

७	हर्षली धनराज फुकट	बी.ए. भाग-१	इंग्रजी विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. अमृतराव जयरामजी विधाते स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. बी. ए. विधाते	१०१
८.	मुस्कान परवीन अहमद	बी. एस्सी. भाग-२	वनस्पतीशास्त्र सर्वाधिक गुण	स्व. सूर्यकुमारी रामचंद्र पोतकूचीराव स्मृती शिष्यवृत्ती	प्रा. रामचंद्र पोतकूचीराव	५००
९.	पंकज यादवराव वाध	बी.ए. भाग-२	इतिहास विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. बाजीराव तुकारामजी उमाळे स्मृती शिष्यवृत्ती	प्रा. कु. पी.एस. कोकाटे	१०१
१०.	संदेश अवधूत खाडेकर	बी.ए. भाग-१	इंग्रजी वाइमय सर्वाधिक गुण	स्व. स्मिता सुरेन्द्रराव लाखे स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री आनंद लाखे	२०१
११.	ऋषिकेश मदनराव सरोद	एम.ए. भाग-१	उच्चाष्ट विद्यार्थी	श्रीमती कांताराई रामकृष्णजी मुळे	डॉ. दिनकरराव गायगोले	१५१

१२	निशा गजानन वडाळ	बी.ए. भाग-१	अर्थशास्त्र विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. खुशलराव चांद्रकर स्मृती शिष्यवृत्ती	प्रा. डॉ. सौ. स्मिता अरुण चांद्रकर	५०९
१३	अवंतिका गजानन येले	वर्ग १२ वाणिज्य	मराठी विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. देवकाबाई अणणाजी धमळे स्मृती शिष्यवृत्ती	प्रा. नितीन केशवराव चौखंडे	१००९
१४	वैष्णवी लालसिंग राजरवर	वर्ग १२ वाणिज्य	सर्वाधिक गुण	संत ज्ञानेश्वर शिष्यवृत्ती	प्रा. कृष्णराव गावंडे	२५९
१५.	कल्याणी रणजित गावंडे	वर्ग १२	सर्वाधिक गुण	डॉ. पंजाबराव देशमुख स्मारक शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातके	१००
१६.	आश्वेनी किसन साबळे	वर्ग १२ कला आणि वाणिज्य	अर्थशास्त्र विषयात सर्वाधिक गुण	डॉ. पंजाबराव देशमुख स्मारक शिष्यवृत्ती	महाविद्यालयातके	१००
१७.	दीपा दिलीप बोरखेडे	वर्ग १२ कला	गृहअर्थशास्त्र विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. रामकृष्ण गावंडे स्मृती शिष्यवृत्ती	माजी प्राचार्य श्री केशवराव गावंडे कार्यकारिणी सदस्य श्री शिवाजी शिक्षण संस्था अमरावती	५००
१८.	वैष्णवी उमेश नागे	बी.ए. भाग-१	अर्थशास्त्र विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. सुमित्रा शंकरराव तायडे स्मृती शिष्यवृत्ती	सौ. विद्याताई शंकरराव सगाने तायडे	५००
१९.	अंकिता गणेशराव टेटू	बी.ए. भाग-१	गृहअर्थशास्त्र सर्वाधिक गुण	स्व. लक्ष्मीबाई चांद्रकर स्मृती शिष्यवृत्ती	प्रा. अरुण पा. चांद्रकर	५००

२०	निविता छान वाकपांजर	बी.ए. भग-१	संगीत विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. काशीचाव अनुतराव उमाळे स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. राजेश उमाळे	३०९
२१.	पूनम गजानन कांबे	बी.ए. भग-१	संगीत विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. आकाराम बापूजी पाटील स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. शाम एकनाथाराव कावडकर	१५९
२२.	सोनल मदनराव सरोदे	बी.ए. भग-३	संगीत विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. गणपतराव मैफतराव महस्की स्मृती शिष्यवृत्ती	प्रा. सौ. ममता मस्की	५०९
२३.	अंकिता गजानन राणे	बी. कॉम. भग-३	सर्वाधिक गुण	स्व. रजनी पंडित स्मृती शिष्यवृत्ती	श्री. पंडित भाऊरा बाबू	२५९
२४.	वैष्णवी संजय सहारे	बी. एस्सी. भग-१	सर्वाधिक गुण	स्व. कोकिलाबाई पाटील सांगळूदकर शिष्यवृत्ती	डॉ. सौ. समिथा शिरीश कडू	५००
२५.	अंबिका संजय मानकर	बी.ए. भग-२	सर्वाधिक गुण	स्व. प्राचार्य र. ग. तहु शिष्यवृत्ती	श्री. मा. ब. उपाख्य आणासाहेब रेचे माजी अधिकारक	१०९
२६.	प्रशांत दीपक वाकोडे	बी.ए. भग-३	इंग्रजी विषयात सर्वाधिक गुण	प्रा. सौ. अपर्णा सरोदे	प्रा. सौ. अपर्णा सरोदे	५००
२७	वैष्णव मोहनराव बोरोडे	एम.ए. (संगीत)	संगीत विषयात सर्वाधिक गुण	स्व. प्रा. सुरज रामकृष्ण मुळे स्मृती शिष्यवृत्ती	श्रीमती कांताराई रामकृष्णाजी मुळे	५००
२८	प्रीती नरेश वाकोडे	बी.एस्सी. भग-१	ग्रंथालय उत्कृष्ट वाचक	स्व. डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम स्मृती शिष्यवृत्ती	डॉ. आर. एम. भिसे यांच्या तर्फे	५००
२९.	विशाल पुरुषोत्तम वाघमारे	बी. एस्सी. भग-१	सर्वाधिक गुण	स्व. डॉ. विनोद बापूजी कोलखेडे स्मृती शिष्यवृत्ती	श्रीमती डॉ. पी. वृद्धी. कोलखेडे यांच्यातर्फे	५००

राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय शिविरात रासेयो स्वयंसेवकांचा सहभाग

मनेश खांडेकर, वि.इ.-२
रिजनल ग्रुथ ट्रेनिंग कॅम्प,
आमरावती

कृ. विशेषका काढे, वि.इ.-२
रिजनल ग्रुथ ट्रेनिंग कॅम्प,
आमरावती

प्रथमेश दुष्टे, वि.इ.-१
विद्यापीठ स्तरीय
आर.डी. परेंड

कृ. गीता दुष्ट, वि.इ.-२
सक्षमीकरण कार्यशाळा,
सं.ग.दा.आमरावती विद्यापीठ

कृ. कृतुजा अंबुदकर, वि.कॉम.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला सक्षमीकरण
कार्यशाळा सहभाग

कृ. प्रणिता कुल्हाडे, वि.इ.-२
विद्यापीठ स्तरीय महिला सक्षमीकरण
कार्यशाळा सहभाग

कृ. अनिता मेशाम, वि.इ.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला सक्षमीकरण
कार्यशाळा सहभाग

कृ. सोनिया जामटकर, वि.इ.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला सक्षमीकरण
कार्यशाळा सहभाग

कृ. छकुली अर्बट, वि.इ.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला
सक्षमीकरण कार्यशाळा सहभाग

कृ. साधी काढे, वि.ए.गी.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला
सक्षमीकरण कार्यशाळा सहभाग

कृ. प्रगती सावंडे, वि.कॉम.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला
सक्षमीकरण कार्यशाळा सहभाग

कृ. दिल्या राठोडेरा, वि.कॉम.-१
विद्यापीठ स्तरीय महिला
सक्षमीकरण कार्यशाळा सहभाग

कृ. कावळ काढे, वि.इ.-२
आमरावती जिल्हा विशेष
ग्राम लवादा बोरी, आरगी

कृ. आचल काढे, वि.कॉम.-१

शाम थाणन, वि.इ.-१

अंकुश काढे, वि.इ.-१

प्रमनजीत जामटकर, वि.इ.-१

